

רוח

Volume 5 Number 2

Intellect

A green sphere with a white dot and a white arrow labeled 'G' pointing upwards, resting on a surface with mathematical equations and a grid pattern.

Number 5

**September/October
2016**

Intellectual Archive

Volume 5

Number 5

September/October
2016

Editorial Board

Editor in Chief

Mark Zilberman, MSc, Shiny World Corporation, Toronto, Canada

Scientific Editorial Board

Viktor Andrushhenko, PhD, Professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, President of the Association of Rectors of pedagogical universities in Europe

John Hodge, MSc, retired, USA

Petr Makuhin, PhD, Associate Professor, Philosophy and Social Communications faculty of Omsk State Technical University, Russia

Miroslav Pardy, PhD, Associate Professor, Department of Physical Electronics, Masaryk University, Brno, Czech Republic

Lyudmila Pet'ko, Executive Editor, PhD, Associate Professor, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine

IntellectualArchive, Volume 5, Number 5

Publisher : Shiny World Corp.
Address : 9200 Dufferin Street
P.O. Box 20097
Concord, Ontario
L4K 0C0
Canada

E-mail : support@IntellectualArchive.com
Web Site : www.IntellectualArchive.com
Series : Journal
Frequency : Bimonthly
Month : September/October of 2016
ISSN : 1929-4700
Trademark : **IntellectualArchive™**

© 2016 Shiny World Corp. All Rights Reserved. No reproduction allowed without permission. Copyright and moral rights of all articles belong to the individual authors.

Intellectual Archive

Volume 5

Number 5

September/October 2016

Table of Contents

Physics

I. Zlobin	The Question of Orientability in Time	1
J. Hodge	STOE Emergence	10
M. Pardy	Diamond Superconductivity due to the Kapitza-Dirac Effect	15

Linguistics

L. Anistratenko	Ways of Term-Building in Japanese Literary Terminology	22
O. Bilykh	Singular Case Forms of Indicative Pronouns in Ukrainian Edition of the Church Slavonic Language of the End of XVI–XVII	28
N. Kishchenko, S. Babii	Linguo-Cognitive and Linguo-Cultural Approaches to Metaphorical Understanding of Cultural Concept “Wisdom”	38

History

N. Rahimdjanova	The Enlightenment Ideas and Islamic Studies of Turkestan’s Ulemas (Example Abdulgafarov Sattarkhan)	48
------------------------	---	----

Pedagogy

V. Ternopilska, I. Andruschenko	The Motives of Technical Competence Formation in Future Radio-Electronic Officers: Modern Trends	55
A. Onufriv	Peculiarities of English Academic Discourse in Oral Communication of Perspective Marketers	63
I. Rozhi	The Competency-Based Approach in the Context of Future Geography Teachers Training to the Regional Natural History and Tourism Work	73
T. Kuzmich	Heritage of H. Skovoroda as Means of Personality's Patriotic Consciousness Formation in the Innovative Educational Space of Ukraine	90
T. Myroniuk	Types of Health Saving Technologies	98
I. Makarevich	Future Geography Teachers Preparation to Work with the Information as the Basis of Their Information Competence	106
	Manuscript Guidelines. Where to Find Us	114

Toronto, September/October 2016

The Question of Orientability in Time

Igor Zlobin

*Senior Researcher, Department of hardware and software support to the computer
centre, Higher Technical School «SETMO»*

E-mail: kvazar1961@hotmail.com

Abstract

In the article the Hawking and Ellis problem (the question of connectivity at orientability in Time) is considered. For this purpose, we introduce such concepts as: 1) current of Time j_i ; 2) function T , in terms of Space-Time; 3) phase angel of Time Ψ_z . In the article the mechanism of correlation between the local currents of Time is described and the hypothesis about mathematical operator generating extrapolation of values of the phase angle to the local currents of Time is stated.

Key words: Time, Hawking, current, phase angle

Contents

1. Introduction	1
2. Analysis of the Hawking and Ellis problem.	3
3. Conclusion	9
4. References	9

1. Introduction

It follows from the postulate on local causality [4], that you can send a signal from one point r of the manifold M (we consider the manifold M connected as there is no information on disconnected parts accessible to us) to the other r' when and only when these points can be connected by not space-like geodesic curve. The concept of manifold responds directly to our ideas of Space-Time continuity. As a matter of fact, the structure of Space-Time is the manifold M allotted with Lorentzian metric and affine connectivity determined by it. The

question of orientability in Time is closely connected with the condition of local causality. Here and elsewhere we will write the terms Time, Future, Past and Present capitalized, where they are used with the meaning of real physical objects. Our attention is drawn to the work [1] in which the expanded definitions of the three last-mentioned temporal parameters are given from the point of view of their topological morphogenesis.

If we consider an region of Space-Time Y which is a subset of varieties M ($Y \subset M$), on which the "arrow" of Time [4] is strictly connected with the entropy increment of the quasi-isolated thermodynamic systems, then it may be expected that at each point of f_i , $f_i \in Y$ of this region there exists a priori a local "arrow" of Time specified not by an asymptote. For convenience of mathematical analysis of the problem raised in this article we will introduce instead of the term "arrow" of Time a new physical parameter: current of Time. We will denote it with a symbol: j_i . Then it is possible to formulate such definition

Definition 1

Current of Time j_i is a temporal current representing such period of time Δt , which is defined by stable Time of existence of the randomly chosen material body from the moment of its formation t' until the moment of its decay t'' .

From this definition it follows logically that the current of Time j_i is equivalent to Δt , $j_i \sim \Delta t$ and, besides, the following fundamental conditions must be carried out at all times and in all places:

$$\begin{aligned}\Delta t &\in [t', t''] \\ \Delta t &= [t'' - t'] \\ t'' &> t' \\ \Delta t &\neq 0\end{aligned}\tag{1}$$

So far, the mechanism of the established relationship between the currents of Time in various regions of Space-Time is not quite clear from the physical standpoint. Stephen W. Hawking and George F. R. Ellis have defined this problem rather consistently. Hereafter we will refer to the initial problem as the Hawking

and Ellis problem to simplify consideration. This problem is formulated as follows, hereafter according to text: "... It is not quite clear what the relationship is between this "arrow" and the other "arrows" defined by the expansion of the universe and by the direction of electrodynamic radiation..." [4].

2. Analysis of the Hawking and Ellis problem.

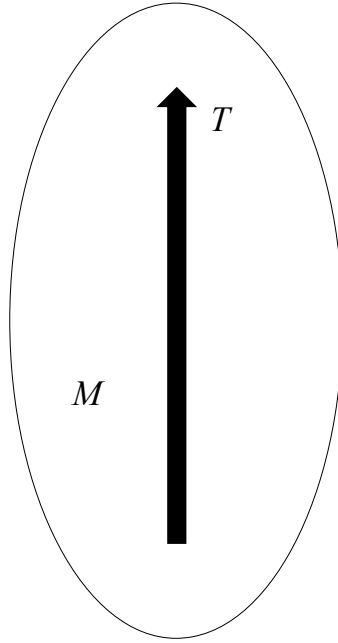
This solution of Hawking and Ellis problem will be constructed on the basis of several other conceptual suggestions rather than those presented in [4]. First of all we will consider the questions connected with temporal aspects.

The Universe, in general, can be considered as global thermodynamic system evolving, both in space and in time. As previously noted, the thermodynamic system of any kind is characterized by entropy, and thus by the strictly set direction in Time. Representing the Universe in the form of a complex multiply connected topological manifold M it is reasonable to suggest that the interior $int M$ of this structural formation is filled with the sum of events $\sum G_n$ of all material bodies. Any event G_n as a physical phenomenon is characterized by the fact that it is happening in Time. Consequent alternation of the set of events is also strictly determined by and complies with causal chronological postulates. Whereby the statement disclosed earlier in [4] is valid: in physically realistic judgements the condition of causality and the chronological condition are equivalent. In accordance with the abovementioned it seems physically reasonable to formulate such suggestion

Proposition. 2.1

The beginning of inflation of the Universe [2] and its subsequent evolution in time is directly proportional to the function T acting as a transcendental type of Space-Time [1].

It is needed to introduce function T and relate it to the Universe and therefore with the manifold M (Picture 1)

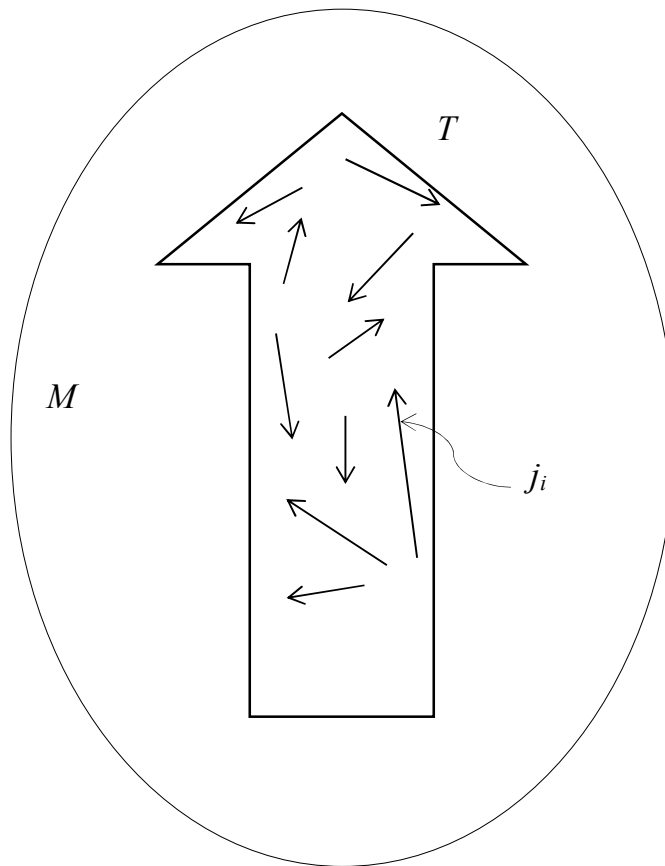
Picture 1 Space-Time T mapping onto manifold M

to it is necessary in order to fulfil the stable causality condition [4] that is written as follows: stable causality is identified everywhere in M if and only if the function T , the gradient of which is timelike everywhere, i.e. the metrics g is negative

$$X \in D_p \Rightarrow \exists g(X; X) < 0 \quad (2)$$

where g is the Lorentzian metric, X is the non-vanishing vector, p is the element of M , where the non-vanishing vector X is timelike, $g(X; X)$ is the scalar square, D_p is space, representing the set of all directions in p , and which are identified as tangents to M vector spaces in p . The function T on the manifold M extrapolates as the Space-Time of the Universe, in the sense that it ascends along each not spacelike curve directed to the Future, therewith $T \in M$ [4]. It is not difficult to notice that T reflects such current of Time of the Past to the Future at which all events G_n along the timelike curve h are determined according to the cause-and-effect relations. By curve h we mean the curve of non-zero extent, besides one point cannot be considered as a curve.

As noted above the interior of the Universe is predicted as a conglomerate of a vast number of material bodies, each of which can be compared to one-to-one correlation in the form of local timelike currents of Time j_i . This model lets us note that in the *int M* there is i number of bodies, for which the condition of bijection of *int M* is satisfied: $i \rightarrow j_i$. In this regard, it is not difficult to notice that from the physical standpoint the borders of Space-Time can be expanded continuously, i.e. now function T consists mainly of the integrated additive local currents of Time. It follows that an adequate local current of Time will be found to each material body in the Universe.

Picture 2. Distribution of local currents of Time j_i

as projection on to Space-Time T

Considering this criterion, we can write down that the function T is nothing but sum of finite number of local currents of Time (Picture 2).

$$T = \bigcup_i j_i \quad (3)$$

In the context of the axiomatic analysis it is clear that in case at a certain point of time we have two homogeneous systems, for example, two bodies, comparable by their nature (their physical, chemical, geometrical, etc. properties are identical), then they can have absolutely identical local currents of Time. Please note that such option can be realized only in ideal conditions. And, on the contrary, if two chosen material bodies completely differ according to all the physical characteristics, then their local currents of Time can't be identical. These days, when the Universe is in a dynamic state, it is very difficult to allocate two and more material bodies strictly equivalent to each other in all parameters. And this also causes that in the interior of Space-Time T there is no orientation between local currents of Time j_i that would be connected accurately and systematically. And this also causes that in the interior of Space-Time T there is no orientation between local currents of Time of j_i that would be connected accurately and systematically. It will be shown below that actually there is a certain physical mechanism that can distinguish descriptively the correlation between one single local current of Time and other local currents. As a matter of fact, one of probabilistic solutions of the Hawking-Ellis problem is formulated a priori.

Let us assume that in some (already mentioned above) region of Space-Time Y , there are two material bodies U and V , chosen so that they would interact with each other in a certain way. These bodies are chosen so that they don't belong to the same type. It is understood that their physical properties and parameters are heterogeneous. Due to the fact that these bodies influence each other, despite different orientation of their local currents of Time j_U and j_V , functional and physical

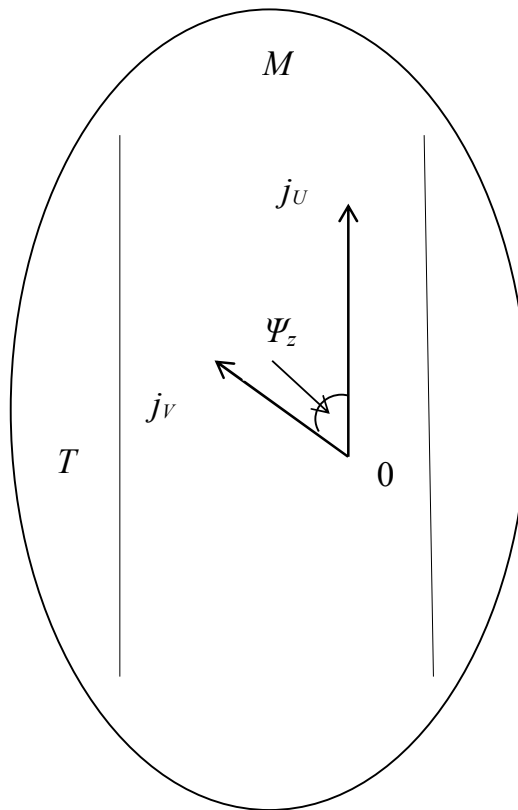
connection between them still remains. The question is in finding this connection, i.e. it is required to reveal such calibration parameter that would allow establishing correlation between initial local currents of Time.

For solution of this problem it is appropriate to carry out the following mathematical transformations:

1) local currents of Time j_U and j_V are situated relative to each other in such a way that their reference points coincide in point – 0. Theoretically this point represents a pole, such that

$$\{0 \in j_U \cap j_V\} \leftrightarrow \{0 \in j_U\} \wedge \{0 \in j_V\} \quad (4)$$

2) let us assume that one of the local currents of Time, for example j_U , is set parallel to Space-Time T , $j_U \parallel T$. Then, local current of Time j_V of the material body V will be oriented in relation to j_U at a certain angle (Picture 3)

Picture 3 Relative positioning of local currents of Time in a segment of Space-Time with the allocated phase angle of Time

From gnoseological standpoint this is a very important conclusion. Indeed, according to paragraphs 1) and 2) the oriented mapping of local current of Time j_v onto local current j_u can be carried out by means of angular parameter. Let us designate this parameter as *phase angle of Time* and denote it with Ψ_z ; then we can write down the following:

$$\Psi_z: j_v \rightarrow j_u$$

(5) where Ψ_z is mapping j_v at $\Psi_z(j_v) \rightarrow j_u$.

Index z is needed to allocate this angle from the class of basic geometrical angles. First assumption of possible existence of phase angle of Time has been stated in the article [3].

Proposition. 2.2

Phase angle of Time Ψ_z is the angle between local currents of Time j_i (brought to one pole) that identifies connectivity at orientability in the interior of Space-Time T .

It is clear conceptually that numerical borders of the phase angle of Time Ψ_z have variational values. Indeed, basing on the analysis methods applied in mathematical morphology, we define that for a particular configuration of two specific local currents of Time the value Ψ_z is strictly individual and is characterized only by the local currents of reference.

Let us adapt the techniques of mathematical induction to the analysis of system, in which i - number of local currents of Time accumulates. For this purpose let us take as the frame of reference any of Time currents, and provided that we use the phase angle of Time, it is elementary to determine functional connection (orientability) between the local current of Time of reference and other local currents. Thus, clear probability of understanding of the proceeding processes in Space-Time T with due account for orientation of local currents of Time j_i relative to each other is generated.

Summarizing all the above-mentioned we can draw the following conclusion: Hawking and Ellis problem is solved sufficiently precise in case it is summed up to finding values of phase angle of Time. As angles are measured in degrees or radiant, specific numerical interpolation of these angles is high-priority. it should be also remembered that the algorithm of getting a nonabstract number included in value of the variable Ψ_z correlates with existence of a certain mathematical operator explicitly. The issue of this operator is the key aspect and it also need to be worked out, however doing that within this article is to soon. Further analysis will be made in the subsequent researches. The top priority is verification of the hypothesis of local currents of Time offered in this article.

3. Conclusion

The case considered in this article demonstrates that for solution of the question of connectivity at orientability in Time, it is necessary and sufficient to define the angular characteristic distinguished as a phase angle of Time Ψ_z . The imperative of such mathematical operation is due to the fact that in the inflation Universe it is functional to connect certain temporal regions to each other.

References

- [1] Guth A. H., P. J. Steinhardt The Inflationary Universe // V Mire Nauki (In the Science World). – 1984. – № 7. – p. 56 – 71.
- [2] Zlobin I. V. Perspective aspects of elaboration of physical and topological concepts on time // European science. – 2016. – № 3(13). – p. 13 – 24.
- [3] Zlobin I. V. Time factor in immanent essentiality of the Universe // Philosophy and cosmology. – 2016. – Vol. 16. – p. 13 – 24.
- [4] Hawking S.W., Ellis G.F.R The large scale structure of Space-Time. Cambridge University Press, 1973.

STOE emergence

J.C. Hodge^{1*}

¹Retired, 477 Mincey Rd., Franklin, NC, 28734

Abstract

Emergent philosophy developed from the studies of biology, life, societies, and computer patterns. The Scalar Theory of Everything (STOE) model posits emergence theory models the universe. The STOE was developed from two basic agents and their interaction to the complexity of the cosmological scale. This model has described many mysteries of standard models including the structure of galaxy clusters, the microwave background temperature, rotation curves, asymmetric rotation curves, the relation of central mass parameters to outer galaxy parameters, galaxy redshift, periodic galaxy redshift, and the Pioneer Anomaly on the large scale. The STOE also suggests a photon model of light that describes Young's experiment, that rejected all wave models of light, and that described the results of the Hodge Experiment. It served as a base for explaining the Stern-Gerlach experiment. The STOE model made successful predictions of the Pioneer Anomaly and of the Hodge Experiment.

keywords: STOE, Theory of Everything, emergence.

Emergence philosophy was derived from observations of biology, life, and societies. Within each level of organization of the universe such as atoms there is a more elementary level such as electrons and nuclei. The same can be said of the cosmological scale, classical scale, and the quantum scale. The relation of the agents (electrons, etc.) of a level and the emergent level entity (atoms) follows the philosophical idea and rules of "emergence" philosophy. An emergent property is one that is not a property of a agent level and is a property of the emergent level (Sapolsky 2016).

The definition and characteristics of emergence vary. This paper is the view of the Scalar Theory of Everything (STOE) model.

Emergent agents and their simple rules of behavior form more complex entities and behaviors. The relation between the agents and the emerged entities is causal. Therefore, there exists a single Theory of Everything involving causal relations from the very small to the very large.

An unmodeled emergence condition is epistematically present when model predictions of experiments fail or when the methods applied to one scale fail to apply to the reduced size scale. That is, when causal reductionism fails

*E-mail: jchodge@frontier.com

or a “probability” exercise without a clear causal model of the agents of the next lower level such as Quantum Mechanics (QM) is used. Generic atomism models failure is attributed to lack of knowledge or the predictions required are too complex. However, a change in the model of the agents, the properties of the agents, and the causes of the emergent entities can develop simpler rules and remove the necessity of a probability treatment. The STOE suggests the introduction of a discrete agent and a continuous agent. The introduction of a new agent has historically resulted in major advances in scientific models.

An unmodeled emergent condition is ontologically present when features of the universe are not reducible to the models of fundamental agents and when the models suggested are not looking for the agents in the emergent scale universe. A more useful model can be obtained by applying emergent theory to the more fundamental level. This implies applying a deterministic perspective to replace the probability arguments.

The emergent entity: (1) is composed of the agents, (2) is novel (much different than the agent and composed of many of the agents), (3) is a single, autonomous entity from which complexity occurs, (4) involves some element of holism, and (5) follows simple rules from which the emergent entity converges to follow new rules.

For example, emergence of the standard models suggested a real wave medium in QM and the “space” of General Relativity (GR) (aether of older models) are the same agent called the “plenum” acting on matter. Young’s experiment suggested another agent that was smaller than the photon. The “hod” concept was the new building block (Hodge 2012b) of the STOE.

Convergence requires the entities have an attraction (addition) and repulsion (subtraction) system and have random (within our measurement ability) wandering ability. Convergence requires some form of selection or death of those structures that are not stable for the system to evolve. Being stable requires a form of more efficient packing. That is, one of the rules is a fractal (scale-free and self similar) universe because the fractal systems solve the packing problem¹. The local universe of galaxies is evolving toward denser packing. However, the universe of many local regions and the emergence requirement for convergence suggests some locals must be in an “attraction” (adding agents) mode and other locals must be in a repulsion (removing agents) mode. Stability also requires that a negative feedback situation exists among the various entities and processes. Otherwise the new entities will decay over time. Examples include covalent bonding in chemistry and entanglement in QM.

Convergence produces the nearly constant universe temperature through a feedback relationship (Hodge 2006b). Gravity is an attraction emergent effect of the plenum. The repulsive emergent effects of the plenum are called “dark energy” and “dark matter”. The “dark matter” effect is mislabeled in standard cosmology (Hodge 2006c). Therefore, the three emergent effects are aspects of one agent – the plenum (Hodge 2015b, and references therein).

¹Packing greater amount of energy into smaller spaces such as transition of hydrogen gas into black holes.

We see increasing organization in our galaxy as the emergence philosophy suggests. This seems contrary to the second law of thermodynamics. The second law of thermodynamics applies to a closed system. Therefore, the universe must be an open system not the closed system of the Big Bang model.

The STOE model (Hodge 2015b) posits the Fractal Principle that all size scales have similar processes (math). Therefore, the very small scale has analogies found in our classical scale and not the bizarre features of quantum mechanics.

Categorizing emergence into strong and weak emergence is not useful in developing models much less in predicting observations. The distinction is whether a computer simulation can model the behavior of the agents to produce an observed effect of an emergent entity. Another form of the distinction is whether knowledge of the lower level agents can model the outcome of observation of the emergent entities. The STOE claims that all entities can be modeled by the behavior of their agents. The distinction is whether the current model of agents yields observed entities or whether a new model of the agents is required.

For example, is QM a valid emergence model? QM has computer simulations that correctly model observations. If the wave is considered a probability wave, QM is not about agents and, therefore, not a valid emergence model. If the wave is considered a real wave in a real medium, QM is about agents. But what agent causes the wave? Therefore, QM is close to a valid emergence model needing only an agent—the hod.

The apparent complexity of the entities seems a barrier to the limited computer accuracy and processing. However, the STOE posits a fractal universe that implies models of our Newtonian scale can be used as an analogy. The STOE also posits the universe is composed of negative feedback loops at all scales. For example, the STOE model of the behavior of a photon in Young's experiment and Hodge's experiment involves over 600,000 calculating steps for each photon and the calculations are done with four significant figure constants (Hodge 2015a, 2016b, and references therein). The photons are kept on course by several feedback loops. The 3-body problem may also be simulated using feedback loops rather than requiring extreme accuracy. The "fine tuning" of some parameter is also the result of a negative feedback relationship and convergence.

Reductionism and emergence has been suggested to yield different models because reductionism holds the whole entity is a sum of the parts. Generic emergence holds the whole is greater than the sum of the parts. The STOE holds the whole is a sum of the agents. If reductionism fails, it fails because the agents are modeled incorrectly. The entities and their characteristics in a given level of organization are the result of emergence and, therefore, are inappropriate to model the reduced level. Hence, the searching for agents should be for different properties that can form the emerged entities.

The cause of electromagnetism has posed a mystery. Several attempts have been made to link positive and negative charge to matter or particles. Magnetism has been modeled as resulting from the movement of charges. Therefore, particles with a magnetic moment have been modeled as rotating charges

REFERENCES

on particles. These type models seem unworkable in the STOE view of only two constituents of the universe. How can identical hods have a positive and a negative charge?

The property of the agent hods is that hods cause waves of plenum. The emerged property of the photon is that the waves caused by each hod interfere (add and subtract) to yield diffraction and interference effects. Young's experiment and Hodge's experiment Hodge (2015a, 2016b) supported the STOE model and rejected all other models of light.

The QM model of the Stern-Gerlach experiment is that the spatial orientation of angular momentum is quantized. The mass of each particle is included in the derivation to arrive at the "spin" calculation. Thus, the differing masses of the fermions should yield a different "spin". The calculation also includes an assumption that the charge is distributed in the particle that produces the north-south (NS) axis of the particle. But the neutron (no charge) has a "spin".

The STOE suggests a classical explanation of the "spin" observations (Hodge 2016a,c). "Spin" is a misnomer.

The photon becomes polarized when passing through a magnetic field. Therefore, the emerged quality of the photon's response to a magnetic fields suggests the photon is acting like a bar magnet. Therefore, the hod agent of the emerged photon was posited to be a magnet with a north pole (N) on one side and a south pole (S) on the other. Moving hods produce the electric field.

STOE emergent theory suggests the photons are a column of hods, the neutrinos are an assembly of photons aligned next to each other with two nearly oppositely directed NS axis, the electrons are an assembly of neutrinos, the quarks are assemblies of electrons, etc. The neutrinos and, therefore, electrons having two NS axes that cannot be measured simultaneously can also cause the Stern-Gerlach experiment observations. The orientation of the electron as it progress through an inhomogeneous magnetic field is determined by one of two NS axes. The other fermions also have two axes that accounts for the same "spin" number for all fermions. The troublesome angular momentum model is unnecessary. "Space quantization" is unnecessary and incorrect (Hodge 2016d).

Conscience may be another emergent property from the neuron agents. The idea of the "grandmother" neuron has been disproved. The growth (evolution) functioning of the neural nets and bundles may provide the mechanism of consciousness (Sapolshy 2016). The simple rules need to be identified.

If emergence is a rule of the universe, then the STOE satisfies this rule when applied to the physics from the very small to the very large. All other models fail the emergence rule.

References

Hodge, J.C., 2006a *Scalar potential model of redshift and discrete redshift*, NewA 11, 344. http://www.arxiv.org/PS_cache/astro-ph/pdf/0602/0602344v1.pdf.

REFERENCES

- Hodge, J.C., 2006c. *Scalar potential model of the CMB radiation temperature*, <http://arxiv.org/abs/astro-ph/0603140v1.pdf> .
- Hodge, J.C., 2006b *Scalar potential model of spiral galaxy HI rotation curves and rotation curve asymmetry*, <http://arxiv.org/abs/astro-ph/0611029v2.pdf> .
- Hodge, J.C., 2006c *Scalar potential model of galaxy central mass and central velocity dispersion*, <http://arxiv.org/abs/astro-ph/0611699v1.pdf> .
- Hodge, J.C., 2006c *Scalar potential model of the Pioneer Anomaly*, http://arxiv.org/PS_cache/astro-ph/pdf/0612/0612567v2.pdf .
- Hodge, J.C., 2012a *Pioneer Anomaly predictions confirmed*, presented at APS meeting April 2012, session X 9, <http://intellectualarchive.com/?link=item&id=1088> .
- Hodge, J.C., 2012b, *Photon diffraction and interference*, IntellectualArchive, Vol.1, No. 3, P. 31, ISSN 1929-4700, Toronto, July 2012, <http://intellectualarchive.com/?link=item&id=597>
- Hodge, J.C., 2015a, *Diffraction experiment and its STOE photon simulation program rejects wave models of light*, <http://intellectualarchive.com/?link=item&id=1603> .
- Hodge, J.C., 2015b, *Universe according to the STOE*, <http://intellectualarchive.com/?link=item&id=1648> .
- Hodge, J.C., 2016a, *Structure and spin of the neutrino, electron, and positron*, <http://intellectualarchive.com/?link=item&id=1694>.
- Hodge, J.C., 2016b, *Hodge Experiment distinguishes between wave and particle caused diffraction patterns* , <http://intellectualarchive.com/?link=item&id=1712>.
- Hodge, J.C., 2016c, *STOE assumptions that model particle diffraction and that replaces QM*, <http://intellectualarchive.com/?link=item&id=1719>.
- Hodge, J.C., 2016d, *STOE model of the electron spin 1/2 observation*, <http://intellectualarchive.com/?link=item&id=1735>.
- Sapolshy, R, 2016, *Emergence and complexity* , <http://www.youtube.com/watch?v=0ZuWb.X-CyE> .

Diamond superconductivity due to the Kapitza-Dirac effect

Miroslav Pardy

Department of Physical Electronics
and
Laboratory of Plasma Physics

Masaryk University
Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic
e-mail:pamir@physics.muni.cz

September 23, 2016

Abstract

We consider the Kapitza-Dirac configuration for the generation of the standing waves. Electrons are then diffracted by standing waves and Bragg equation is valid. The situation is considered also in a plane and in three dimensions. The electron-photon system forms the electron-photon superconductor. The superconductive diamond due to the Kapitza-Dirac effect is considered.

1 Introduction

The Kapitza-Dirac effect is the diffraction of an electron beam from a standing wave of light. This process may be considered as an analogue of the optical diffraction of light on a grating, but with the roles of light and matter interchanged. The effect was predicted in 1933 (Kapitza et al. 1933; Berestetskii et al., 1989) and clear experimental confirmation of this effect has been achieved only recently using laser technique. A successful experiment observed the (classical) scattering of electrons in a standing laser wave (Bucksbaum et al., 1988).

The effect proposed is the equivalent of von Laue scattering as observed first for neutrons penetrating a crystal, where the grating is formed by the periodic structure of the atoms in a crystal. Both von Laue scattering and

(reflective) Bragg scattering can be observed for thick crystals in contrast to observation of diffraction scattering for thin crystals.

In case of the Bragg scattering it is well known the Bragg equation for the interference maximums of the reflected x-rays.

$$2d \sin \theta = n\lambda; \quad \lambda \leq 2d, \quad (1)$$

where $n = 1, 2, 3, \dots$, λ is the wave length of x-ray and d is the distance between atomic planes, which can be graphically expressed as $|\leftarrow d \rightarrow|$. The angle θ is measured from the lattice plane (Kittel, 1996). In case of the Kapitza Dirac effect d is the minimal distance between interference nodes.

For a crystalline solid, the waves are scattered from lattice planes separated by the interplanar distance d . When the scattered waves interfere constructively, they remain in phase since the difference between the path lengths of the two waves is equal to an integer multiple of the wavelength.

The effect of the constructive or destructive interference intensifies because of the cumulative effect of reflection in successive crystallographic planes of the crystalline lattice. Moving particles, including electrons, protons and neutrons, have an associated wavelength called de Broglie wavelength.

A diffraction pattern is obtained by measuring the intensity of scattered waves as a function of scattering angle. Very strong intensities known as Bragg peaks are obtained in the diffraction pattern at the points where the scattering angles satisfy Bragg condition. A fully relativistic treatment of the process within the Dirac theory, can be formulated using the Volkov solution (Berestetskii et al., 1989; Pardy, 2004a) of the Dirac equation for two counterpropagating light waves (Pardy, 2004b)

2 From the Wiener experiment to the Kapitza-Dirac effect

Otto Wiener visualized light waves in steady conditions. He obtained the light from a carbon arc light, entering the darkroom through a slit. Then, the light was filtered through a prism, discarding most of the red part of the spectrum. Monochromatic light of a uniform wavelength forms a regular standing waves pattern, parallel to the mirror surface. The Wiener orthochromatic film was transparently thin, about 20 nm, measured by interference, which is much less than the wavelength of the sodium doublet which is 589 nm. It was laid on the mirror, over an equally thin slice of gel.

By applying pressure on one side of the film only, Wiener could slightly tilt it so as to make it traverse several standing waves. The standing waves were revealed by exposing the film from 20 to 35 minutes, after development and printing.

3 The Kapitza-Dirac effect in a plane

While Kapitza and Dirac considered the one-dimensional situation, it may be easy to show that there is possible generalization to the two-dimensional situation in order to form the two-dimensional photon-electron crystal. The construction is in considering some rectangle ABCD. Let be AB and CD mirrors. The light ray from A is reflected by CD and AB to form the so called zig-zag trajectory of light. If at point C is reflecting mirror in the opposite direction of the last light ray, then after reflection at C, the standing waves are created in the area of ABCD and the rectangle ABCD forms in such a the two-dimensional electron-photon crystal. Then, the Kapitza-Dirac effect can be applied in the ABCD.

4 The three-dimensional Kapitza-Dirac effect

This effect is only the generalization of the one-dimensional Kapitza-Dirac effect. In this case the nodes of the standing waves form the three-dimensional crystal with the system of bundles in some volume box and the validity of the Bragg equation is sure. If the used coherent light is sufficiently strong, as an analogy with the Lebedew experiment with the pressure of light on a solid body (Lebedew, 1989), then the so called electron-photon crystal enables the existence of the superconductivity of this crystal. It may be easy to verify the superconductivity by some *RLC* circuit, where the resistance element *R* is the electron-photon crystal.

5 Superconductivity

The superconductivity in crystals, or, in the condensed medium has its origin in Cooper pairs which can overlap (Cooper, 1956). In condensed matter physics, a Cooper pair is a pair of electrons (or other fermions) bound together at low temperatures in a specific manner. Cooper showed that an arbitrarily small attraction between electrons in a metal can cause a paired state of electrons to have a lower energy than the Fermi energy, which implies that the pair is bound. In conventional superconductors, this

attraction is due to the electron-phonon interaction. The Cooper pair state is the basic ingredient of the BCS theory developed by Bardeen, Cooper, Schrieffer (Feynman, 1972).

With regard to the pedagogical clarity of Wikipedia, we can say that the electron is repelled from other electrons due to their negative charge, but it also attracts the positive ions. This attraction distorts the ion lattice, moving the ions slightly toward the electron, increasing the positive charge density of the lattice in the vicinity. This positive charge can attract other electrons. At long distances, this attraction between electrons due to the displaced ions can overcome the repulsion of electrons due to their negative charge, and causes them to pairing. The rigorous quantum mechanical explanation shows that the effect is due to electron-phonon interactions, with the phonon being the collective motion of the positively-charged lattice.

6 The London explanation of superconductivity

According to quantum mechanics (Feynman, 1972), the current of electrons is given by equation

$$\mathbf{j} = -\frac{\hbar e}{2im} \left(\psi^* \nabla \psi - (\nabla \psi)^* \psi - \frac{e^2 \mathbf{A}}{mc} \psi^* \psi \right). \quad (2)$$

If $\mathbf{A} = 0$, then we have from the last equation

$$\mathbf{j} = -\frac{\hbar e}{2im} (\psi_0^* \nabla \psi_0 - (\nabla \psi_0)^* \psi_0) = 0. \quad (3)$$

If the wave function is stiff, or $\psi \approx \psi_0$ for $\mathbf{A} \neq 0$, we get the London equation

$$\mathbf{j} = -\frac{e^2 \mathbf{A}}{mc} \psi^* \psi = -\Lambda \mathbf{A}. \quad (4)$$

There is, on the other hand, the quantum mechanical formula following from the perturbation quantum mechanics, namely (Feynman, 1972)

$$\psi = \psi_0 + \sum_{n \neq 0} \frac{\langle n | H_{int} | 0 \rangle}{E_n - E_0} | n \rangle, \quad (5)$$

where E_n, E_0 are excited and basic states of the system. If $E_n \gg E_0$, then $E_n - E_0$ is big and the wave function is stiff, or, $\psi \approx \psi_0$ and we get the London equation. So, in other words, superconductive system is a such one, where there is an energetic gap $\Delta E = E_n - E_0$. The quantity ΔE

follows rigorously from the Bardeen-Cooper-Schrieffer theory, or from the Bogolyubov theory of superconductivity and it is given by the formula

$$\Delta = 2\hbar\omega_D e^{-\frac{1}{\lambda}}, \quad (6)$$

where ω_D is the Debye frequency and $\lambda = N(0)V_{ef}$, where $N(0)$ is the density of the electron states on the Fermi level and V_{ef} is the two-body interaction potential of the phonon interaction of electrons with the lattice. In our case of the photon-electron crystal, we can identify the usual crystal lattice by the lattice formed from the nodes of the standing photon waves and electrons.

7 Superconductivity of the electron-photon crystal due to the Kapitza-Dirac effect

The superconductivity in electron-photon crystals has its origin also in Cooper pairs which can overlap. While Cooper showed that an arbitrarily small attraction between electrons in conventional superconductors, is due to the electron-phonon interaction, we easily show that there are Cooper pairs in the electron-photon crystal. We use here the idea of the deformation of the electron-photon lattice by individual electrons.

The substantial idea of gravity attraction is that a body of mass M deforms the Minkowski space-time. Because of the validity of this idea, we write the Newton gravitational law in the form (D = deformation)

$$D_1 + D_2 \rightarrow -\kappa \frac{M_1 M_2}{r^3} \mathbf{r}, \quad (7)$$

where the quantities in the last equation have the standard textbook physical meanings. Let us only remark, that every deformation create new metrics and it means that the last equation can be transformed to the Einstein metric form. In our case every electron of the electron-photon crystal deforms it and in such a way two electrons create the Cooper pair. It means that the superconductivity of the electron-photon crystal is established.

8 Diamond superconductivity due to the Kapitza-Dirac effect

Antoine Lavoisier used a lens to concentrate the rays of the sun on a diamond in an atmosphere of oxygen, and showed that the only product

of the combustion was carbon dioxide, proving that diamond is composed of carbon (Lavoisier, 1772).

Now we know that a diamond is a transparent crystal of tetrahedrally bonded carbon atoms in a covalent network lattice (sp^3) that crystallizes into the diamond lattice which is a variation of the face centered cubic structure. Most notable physical characteristics are its extreme hardness and thermal conductivity as well as wide band-gap and high optical dispersion. In diamonds, the bonds form an inflexible three-dimensional lattice. In a diamond, each carbon atom is surrounded by neighboring four carbon atoms forming a tetrahedral shaped unit. The standing waves can be generated by intensive coherent light to form the electron-photon superconductive diamond. It means that the superconductivity of the electron-photon crystal in diamond is established.

9 Discussion

We have discussed the possibility to create to so called electron-photon superconductive two-dimensional and three-dimensional crystal due to the Kapitza-Dirac effect. While the two-dimensional superconductivity can be realized for instance in silicene, the three-dimensional superconductivity can be realized in glass, diamond, Wigner crystal and so on. Such crystals was not still prepared by the Bell Laboratories, Silicon Valley and other laboratories, nevertheless there is no doubt on the existence of the superconductive properties of the such electron-photon crystal. The application of the 2D superconductive crystal in computer electronics is with no doubt effective and represents revolution in computer physics. The question is not how to find the better theory of such crystal, but what optical laboratory including the Silicon Valley will be the first laboratory to confirm the practical ability of such superconductive crystals.

References

- Berestetskii, V. B., Lifshitz, E. M. and Pitaevskii, L. P. (1989). *Quantum Electrodynamics*, Moscow, Nauka, (in Russian).
- Bragg, W. H. and Bragg, W. L. (1913). The Reflexion of X-rays by Crystals, Proc R. Soc. Lond. A. **88** (605), 428-38.
- Bucksbaum, P. H., Schumacher, D. W. and Bashkansky, M. (1988). High-intensity Kapitza-Dirac effect, Phys. Rev. Lett. **61**, 1182 .
- Cooper, L. N. (1956). Bound electron pairs in a degenerate Fermi gas,

Phys. Rev. **104**, (4), 1189-1190.

Feynman, R. *Statistical mechanics*, (W. B. Benjamin, Inc., Reading, Massachusetts, 1972).

Kapitza, P. L. and Dirac, P. A. M. (1933). The Reflection of Electrons from Standing Light waves, Math. Proc. Cambridge Philos. Soc. **29**, 297.

Kittel, Ch. *Introduction to Solid State Physics*, 7-th edition, (John Wiley & Sons, Inc. New York, 1996).

Lavoisier, A. (1772). First memoir on the destruction of diamond by fire, (History of the Royal Academy of Sciences. With the Memoirs of Mathematics and Physics), part 2, 564-591; *ibid.*, Second memoir on the destruction of diamond by fire, part 2, 591-616.

Lebedew, P. (1901). Untersuchungen über die Druckkräfte des Lichtes. *Annalen der Physik*. **311**, (11), 433-458.

Pardy, M. (2004a). Massive photons and the Volkov solution, *International Journal of Theoretical Physics* **43**(1), 127.

Pardy, M. (2004b). Volkov solution for an electron in two wave fields, e-print hep-ph/0408288.

Wiener, O. (1890). Stehende Lichtwellen und die Schwingungsrichtung polarisirten Lichtes, *Ann. Phys.*, **276** (6), 203-243.

Ways of term-building in Japanese literary terminology

L. Anistratenko

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Abstract

Author, L. Anistratenko, a researcher at the University of Kiev, in the article analyzes different ways of term-building in Japanese literary terminology (for example, terms, which were made by borrowing; by affixation etc.). The object of the research is Japanese literary terms and devices, which make up three classical literary genus – epic, lyrics and drama. The terms for the research have been chosen from dictionaries, poetic treatises, science treatises written by classics of Japanese literary. In the study by concrete examples proving that Japanese literary terms have different peculiarities from European terminology. For example, in opposite to European literary terminology, which has 70 % terms built by syntactic way, Japanese terminology has only 3, 26 % literary devices created by syntactic type. The author thinks that the reason for the differentiation is in the existence of more convenient type of term-building in the Japanese language, which is called roots-add. One more reason for the differentiation of the ways of Japanese and European term-building is in the history of literature. Also European literary terminology has more devices created by borrowing from other languages (from Greek and Latin). In Japanese literature there are only 25 % of borrowed terms. Before the XIX century Japan and therefore Japanese literature was closed, that is why they have more national terms.

Keywords: Japanese literary terminology, ways of term-building, borrowed terms, national terms, morphological type of word-building.

Дослідження особливостей словотвірної структури термінології створює основу для розуміння етимологічної, семантичної, функціональної будови фахової мови, а отже має першочергову важливість у дослідженні будь-якої терміносистеми. Словотвірна структура японської літературознавчої термінології, яка налічує півтори тисячі років, має свої унікальні особливості.

Ми виходячи з того, що словотворення термінів підкоряється у більшості тим самим закономірностям і регулюється тими самими моделями, що і словотвір у цілому [2, с.76; 3, с.63; 4, с.29], для аналізу структурних характеристик термінів маємо намір послуговуватися правилами словотвірного аналізу загальнолітературних слів.

Отже, метою статті є аналіз японської літературознавчої термінології з погляду її словотвірної структури. Задля досягнення поставленої мети маємо намір застосувати елементи словотвірного аналізу, порівняльно-історичного

методу та квантитативного аналізу. Зазначимо, що джерельною базою дослідження структури японської літературознавчої термінології стали 5 783 термінологічні одиниці, відібрані нами зі словників [8, 9, 10].

Перше зупинимося на висвітленні деяких теоретичних тез нашого дослідження. Зазначимо, що аналіз структури термінотворення японської літературознавчої термінології здійснимо за такими основними способами: морфологічний, запозичення, синтаксичний, лексико-семантичний.

Зважаючи на те, що морфологічні якості термінів підвладні єдиним для усієї мови правилам граматичної будови [2, с.76], для аналізу термінів японського літературознавства ми будемо спиратися на загальнолінгвістичні *морфологічні способи словотвору*, які є механізмом творення слів за допомогою морфем (афіксації), поєднання слів чи основ (композиції) й усичення слів або компонентів у складі сполук (аббревіації). На відміну від неморфологічних способів, морфологічні способи словотвору здебільшого видозмінюють у процесі творення склад морфем похідних слів, на відміну від твірних, або вигляд слова у випадках композиції й аббревіації [7, с.397]. Разом з тим, специфіка функціонування термінів обумовлює і деякі особливості термінотворення – формування специфічних для окремих терміносистем словотворчих засобів – афіксів і афіксоїдів, сприяє активації непродуктивних в літературній мові способів словотвору [6, с.47]. Виявлення особливостей морфологічного словотвору притаманних саме досліджуваній галузевій термінології і відмінних від загальнолінгвістичних є одним із завдань нашого дослідження. Також за допомогою методу квантитативного аналізу виявимо кількісно-відсотковий склад кожного із типів морфологічного способу словотвору та проаналізуємо типові словотворчі моделі.

Як відомо, морфемний спосіб термінотворення має найпоширеніше застосування, як і в літературній мові [3, с.65]. Велика продуктивність цього способу термінотворення є характерною і для досліджуваної японської літературознавчої термінології. За нашими підрахунками, кількість термінологічних одиниць утворених морфологічним способом

термінотворення становить 3 470 одиниць (або 60 % від загальної кількості). Такий відсоток виявлених одиниць підтверджує тезу науковців про домінування морфемного способу термінотворення.

Зазначимо, що японська мова має свою специфіку відмінну від європейських мов, яка відображається і в морфемній будові термінологічних одиниць. Ми, послуговуючись термінологією О. Пашковського, яка є вживаною у японістиці, будемо виокремлювати коренескладні одиниці, які якісно відповідають європейським складним-словам, і є одним із найпродуктивніших способів творення лексики письмового стилю японської мови [5].

Окрім домінуючого морфологічного способу словотвору проаналізуємо інші, представлені у меншій кількості способи творення японських літературознавчих термінів: лексико-семантичного, синтаксичного та запозичення.

Отже, за допомогою методів лінгвістичного аналізу та квантитативного аналізу ми встановили продуктивність та дослідили особливості окремих способів термінотворення. Серед способів термінотворення найпродуктивнішим виявився морфологічний спосіб – 60 %, у межах якого найчастотнішими є коренескладні одиниці – 2 199 одиниць (або 38 % від загальної кількості). Інші типи морфологічного типу термінотворення мають такі показники:

основоскладання – 897 одиниць (або 15,36 % від загальної кількості);

афіксація – 289 одиниць (або 5,01 % від загальної кількості);

аббревіація – 31 одиниця (або 0,54 % від загальної кількості).

Другим за продуктивністю після морфологічного у термінології японського літературознавства виявився спосіб запозичення, за допомогою якого утворено 1 476 термінів (або 25,54 % від загальної кількості). Серед запозичень кількісно домінують *прямі* – 1 065 одиниць. Менші групи становлять *часткові* – 318 одиниць і *"терміни-гібриди"* – 82 одиниці.

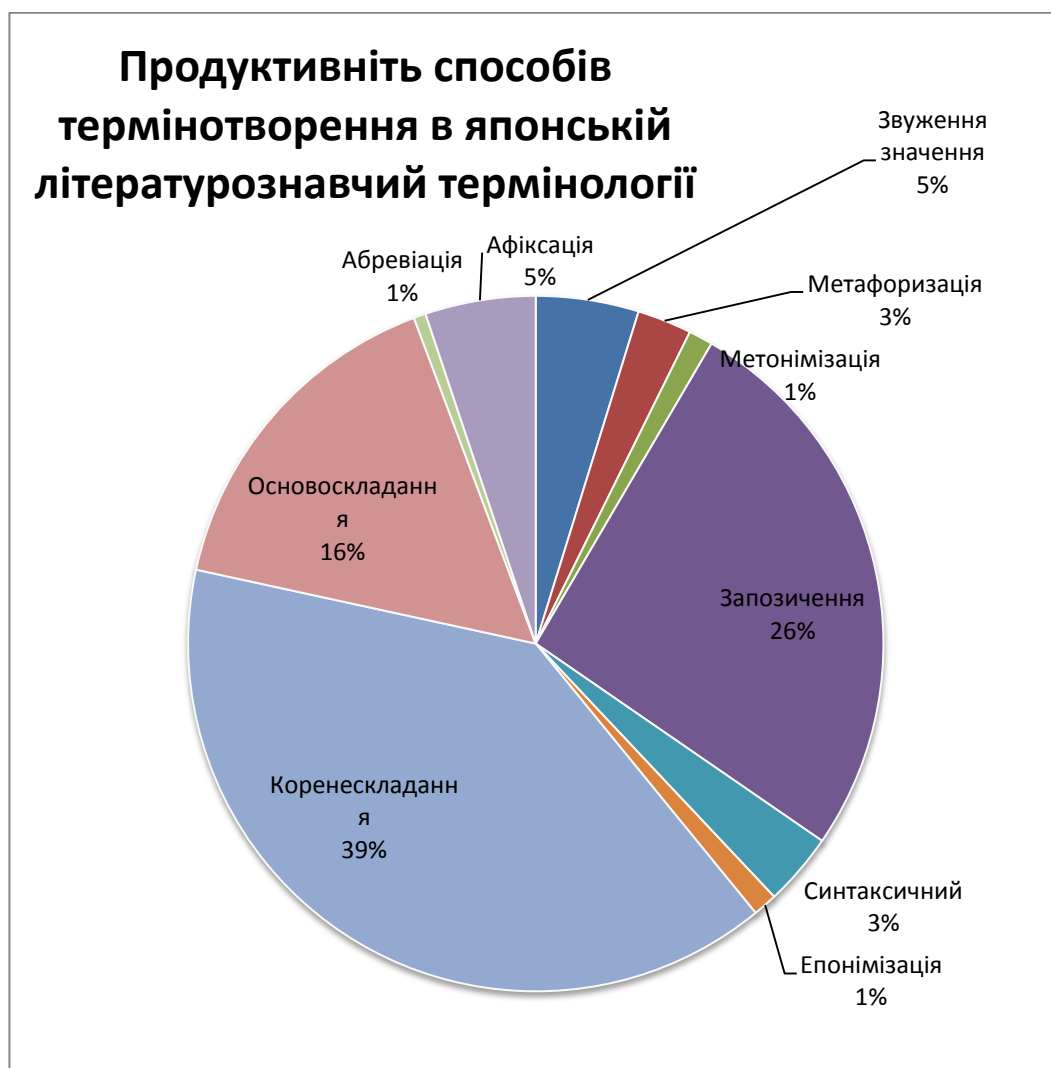
За допомогою лексико-семантичного способу утворено 472 термінологічні одиниці (або 8,16 % від загальної кількості), серед яких 267 одиниць за посередництва звуження значення, 141 одиниця, утворена способом метафоризації та 64 термінів, утворено шляхом метонімізації.

Терміни-словосполучення становлять 188 одиниць (або 3,26 % від загальної кількості). Окремо була досліджена група термінів, утворених від власних назв – термінів-епонімів, які склали 1,15 % від загальної кількості.

Констатуємо, що досліджувана нами термінологія має ряд відмінних рис від термінологій європейських мов та інших галузевих термінологій японської мови з погляду структури, які очевидно зумовлені особливостями японської мови та історією японського літературознавства. Відмінними є продуктивність деяких способів термінотворення. Відомо, що в терміносистемах європейських мов присутнім є високий показник творення термінів синтаксичним способом та способом афіксації. У результаті нашого дослідження виявлено лише 3,26 % та 5,01 % продуктивності кожного способу відповідно. Причину невеликих показників вказаних способів термінотворення вбачаємо в участі у формуванні лексики японської мови більш зручного для творення термінологічних одиниць способу коренескладання. Термінологічні одиниці, утворені цим способом мають особливості, які відповідають низці “вимог” до термінів – прозорість внутрішньої форми, компактність, і разом з тим високу інформативність. Кількість одиниць, утворених шляхом коренескладання, за результатами нашого дослідження, є найбільшою у японській літературознавчій термінології і становить 38 % від загальної кількості.

Вплив на формування продуктивності способів термінотворення японського літературознавства вбачаємо також в історії японського літературознавства. На відмінну від деяких європейських літературознавчих систем, які здебільшого мають у своєму складі слова іншомовного походження (з грецької та латинської мов) [1], у японській літературознавчій термінології переважають національні одиниці (виявлено лише 25,54 %

запозичених одиниць). Це є наслідком історичних подій – більше як тисячолітньої ізоляції країни (до 1868 р.), за час якої природно сформувалися унікальні національні терміни представлені здебільшого одиницями *ваго* утвореними за допомогою основоскладання, коренескладання, синтаксичним та лексико-семантичним способами словотвору.

References

1. P. Bilous, G. Levchenko. Introduction to literature. – К., 2012. – 364 p. (Білоус П. В., Левченко Г. Д. Вступ до літературознавства. – К., 2012. – 364 с.).
2. B. Golovin. Linguistic foundations of the doctrine of terms. – Moscow, 1987. – 104 p. (Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М: Высшая школа, 1987. – 104 с.).

3. M. Zaryckyi. Topical issues of Ukrainian terminology. – Kiev, 2004. – 128 p. (Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства. – К.: ІВЦ “Видавництво «Політехніка»”, 2004. – 128 с.).
4. V. Leichik. Terminology: subject, methods, structure. – Moscow, 2007. – 256 p. (Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 256 с.).
5. A. Pashkovsky. Word in Japanese language. – Moscow, 1980. – 208 p. (Пашковский А. А. Слово в японском языке / А. А. Пашковский. – М.: “Наука”, 1980. – 208 с.).
6. V. Prohorova. Polysemy and lexical-semantic method of word formation in modern Russian. – Moscow, 1980. – 87 p. (Прохорова В. Н. Полисемия и лексико-семантический способ словообразования в современном русском языке: Лекции по спецкурсу / В. Н. Прохорова. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1980. – 87 с.).
7. O. Selivanova. Modern Linguistics: terminology Encyclopedia. – Poltava, 2006 – 716 p. (Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.).
8. Japanese dictionary of literary terms. – Kiev, 2012. – 208 p. (Словник японських літературознавчих термінів / Л. С. Аністратенко, І. П. Бондаренко – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 208 с.).
9. A Handbook of Literary Terms. – Tokyo, 1987. – 280 p. (新編文学用語辞典/ 福田陸太郎・村松定孝. – 東京: こびあん書房, 1987. – 280 p.).
10. New Japanese literary dictionary. – Tokyo, 1988. – 1756 p. (新潮日本文学辞典 / 磯田光一. – 東京: 新潮社, 1988. – 1756 p. (Shinchō nihon bungaku jiten / Isoda Kōichi. – Tōkyō: Shinchōsha, 1988. – 1756 p.).

Singular case forms of indicative pronouns in Ukrainian edition of the Church Slavonic language of the end of XVI–XVII cc.

Bilykh O. P.

PhD in Philological Sciences, Associate Professor,
Kirovograd State Pedagogical University named after V. Vynnychenko,
Kirovograd, Ukraine

Abstract

The article analyzes the peculiarities of creation of case forms of singular case forms of indicative pronouns in Ukrainian edition of the Church Slavonic language of the end of XVI–XVII cc. The comparison of the considered forms with the correspondent ones in the Old Slavonic and Ukrainian languages is made. The analysis performed allowed to confirm the spread of new adjective endings for indicative pronouns in the majority of cases that witnesses the existence of the tendency of creation of the unified declination system of the corresponding words in Ukrainian edition of the Church Slavonic language of the end of XVI–XVII cc.

Key words: Ukrainian edition of the Church Slavonic language, indicative pronouns, declination of pronouns.

За спостереженнями науковців, у кінці XVI–XVII ст. «усі рівні української літературної мови позначені зростаючим впливом церковнослов'янської» [5, с. 147]. Однак, констатуючи наявність такого впливу та аналізуючи його результати, дослідники поки що мало уваги приділяють вивченню власне церковнослов'янської мови. Тому **актуальною** на сьогодні залишається проблема впливу української мови на церковнослов'янську. Дослідження його результатів на всіх рівнях мовної системи необхідне для створення повної картини розвитку як української літературної мови, так і церковнослов'янської мови української редакції.

З огляду на сказане **мета** пропонованої розвідки – охарактеризувати особливості творення відмінкових форм однини вказівних займенників у церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI–XVII ст. Зазначена мета передбачає виконання таких **конкретних завдань**: 1) виявити використовувані в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI–XVII ст. відмінкові форми однини вказівних займенників, за наявності варіантів форм, з'ясувати їхні кількісні характеристики; 2) порівняти виявлені форми з рекомендованими граматиною М. Смотрицького (*СмГр*), що дасть змогу з'ясувати, наскільки стійкими були норми вживання форм аналізованих займенників; 3) порівнявши особливості формотворення вказівних займенників у церковнослов'янській мові з відповідними

одинацями у старослов'янській та українській мовах, виявити можливі результати впливу української мови на творення розглянутих форм.

Матеріал для дослідження дібрано переважно зі стародруків кінця XVI–XVII ст. (перелік умовних скорочень назв обстежених пам'яток див. наприкінці статті). У великих за обсягом стародруках обстежений не весь текст, а вибірки розміром у 500 повнозначних слів. Із *ОБ 1581* (повні назви див. у переліку пам'яток) обстежено 100 таких вибірок, із *ІЗ 1624*, *Сл. 1629*, *ТрЦв 1631*, *Тр. 1646*, *ПКП 1661*, *МД 1666*, *МО 1680* – по 50.

Вказівні займенники у проаналізованому матеріалі представлені в такому складі: **сеѣ**, **той**, **онъ**, **сицевъ**, **таковъ**, **такѣй**, **истъый**, **толикъ**.

У старослов'янській мові, як і в інших слов'янських на ранніх етапах розвитку, вказівні займенники належали до займенникової відміни, у межах якої дослідники виділяють твердий (як відмінювання **той**) і м'який (як відмінювання **сеѣ**) різновиди [7, с. 118, 119; 2, с. 165]. Крім того, серед слів цієї групи були такі (наприклад, **толикъ**), які могли відмінюватися або за займенниковою відміною, або як прикметники (членні чи нечленні), або взагалі лише як прикметники (наприклад, **истъый**) [7, с. 121; 2, с. 181]. Отже, відмінювання вказівних займенників у старослов'янській мові не було однорідним. У зв'язку з цим при дослідженні їх у церковнослов'янській мові становить інтерес, наскільки вони зберегли давню займенникову відміну та її різновиди з огляду на те, що вже в старослов'янській мові представлена взаємодія займенникового та прикметникового відмінювання, а також з огляду на те, що в українській мові словозміна цих займенників уже до кінця XVII ст. зазнала значних змін, зумовлених активною взаємодією твердого і м'якого різновидів займенникової відміни, а також взаємодією займенникового та прикметникового відмінювання [1, с. 169; 6, с. 132].

Більшість розглянутих вказівних займенників могли бути короткими й повними. Обидва різновиди форм представлені лише в наз. та знах. відмінках. У непрямих зафіксовані, за рідкісними винятками, лише повні.

Винятками є поодинокі утворення в род. та місц. відмінках: **посредѣ толика народа** (Лим. 1628, 32 зв.)*, **в(ъ) толицѣ недѣзѣ** (РО 1683, 5).

Далі подаємо аналіз виявлених форм однини за відмінками.

Називний відмінок. У старослов'янській мові, а також у ранніх східнослов'янських пам'ятках вказівні займенники в наз. одн. частіше мали нечленні форми [2, с. 167; 1, с. 169], однак уже в XII–XIII ст. у східнослов'янських мовах широко вживаються і членні [6, с. 134]. У розглянутому матеріалі представлені обидва різновиди форм. Їхня будова в кожного з займенників має певні особливості.

Займенник **сей** у наз. в. для чол. р. має членні форми **сей** (рідко **сій** та **сѣй**), для середн. і жін. переважно членні **сїе**, **сїа**: **се(й) ницїй възва** (Ч 1617, 101 зв.), **прѣщеннй высть олтарѣ сїй** (Лим. 1628, 4), **погивель бѣ ... съвѣтъ сѣй** (ІЗ 1609, 31), **проповѣстьсѧ сїе Єв(г)ліе** (ЄвЛ 1644, 84), **да ницезнет(ъ) и сїа тма** (ПКП 1661, 31 нн). Короткі форми середн. і жін. родів представлені поодинокими вживаннями: *се ему зло бысть* (ПМ, 50), **си бо естъ кровѣ моѧ** (ЄвЛ 1644, 94). Повні форми чол. р. **сей** та **снй** зафіксовані, поряд із короткою **съ**, вже у старослов'янській мові [2, с. 167], подані й *СмГр*: **сей или сїй** (211). Однак проаналізований матеріал свідчить, що **сїй** у церковнослов'янській мові досліджуваного періоду був нечастотним і з середини XVII ст. фактично вийшов з ужитку (в обстежених вибірках із *ОБ 1581* виявлено 17 уживань **сей**, 6 – **сїй**, у *Ч 1617*, відповідно, 2 і 1, також 1 **сѣй**, в *ІЗ 1624* – 15 і 3, також 21 **сѣй**, у *Лим. 1628* – 25 і 1, у *Сл. 1629* – 1 і 1, також 1 **сѣй**, у *ТрЦв 1631* – 10 і 1, також 8 **сѣй**, в *ІЗ 1609* зафіксовано лише **сѣй**; в інших пам'ятках представлений лише **сей**). Форма **сѣй** трапляється рідко, є, можливо, результатом впливу займенника **тѣй**.

Той для чол. р. у наз. в. має форму **той** (рідко **тѣй**), для і середн. і жін. переважно короткі **то**, **та**: **кто той естъ** (ЄвКП 1697, 247), **тѣй ... виновенъ ест(ъ)** (ІЗ 1624, 177), **наречесѧ село то, село крове** (ЄвЛ 1644, 99 зв.), **погубитсѧ дѣла та** (ОБ 1581, 7). Повні форми середн. і жін. родів є

рідкісними: *да не до ко(н)ца порѹгано бѹдетъ мѣстце тоє сѣое* (ЛМГ, 32), *церковь тая ... отъ древнихъ временъ есть* (ПМ, 60). Ця особливість звертає на себе увагу тому, що в *СмГр* подані лише *тоє, тал* (210, 209). Первага нечленних форм пояснюється, можливо, традиційністю текстів, а можливо, й впливом тогочасної української писемної мови, в якій представлені нечленні форми [4, с. 136], а також і членні стягнені [6, с. 137]. Крім того, в одній із пам'яток зафіксована редуплікована форма чол. р. *тотъ: тотъ же иринарха возмѣтошасѣ* (ЛМГ, 28).

Вказівний займенник третього ступеня *онъ* є менш уживаним, хоча зафіксований в усіх розглянутих пам'ятках. У наз. в. одн. має переважно нечленні форми: *лстецъ онъ рече* (ЄвКП 1697, 107), *нарицаетъ же сѣ мѣсто оно ѿѿсѣ* (Лим. 1628,2), *что могила она єсть* (ОБ 1581, 183/2). Зрідка трапляються членні чол. й жін. родів: *л(ь)стецъ оный рече* (ТрЦв 1631, 237), *Церковъ онаѣ ... согорѣ* (ЛМГ, 26). У *СмГр* подані лише форми: *онъ, она, оно* (205–206). Хоча автор зауважує, що *Оный /онаѣ /оное. Во иѣ приходѣтъ и скланяютъ(ъ)сѣ ѿкъ, сѣый, сѣѣ, сѣое* (207).

Займенник *овъ* зафіксований у наз. в. лише в формах *овъ, ово*. Уживається рідко і, як і в старослов'янській мові, при протиставленні чи зіставленні [2, с. 167]: *Ѿидоша: овъ оубо на село свое, овъ же на кѹплю* (ЄвЛ 1644, 75 зв.), *ово оубо ѿкъ чѣка, ово же паче чѣка* (ТрЦв 1631, 169).

Займенники *сицевъ, таковъ, толикъ* у наз. одн. мають як нечленні, так і членні форми. Нечленні кількісно переважають: *тѣло сицево ... изъ(ъ)обрѣтесѣ* (Тр. 1646, 704), *смерть сицева челоѹку оному приключисѣ* (ПМ, 70), *таковъ бѣ образъ житїѣ моєѹ* (ПКП 1661, 23), *вистъ ... нѣчто таково* (Лим. 1628, 57), *что се такова болѣзнь єсть* (ПМ, 50), *да насытитѣсѣ толикъ народъ* (ЄвЛ 1644, 53 зв.), *не бы(с) толико цр(с)тво* (ОБ 1581, 133). Членні форми трапляються рідко: *сицевое Ѿкровенїе* (ПКП 1661, 30 нн), *приключитсѣ сицеваѣ нѹжда* (Тр. 1646, 2), *и(з)ше таковой ... кладѣзъ(ъ)* (Лим. 1628, 59), *толикий наста вѣтръ* (ПМ, 54).

Лише членною формою чол. р. представлений займенник **такій**: **не бысть днѣ такой, ниже прежде ниже потомъ** (ОБ 1581, 101 зв./2).

Таким чином, проаналізований матеріал свідчить, що в ході розвитку церковнослов'янської мови для займенника **сей** у наз. в. основними стали членні форми (**сей, сіє, сіа**), для **той** у чол. р. єдино можливою була членна форма, у середн. та жін. родах, навпаки, кількісно значно переважали нечленні (**то, та**). Нечленні форми були основними в наз. в. також для інших вказівних займенників. Причиною такого широкого використання коротких форм було, очевидно, те, що частина цих займенників або зовсім не мали відповідників у тогочасній українській мові, або ці відповідники були рідковживаними, тому займенники в церковнослов'янській мові зберегли давні, короткі форми, які сприймалися як характерна ознака церковнослов'янської. Збереженню цих форм сприяло також те, що в межах церковнослов'янських текстів вони були, можливо, звичайними, немаркованими одиницями, а членні форми вживали для семантичного виділення означуваного слова. Утвердження членних форм займенників **сей, той** відбулося, очевидно, тому, що їхні короткі форми були фонетично невиразними, мали омоніми, що створювало труднощі в розумінні текстів.

Родовий відмінок. У род. в. для чол. й середн. родів аналізовані займенники мають закінчення **-ого, -аго** та **-єго**. Серед займенників твердої групи давнє **-ого** практично в усіх випадках характерне лише для **той**: **ѿци того монастыря** (Лим. 1628, 58 зв.), **отъ того времени** (ПМ, 110). Поодинокими випадками представлений варіант **тоєго** (результат впливу форм на зразок **моєго**): **съ ... тоєго жде вѣроу** (Тр. 1646, 355). Інші займенники цієї групи (в род. в. виявлені **онъ, овъ, сицевъ, таковъ**) мають або лише прикметникове закінчення **-аго** (**сицевагъ, таковагъ**) або варіанти з **-аго** й **-ого** (**онаго** – 49 уживань, **оного** – 7; **оваго** – 2, **ового** – 2): **сподобиса же и дара ... сицевагъ** (РО 1683, 85), **ты ма ... изми такового мѹчителства** (МО 1680, 2 зв.), **зриши ... онаго на насъ навѣт(ъ)** (Ч 1617,

42), *мужество оваго народа* (Син. 1680, 169), *съ оного полѹ Іврдана* (ЄвЛ 1644, 120), *нѣсть сего, или ового* (ПМ, 56). Займенник м'якої групи (сеї) в род. одн. чол. й середн. родів має традиційне закінчення *-єго*: *ѿ старца сегѡ* (ПКП 1661, 51). Форма на *-єго* зафіксована також від слова *онѹ*: *той же народ росскій изыйде: онего же нѣци нарицахуся роси, а иньи аляны* (Син. 1680, 170). Є, очевидно, результатом впливу польської мови.

Для жін. р. в род. одн. серед займенників твердої групи давню форму на *-оѡ* практично в усіх випадках має лише *той*: *тоѡ воспойте пло(д)* (ТрЦв 1631, 798), *ѿ тоѡ брани* (ПКП 1661, 11). Зафіксовані також поодинокі вживання *тоєѡ* та *той*: *ѿ тоєѡ ... смѣти* (ЛМГ, 31), *во время ѡснованїѡ той ... Цѣкви* (ПКП 1661, 38). Перший виник, очевидно, за аналогією до *моєѡ*, другий є результатом впливу українських форм [6, с. 142]. Інші займенники (в род. одн. жін. р. зафіксовані *онѹ*, *сицевѹ*, *таковѹ*, *толикѹ*) мають або лише прикметникові закінчення *-ыѡ*, після *к* – *-їѡ* (*сицевыѡ*, *таковыѡ*, *толикїѡ*), або варіантні форми на *-оѡ*, *-ыѡ*, *-ой* (*оноѡ* – 22 вживання, *оныѡ* – 3, *оной* – 3): *вины ради сицевыѡ* (ТрЦв 1631, 658), *ѿ таковыѡ работы* (ПКП 1661, 46 зв.), *отъ толикїѡ бѣды* (ПМ, 78), *злато оноѡ земаѡ добро* (ОБ 1581, 1 зв./2), *оныѡ жены гробѹ* (Тр. 1646, 804), *оной жены ... тѣло* (Тр. 1646, 803). Займенник *сеї* у род. одн. жін. р. представлений лише формою *сеѡ*: *ѿ сеѡ ... росы* (МД 1666, 45).

Таким чином, розглянутий матеріал демонструє, що в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI–XVII ст. для вказівних займенників твердої групи (крім *той*) у род. в. поширювалися нові, прикметникові закінчення, що закріплено й у *СмГр* (203–205). Форми чол. і середн. родів на *-ого* можна пояснити, очевидно, впливом української мови, в якій у XVI–XVII ст. вони були поширеними [3, с. 111]. Можливо, деякі з них є давніми, збереглися в досліджуваних текстах через їхню традиційність.

Давальний відмінок. У дав. в. аналізовані слова мають переважно традиційні закінчення *-омѹ*, *-ємѹ* (для чол. і середн. родів) та *-ой*, *-ей* (для

жін.): **дѣлаѣ томѣ** (ПКП 1661, 60), **къ сицевомѣ сѣеннодѣйствию** (Тр. 1646, 2), **семѣ братѣ** (Лим. 1628, 72), **оной храминеѣ** (ПКП 1661, 34 зв.), **къ сей иконѣ** (ПМ, 91). Поруюють зазначену закономірність лише поодинокі форми жін. р. **толицѣй** і **толицей**: **свободѣ толицѣй не сѣцей** (ТрЦв 1631, 170), *удивившись Божіей толицей благодати* (ПМ, 111). Така невелика кількість форм жін. р. на **-ѣй** звертає на себе увагу у зв'язку з тим, що в *СмГр* вони рекомендовані як варіанти для окремих займенників: **овой /или /овѣй** (203), **оной /или /онѣй** (205). У старослов'янській мові закінчення **-ѣй** було характерним для дав. одн. жін. р. прикметників твердої групи [2, с. 147] і, очевидно, певний час уживалося для творення займенникових форм у церковнослов'янській (про що свідчить *СмГр*). Однак згодом воно, що видно із проаналізованого матеріалу, поступалося місцем закінченню **-ой**.

Знахідний відмінок. У знах. в. вказівні займенники для чол. й середн. родів мають ті ж форми, що й у наз. в. (або род. для чол. р. при назвах істот). У жін. р. представлені переважно короткими формами. Їхня кількісна перевага особливо помітна для порівняно високочастотних у знах. в. ж. р. займенників **той** (**тѣ** – 21 вживання, **тѣю** – 14), **онѣ** (**онѣ** – 23, **онѣю** – 5): **дадѣте чадѣ тѣ намѣ** (ОБ 1581, 128/2), **на храминеѣ тѣ** (ЄвЛ 1644, 21 зв.), **показа онѣ бра(н)** (ПКП 1661, 28). Повні форми цих слів трапляються значно рідше (що видно і з наведених цифр): **всю странеѣ тѣю** (Лим. 1628, 47), *въ пустыню оную* (ПМ, 96). Обома різновидами форм представлені також рідковживані займенники **таковѣ**, **толикѣ**, **сицевѣ**: **Показа же и Любовьѣ таковѣ** (ПКП 1661, 64), **в(ѣ) толикѣ мѣрѣ** (Лим. 1628, 59 зв.), **сицевѣ похвалѣ** (ПКП 34 зв.), **давшего власть таковѣю члѣкомѣ** (ЄвЛ 1644, 26), *видяще ... толикую бѣду* (ПМ, 50), *даровавшего ... сицевую благодать* (ПМ, 130). **Сей** зафіксований лише у членній формі: **сію Заповѣдь** (МД 1666, 195).

Орудний відмінок. Для чол. й середн. родів в ор. в. аналізовані займенники мають форми на **-ѣмѣ**, **-ымѣ**, **-имѣ**. У старослов'янській мові займенники твердої групи в ор. в. одн. чол. й середн. родів були представлені

переважно із закінченням **-ѣмъ** [2, с. 168]. Воно рекомендоване й у *СмГр*: **тѣмъ** (208), **овѣмъ** (203), **онѣмъ** (205). Серед проаналізованих слів це закінчення завжди має тільки займенник **той**: *тѣмъ же образомъ* (ПМ, 62). Варіантами, на займенникове **-ѣмъ** та прикметникове **-ымъ**, представлений **онъ**: *на(д) расслабленнымъ онымъ* (Тр. 1646, 801), *съ онѣмъ идоша* (ПМ, 88). Інші (**сицевъ**, **таковъ**, **толикъ**) зафіксовані лише з **-ымъ** (**-имъ**): **сицевы(м)** **образо(м)** (ПКП 1661, 10 зв.), **пѣтемъ** **такowymъ** (ПКП 1661, 44), **толики(м)** **гнѣво(м)** (ПКП 1661, 6 зв.). Безваріантна форма представлена також для **сей**: *исцѣли мя виномъ симъ* (ПМ, 89).

Для жін. р. вказівні займенники в ор. одн. мають переважно традиційні форми на **-ою** та **-єю**: *под тою горою* (Син. 1680, 170), *звѣздою ... сицевою* (ПКП 1661, 3 зв.), *водою сею помажу* (ПМ, 100). Для **той** зрідка трапляється **тоєю**: *с(ъ) тоєю жде плотію* (Тр. 1646, 124).

Місцевий відмінок. У місц. в. вказівні займенники мають переважно традиційні форми на **-омъ**, **-емъ** (для чол. й середн. родів) та **-ой**, **-ей** (для жін.): **в(ъ) томъ плачѣ** (МД 1666, 2 зв.), *въ сосудиѣ ономъ* (ПМ, 116), **въ сицевомъ** **шбвиненіи** (Тр. 1646, 803), **в(ъ) домѣ семъ** (ОБ 1581, 201/2), **в(ъ) сицево(и) млѣвѣ** (ПКП 1661, 13 зв.), **въ книзѣ сей** (ОБ 1581, 183). Зрідка трапляються форми з прикметниковими **-ѣмъ** та **-ѣй**: *въ толицѣмъ терпеніи* (ПМ, 61), **в(ъ) такowej скорби** (ПКП 1661, 51 зв.). Лише з **-ѣй** зафіксований **истый**: *на горѣ си на истѣй* (ОБ 1581, 56 зв./2).

Таким чином, проаналізований матеріал засвідчив, що відмінкові форми однини вказівних займенників у церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI–XVII ст. мають низку особливостей у порівнянні зі старослов'янською мовою. Найголовнішою з них є поширення серед цих форм закінчень, характерних раніше лише для прикметників. Виявлені зміни демонструють наявність у церковнослов'янській мові тенденції до формування єдиної системи відмінювання узгоджуваних слів.

**Примітка.* Після прикладів у дужках подана скорочена назва пам'ятки, після коми номер сторінки або аркуша. Приклади із перевидань подані звичайним шрифтом курсивом.

Перелік умовних скорочень назв обстежених пам'яток

- ЄвКП 1697 – Євангеліє или Блговѣствованіє. – Київ : Друкарня лаври, 1697. – [10], 438 арк.
- ЄвЛ 1644 – Євангеліон сирѣчь: Блговѣстіє Бгдхновенныхъ евангелистѣ. – Львів : Друкарня братства, 1644 – [12], 412 арк.
- ІЗ 1609 – Иже въ святыхъ Оца нашено Іванна Златоустаго. Бесѣда избраннаа, ѡ възпитаніи чадѣ. – Львів : Друкарня братства, 1609. – [4], 40 арк.
- ІЗ 1624 – Іѡа(н)на Зла(т)оустаго ... Бесѣды на Дѣланіа стѣхъ Ап(с)лъ. – Київ : Друкарня лаври, 1624. – [24], 534 с.
- Лим. 1628 – Лімонарѣ. Сирѣчь, цвѣтникъ. – Київ : Друкарня Соболя, 1628. – [8], 183 арк.
- ЛМГ – Лѣтописецъ ѡ перво(м) зачатіи и созданіи сѣаа ѡбителіи мн(с)тра гѣсти(н)ского // Чтенія въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей російскихъ при Московскомъ университетѣ. – М. : Въ Университетской типографіи, 1848. – Год третій. – № 8. – С. 1–46.
- МД 1666 – Меч(ъ) дхвнхъ еже естѣ глѣ Бжій ... или книга проповѣдї(й) слова бжго ... юже соорѣжи ... Лазарѣ Барановичѣ. – К. : Друкарня лаври, 1666. – [15], 465, [1] арк.
- МО 1680 – Миніа ѡбцаа ... Тцаніємъ ... Інокентіа Гизела. – К. : Друкарня лаври, 1680. – [11], 508, [11] арк.
- ОБ 1581 – Библиа сирѣчь книгы ветхаго и новаго заѣта, по яззыкѣ словенскѣ. – Острог : Друкарня Костянтина Острозького, 1581. – [8], 276, 180, 30, 56, 78 арк.
- ПКП 1661 – Патерікъ или ѡтечникъ печерскій. – Київ : Друкарня лаври, 1661 – [21], 289 [15] арк.
- ПМ – Собственноручныя записки Петра Могилы // Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ. – Кіевъ : Типографія Г. Т. Корчак-Новицкаго, 1887. – Часть 1, томъ 7. – С. 49–180.
- РО 1683. – Туптало Дмитрій [Ростовскій]. Руно орошенное. – Чернігів, 1683. – [7], 106, [1] арк.
- Син. 1680 – Синописіс // Українська література XVII ст. / Упоряд., приміт. і вступ. стаття В. І. Крекотня ; Ред. тому О. В. Мишанич. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 167-181.
- Сл. 1629 – Леітѣргіаріонѣ си естѣ: Слѣжебникъ. – К. : Друкарня лаври, 1629. – [28], 144, 300, [4] с.
- СмГр – Смотрицький М. Грамматіки славенскіа правилное Сунтагма / Підгот. факс. вид. та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. – К. : Наукова думка, 1979. – 492 с.
- Тр. 1646 – Єѡхологїѡн албо молитвословъ, или тревникъ. – Київ : Друкарня лаври, 1646 – [20], 890, 900–946 с.
- ТрЦв 1631 – Тріодъ цвітна – Київ : Друкарня лаври, 1631. – [22], 828 с.
- Ч 1617 – Часослов. – Київ : Друкарня лаври, 1617. – [21], 190, [2] арк.

References

1. Bevzenko S.P. Istorychna morfologia ukrainskoї movy (narysy zi slovozmini ta slovtvoru) [Historical morphology of the Ukrainian language (sketches of inflection and word formation)] / S.P. Bevzenko. – Uzhgorod: Zakarpatske oblasne vydavnytstvo, 1960. - 416 p.
2. Vayan A. Rukovodstvo po staroslavjanskomu yazuku [Guide to Old Slavonic Language] / A. Vayan. – М.: Izdatelstvo inostrannoї literatury, 1952. - 446 p.
3. Gryshchenko A. P. Prykmetnyk v ukrainskiy movi [Adjective in the Ukrainian language] / A. P. Gryshchenko – К. : Naukova Dumka, 1978. – 207 p.

4. Kernytskiy I. M. Systema slovozmyny v ukrainskiy movi. Na materialakh pamiatok XVI st. [System of inflection in the Ukrainian language. Based on the materials of XVI c.] / I.M. Kernytskiy – K. : Naukova Dumka, 1967. – 288 p.
5. Rusanivsky V. M. Dzherela rozvytku shidnoslavyanskykh literaturnykh mov [Sources of East Slavonic Literary Languages] / V. M. Rusanivsky – K. : Naukova Dumka, 1985. – 231 p.
6. Samiylenko S. P. Narysy z istorychnoi morfologii ukrainskoi movy Ch. II: navch. posibnyk dlya stud. filologiv f-tiv [Essays on historical morphology of the Ukrainian language Part II: guide for students of philological departments] / S. P. Samiylenko – K. : Radyanska shkola, 1970. – 190 p.
7. Selishchev A. M. Staroslavjanskyj yazyk V 2 ch. Ch 2. Teksty. Slovar. Oчерки morfologii: uchebnoe posobie dlya studentov i aspirantov filologicheskikh f-tov [Old Slavonic language. Part 2. Texts. Dictionary. Morphology essays: textbook for students and aspirants of philological departments / A. M. Selishchev. – M. : Ministerstvo prosv. RSFSR, 1952. – 206 p.

Translation of the Title, Name and Abstract to Author's Language

Анотація

УДК 811.163.1'04'366:811.161.2

Білих О. П. Відмінкові форми однини вказівних займенників у церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI–XVII ст.

У статті проаналізовано особливості творення відмінкових форм однини вказівних займенників у церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI–XVII ст. Здійснено зіставлення розглянутих форм із відповідними одиницями у старослов'янській та українській мовах. Проведений аналіз дозволив констатувати поширення для вказівних займенників у більшості відмінків нових, прикметникових закінчень, що свідчить, очевидно, про існування в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI–XVII ст. тенденції до формування єдиної системи відмінювання узгоджуваних слів.

Ключові слова: церковнослов'янська мова української редакції, вказівні займенники, відмінювання займенників.

Література

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (нариси із словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 416 с.
2. Вайан А. Руководство по старославянскому языку / А. Вайан ; перевод с фр. В. В. Бородич ; под. ред. и с предисл. В. Н. Сидорова. – М. : Издательство иностр. литературы, 1952. – 446 с.
3. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко – К. : Наукова думка, 1978. – 207 с.
4. Керницький І. М. Система словозміни в українській мові. На матеріалах пам'яток XVI ст. / І. М. Керницький – К. : Наукова думка, 1967. – 288 с.
5. Русанівський В. М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов / В. М. Русанівський – К. : Наукова думка, 1985. – 231 с.
6. Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови. Ч. II: навч. посібник для студ. філолог. ф-тів / С. П. Самійленко – К. : Радянська школа, 1970. – 190 с.
7. Селищев А. М. Старославянский язык. В 2 ч. Ч. 2. Тексты. Словарь. Очерки морфологии : учеб. пособие для студентов и аспирантов филолг. ф-тов / А. М. Селищев. – М. : Гос. учебно-пед. изд-во Мин-ва проsv. РСФСР, 1952. – 206 с.

Linguo-Cognitive and Linguo-Cultural Approaches to Metaphorical Understanding of Cultural Concept “Wisdom”

Kishchenko Nataliya

*Dragomanov National Pedagogical University
Department of English Philology (Ukraine, Kyiv)*

Babii Sergiy

*Candidate of Philosophical Sciences,
Taras Shevchenko National University (Kyiv, Ukraine)*

Abstract

In the article the implementation of the metaphorical understanding cultural concept “Wisdom” as a concept in the ethnic mind picture of the world which is objectified by an English metaphorical culture; the ways and means of the realization of the concept WISDOM in the fairy-tale are described. The authors analyze the constituents of the cultural concept in the English language world view using linguo-cognitive and linguo-cultural approaches. Etymological analysis and evolution of verbal means of nomination are distinguished; the value-oriented component of the concept is defined and this confirms its great importance for the English language world is explained. Linguo-cognitive and linguo-cultural approaches relevant to “Wisdom” are analyzed.

Keywords: “Wisdom”, linguo-cognitive and linguo-cultural approaches, cultural concept.

Актуальність дослідження. Сукупність знань, що формують концептосферу МУДРІСТЬ, є віддзеркаленням взаємозв'язку людини з часом і простором. Зовнішня хаотичність образів, емоційних оцінок, зв'язаних з конкретними предметними ситуаціями, в лінгвокультурі об'єктивно виділяються і верифікуються комплексні знаки особливої природи – культурні концепти. В.Г.Зусман справедливо відмічає, що концепт завжди являє собою частину цілого, котрий несе на собі відбиток системи в цілому. Концепт – мікромодель культури, а культура – макромодель концепту. Концепт породжує культуру та породжується нею. Очевидна паралель між людиною як мікрокосмом та космосом, з одного боку, концептом та культурою з іншого боку. Така паралель цікава і в евристичному відношенні: відштовхуючись від аналізу культурного концепту, ми можемо реконструювати при послідовному розгортанні всю

систему концептів певної культури. Необхідно відзначити, що культурні концепти – явище неоднорідне.

Метою статті є спроба комплексного зіставного опису лінгвокогнітивного та лінгвокультурного підходів до метафоричного розуміння концепту МУДРІСТЬ.

Нами окреслено такі завдання статті: 1) порівняти лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи до розгляду культурного концепту МУДРІСТЬ, 2) проаналізувати й зіставити векторами підходи, які розрізняються стосовно конкретного індивіду.

Виклад основного матеріалу. Лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи до розуміння концепту не є взаємовиключними. Концепт як ментальне утворення в свідомості індивіду є вихід на концептосферу соціуму, тобто, в кінцевому результаті на культуру, а концепт як одиниця культури є фіксація колективного досвіду, котрий стає надбанням індивіду. Ці підходи різняться векторами по відношенню до індивіду: лінгвокогнітивний концепт – це напрям від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний концепт – це напрям від культури до індивідуальної свідомості. Ця різниця співвідносна з генеративною та інтерпретативною моделями спілкування, тому ми розуміємо, що поділ руху назовні та руху всередину є дослідницьким прийомом, в реальності рух є цілісним багатовимірним процесом.

У рамках досліджуваної проблеми на особливу увагу заслуговують ті праці, в яких вивчаються лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи та опис і пояснення культурних концептів (В.А.Маслова [6], В.І. Карасик [3], Д.С. Лихачов [5], В.П. Нерознак [7], В.Н. Телія).

В.А.Маслова визначає три основних підходи щодо розуміння концепту. Перший підхід запропонований Ю.С.Степановим. Під час розгляду концепту найбільше уваги приділяється культурологічному аспекту, коли вся культура розуміється як сукупність концептів і відношень між ними. Тому, концепт – це основний осередок культури в ментальному світі людини. Ю.С.Степанов представляє концепти як частину європейської культури «в момент їх відчленування від європейського культурного фонду і фону». Тому, якщо так розуміти термін «концепт» - роль мови другорядна, він є лише допоміжним засобом – формою введення в мову згустку культури, концепту [6, с. 42].

Другий підхід це привертання в когнітивну лінгвістику (Н.Д.Арутюнова) семантики мовного знаку є єдиним засобом формування змісту концепту. Прихильниками третього підходу є Д.С.Лихачов, О.С.Кубрякова, які вважають, що концепт не виникає безпосередньо із значення слова, а є результатом зіткнення значення слова з особистим і народним досвідом людини, тобто концепт є посередником між словами і дійсністю [6, с. 43]. О.С.Кубрякова моделює один із головних принципів людського пізнання – принцип контейнера, який одночасно є головним принципом як семіотичного і когнітивного підходів до мови. Вона пропонує назвати його принципом зворотності позиції спостерігача [4, с. 8].

Із наведених вище підходів для подальшого дослідження зупиняємося на останньому. Характерним для цього підходу може бути твердження незаперечного зв'язку мови і культури. Об'єкти світу стають «культурними об'єктами» лише тоді, коли уявлення про них структуруються етномовним мисленням у вигляді визначених «квантів» знань, концептів.

Лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи тісно пов'язані з концептами культури. Перший постійно розширюється в процесі безперервного пізнання людиною світу. Натомість і лінгвокультурний підхід фіксує певні доповнення, зміни, уточнення. Концепт як лінгвокогнітивне явище – це одиниця «ментальних або психічних ресурсів нашого пізнання і тої інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [4, с. 90]. Частина концептів мають мовну «прив'язку» інші концепти представлені в психіці особливими ментальними репрезентаціями – образами, картинками, схемами.

Для психолінгвіста концепт – це спонтанно функціонуюче в пізнавальній в пізнавальній і комунікативній діяльності індивіду базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, яке підкоряється закономірностям психічного життя людини і в результаті цього відрізняються за деякими параметрами від понять і значень як продуктів наукового опису з позиції лінгвістичної теорії [2, с. 39]. При цьому підкреслюється принципово невербальна природа концепту, з одного боку, та складна будова концептів з іншого боку: кожен концепт як відмічає К.Харді є

«констеляцією елементів і процесів всіх можливих видів» [2, с. 39]. А.А. Залевська чітко розмежовує концепти як досягнення індивіду та конструкти як редукованими на логіко-раціональній основі продуктами наукового опису концептів, таких як значення і поняття. Вона погоджується з тим, що образ світу значно багатший мовної картини світу і обов'язково включає перцептивні та афективні складові.

Лінгвокультурний підхід до розуміння концепту (культурного концепту) полягає в тому, що концепт визнається базовою одиницею культури, її концентратом. На думку Ю.С.Степанова «в структуру концепту входить все те, що робить його фактом культури – вихідна форма (етимологія); затиснута до основних ознак змісту історія; сучасні асоціації; оцінки та ін.» [8, с. 41]. Концепти в цьому розумінні часто співвідносяться до наївної картини світу, яка протиставлена науковій картині світу. Дослідники говорять про «поняття практичної філософії», таких концептів як «істина», «доля», «добро», «мудрість» і т.д. «Звичайна філософія – це результат взаємодії ряду факторів, таких як національна традиція та фольклор, релігія та ідеологія, життєвий досвід та фрази мистецтва, відчуття системи цінностей [1, с. 3].

Лінгвокультурний підхід являє собою конкретизацію вивчення культурних концептів з точки зору їх ціннісного компоненту. В культурних концептах виділяють щонайменше три сторони – образ, поняття та цінність. Тому можна сказати, що культурні концепти відповідають тим базовим опозиціям, які визначають картину світу. Можна стверджувати, якщо в суспільстві виділяються чітко окреслені соціальні групи, то існують і концептосфери цих груп. З погляду соціолінгвістики можна виділити три типи культурних концептів: етнокультурні, соціокультурні та індивідуально-культурні. Одним із важливих англійських соціокультурних концептів є змістове утворення *wisdom*. В перекладі на українську – це «мудрість». Можна порівняти словникові пояснення. *Wisdom the ability to make sensible decisions and judgments because of your knowledge or experience.* 1) *knowledgeable – having a lot of knowledge,* 2) *knowledge – information, understanding and skills that you have gained trough learning or experience; the state of knowing about a particular fact of situation,* 3) *experience – the things that you have done in your life; the knowledge or skill that you get from seeing or doing sth; something that has happened to you,* 4) *experienced – having the knowledge or*

skill that is necessary for sth. Мудрість – це глибокий розум, який опирається на життєвий досвід.

Порівняння словникових пояснень показує що wisdom означає не просто якість, заслуговує на повагу, але й риси поведінки, притаманні шляхетним, мудрим, розсудливим людям. Концепт «WISDOM» в широкому розумінні перетинається з різними концептами (наприклад: «гордість», «шляхетність»), але в цілому це – зразок значущої модельної особистості для англійської лінгвокультури, особистості розумної людини. Таким чином можна зазначити, що концепт МУДРІСТЬ виражений метафорою є яскравим відображенням сутності даного концепту.

Використання метафор полегшує процес вербальної репрезентації та розуміння абстрактного концепту. Перевтілення метафор, що лежать в основі розумової діяльності, формує когнітивну сферу, мережу концептів, що організовані таким чином, щоб укоренити абстрактні концепти у фізичному досвіді концептуалізатора, у його відносинах із зовнішнім світом. Головним компонентом когнітивної мапи людини є те, що Дж.Лакофф називає когнітивною топологією, «це механізм, який ми накладаємо на простір-структуру так, щоб підтримати свої просторові умовиводи». Не можна не зазначити, що концепти не є лінійними утвореннями, а складаються з декількох шарів, накопичених культурним життям різних епох. Услід за Ю.С.Степановим виділяємо три шари структури концепту: 1) основна (актуальна) ознака, відома кожному носію «культури» (активний шар, що входить в загальнонаціональний концепт), 2) додаткова (історична) ознака, актуальна для окремих груп носіїв культури (пасивні шари, що належать концептосферам окремих субкультур), 3)

внутрішня форма («не усвідомлена в повсякденному житті, відома лише спеціалістам, але, що визначає зовнішню, знакову форму вираження концептів») для більшості носіїв культури є не частиною концепту, а одним із детермінуючих його культурних елементів [4, с. 3].

Концепт МУДРІСТЬ як один із ключових концептів культури охоплює світ образів, уявлень, система ціннісних установок, метафор. За допомогою цього слова виділяють не тільки певні якості людини, нації, а й прошарків суспільства, характеристику кінцевого результату мислення, за допомогою якого всі раніше набуті

думки, досвід акумулюються в даному концепті. Словник надає визначення мудрості *«глибокий розум, що опирається на життєвий досвід»* [5, с. 214]. Людину, яка має глибокий розум, а також великий життєвий досвід, можна назвати мудрою. Енциклопедія мудрості визначає мудрість як *«народження думки, що змінює розуміння, процеси, розвиток епохи та цивілізацій»*. З іншого боку, мудрість: – це *«здатність грамотного використання знань. Великий, глибокий розум, що опирається на життєвий досвід; здатність знаходити вирішення різних задач, в тому числі і життєвих опираючись на свій та чужий досвід, уникаючи деколи безпосередніх логічних операцій та розуміння (змісту) того, що відбувається* [9, с. 435]». В нашому дослідженні ми схилиємося до визначення мудрості як певних розумових здібностей підкріплених досвідом.

Є думка, що в основі мудрості лежить шість якостей характеру: співчуття, жалість, альтруїзм, розуміння себе, емоційна стабільність та рівень соціалізації.

Існує текст, можливо, самий ранній із текстів який дослівно співпадає з початком канонічного Євангелія від Іоанна. «Спочатку був Логос» (Логос – слово, розум). «Логос» має два значення. Тут найкращим перекладом буде «розум» в значенні «знання», але разом з тим і «слово». Очевидно, в древніх мовах не розмежовувались поняття «слово», «розум» та те, що означувалося цими словами – не розрізнялися (те, що ми перекладаємо як «річ», «предмет» – поняття про предмет та слово – все це позначалося в древніх мовах однаково). Тому слово «логос» в Євангелії від Іоанна мало всі три значення [4, с.327]. Самий ранній текст, який висвітлює ці думки – Мемфіський трактат – датується часом найбільш ранніх єгипетських текстів (III тис. до Р.Х.). У цьому тексті зазначається, що всі боги (в тому числі і боги, які відповідають за розум) утворилися від одного Бога, від того, хто об'єднує Розум та Мову. Для визначення кожного з цих богів використовується термін "Птах". Мова йде про те, що із Найпершого (того, що відповідає Логосу в Євангелії від Іоанна) виникло 8 птахів, в тому числі і найвеличніший із Птахів, найвеличніший із втілень Бога – Серце та Мова, чи Володар Серця та Мови, який створив все існуюче [1].

В Єгипті уявлення про Бога, який є втіленням Розуму (певною мірою – Мови, а пізніше, Письма), розвивається, змінюється його ім'я. В наступній єгипетській традиції Бога вже не називають Птах, його називають Тот. Тот – покровитель Розуму,

Мудрості, Премудрості – є один із головних єгипетських богів. Ця думка тісно пов'язана із наступною гностичною коптською традицією, вже християнською. Бог Тот був покровителем тайних езотеричних вчень, які переходять у гностичні вчення. Пізніше, в елліністичний час Бог Тот перевтілюється в Гермеса, покровителя гностичної традиції. В цей самий час на Древньому Сході теж формується думка та уявлення про Мудрість. У хуритських текстах, датованих III – II тис.до Р.Х., знаходиться досить багато даних про Мудрість як іпостась головного Бога.

Змістовний мінімум концепту МУДРІСТЬ виражається в тому, що мудрість притаманна лише людині, яка майже завжди відрізняється від інших своїми розумовими здібностями, володіє високою здатністю думати та розуміти. Ця здатність конкретизується в наступних напрямках: 1) *розумний від природи*, 2) *розумний в наслідок набутої освіти та досвіду*, 3) *розсудливий*, 4) *дотепний, гострий на язик*, 5) *хитрий*.

Висновки. Висловлені вище міркування дозволяють констатувати, що прийнята в когнітивній лінгвістиці модель «уявлення – поняття» уточнюються в такому випадку як «уявлення – щоденне поняття – наукове поняття». Різниця між щоденним і науковим поняттям є в стихійному усупільненні свого досвіду на рівні щоденного поняття та використання дедукції та індукції на рівні наукового поняття. Таке розуміння концепту по своїй суті є логіко-семантичним і, відповідно, лінгвокультурним. З позиції когнітивної лінгвістики концепт розуміється як замісник поняття, як «натяк на можливе значення» та як «відгук на попередній мовний досвід людини» [5, с. 28].

У свою чергу, лінгвокультурний підхід – це цінності, високі орієнтири, які визначають поведінку людей, складають дуже важливу частину мовної картини світу. Аналіз лінгвокогнітивного та лінгвокультурного підходів сприятиме розумінню, осмисленню, окресленню, відображенню культурного концепту «МУДРІСТЬ» у англійських художніх текстах.

References

1. Arutyunova N.D. *Vvedeniye. Logicheskiy analiz yazika. Mental'niye dejstviya* [Introduction. Logical analyse of language] / Natal'ya Dmitrievna Arutyunova. – M.: Nauka, 1993. – 346s.

2. Zalevskaya A.A. *Psiholingvistika: puti, itogi, perspektivi* [Psycholinguistics: ways, results, future] / A.A.Zalevskaya. – V YA. :1998. – 465 p.
 3. Karasik V.I. *Kul'turniye dominanty v yazike. Yazikovaya lichnost': kul'turniye kontsepti* [Cultural dominants in language] / V.I.Karasik. – Volgograd; Arkhangel'sk, 1996. – 538 p.
 4. Kubryakova E.S. *Chasti rechi s kognitivnoj točki zreniya* [Parts of speech in cognitive view] / E.S.Kubryakova. – M. : 1997. – 520 p.
 5. Likhachev D.S. *Kontseptosfera russkogo yazika. Russkaya slovesnost': Antologiya* [Concepts of the Russian language] / D.S.Likhachev. – M. : Academia. 1997. – 640 p.
 6. Maslova V.A. *Vvedeniye v kognitivnuyu lingvistiku* [Introduction to the cognitive linguistics] / V.A.Maslova. – M. : Nauka; Phlinta, 2007. – 480 p.
 7. Neroznak V.P. *Ot teorii slovesnosti k strukture. Russkaya slovesnost'* [From theory of language to structure] / V.P.Neroznak. – M. : Academia, 1997. – 743 p.
 8. Stepanov Yu.S. *Konstanti. Slovar' russkoy kul'turi. Opit issledovaniya* [Konstants. Dictionary of Russian culture] / Yuriy Sergeevich Stepanov. – M. : Shkola "Yaziki russkoj kul'turi", 1997. – 465 s.
 9. Oxford Word power Dictionary. Oxford University Press, 2006. – 895 p.
 10. Mel'nyk Vira. Music as Symbolism or as a Metaphor in Shakespeare's Plays / Vira Mel'nyk, Lyudmila Pet'ko // *Istoryko-pedagogichni studii: naukovyj chasopys ; red N.M.Dem'janenko*. – K. : Vyd-vo NPU imeni M.P.Dragomanova, 2014. – Vyp. 8. – P. 197–202.
- URI** <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8044>
11. Pet'ko L.V. Metaphor in Shakespeare's Texts / L.V. Pet'ko, T.V.Goncharova, S.M.Babii // *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Filolohichna» : zb. nauk. prats / ukl. I.V.Kovalchuk, L.M.Kotsiuk, S.M.Novoseletska*. – Ostroh : Vyd-vo Natsionalnoho un-tu «Ostrozka akademiia», 2015. – Vyp. 54. – S. 11–16.
- URI** <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8005>
12. Pomiguyeva L.P. The aspects of metaphor modelling explanatory cognition in modern communication/ L.P.Pomiguyeva, S.M.Babiy // *Intellectual Archive*. – 2015. – Volume 4. – No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp. – PP. 89–99.
- URI** <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9940>

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

УДК 811.111

Кіщенко Наталія, Бабій Сергій. Лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи до метафоричного розуміння культурного концепту МУДРІСТЬ.

У статті представлено осмислення метафоричне розуміння культурного концепту. «МУДРІСТЬ» як концепт в етнічній ментальній картині світу, об'єктивована

в англomовній ментальній культурі. Розглянуто шляхи та значення реалізації концепту МУДРІСТЬ у казках.

Ключові слова: лінгвокогнітивний підхід, лінгвокультурний підхід, культурний концепт.

УДК 811.111

Кищенко Наталия, Бабий Сергей. Лингвокогнитивный и лингвокультурный подходы к метафорическому пониманию культурного концепта МУДРОСТЬ.

В статье представлено метафорическое осознание понимания культурного концепта. «Мудрость» как концепт в этнической ментальной картине мира, объективирована в англоязычной ментальной культуре. Рассмотрены пути и значение реализации концепта МУДРОСТЬ в сказках.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, лингвокогнитивный подход, лингвокультурный подход.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Введение. Логический анализ языка. Ментальные действия / Н.Д.Арутюнова. – М. : Наука, 1993. – 346с.
2. Залевская А.А. Психолінгвістика: пути, итоги, перспективы / А.А.Залевская. – ВЯ. : 1998. – 465 с.
3. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты. / В.И.Карасик. – Волгоград-Архангельск, 1996. – 538 с.
4. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. / Елена Самуиловна Кубрякова. - М., 1997. - 520с.
5. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. Русская словесность: Антология / Д.С.Лихачев. – М. : Academia, 1997. – 640 с.
6. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику / В.А.Маслова. – М. : Наука; Флинта, 2007. – 480 с.
7. Нерозник В.П. От теории словесности к структуре. Русская словесность / В.П. Нерозник. – М. : Academia, 1997. – 743 с.
8. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С.Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 465 с.
9. Oxford Word power Dictionary. Oxford University Press, 2006. – 895 с.
10. Mel'nyk Vira. Music as Symbolism or as a Metaphor in Shakespeare's Plays / Vira Mel'nyk, Lyudmila Pet'ko // Историко-педагогичні студії: науковий часопис ; ред Н.М.Дем'яненко. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – Вип. 8. – С. 197–202.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8044>

11. Pet'ko L.V. Metaphor in Shakespeare's Texts / L.V. Pet'ko, T.V.Goncharova, S.M.Babii // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. праць / укл. І.В.Ковальчук, Л.М.Коцюк, С.М.Новоселецька. –

Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 55. – С. 11–16.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8005>

12. Pomiguyeva L.P. The aspects of metaphor modelling explanatory cognition in modern communication/ L.P.Pomiguyeva, S.M.Babiy // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp. – PP. 89–99.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9940>

The Enlightenment Ideas and Islamic Studies of Turkestan's Ulemas (Example Abdulgafarov Sattarkhan)

Rahimdjanova Nigora

*Senior Researcher, Institute of History of the National University of Uzbekistan
named after Mirzo Ulugbek, Tashkent, Uzbekistan*

Abstract

The enlightenment ideas of Sattarkhan Abdulgafarov pushed people to the attainment of religious and world knowledge. A number of his articles and publications devoted to the history of Turkestan, social and religious life, traditional teachings and its various problems, in addition to these studies Islamism. Sattarkhan about the history of Turkestan is a "short essay about the internal situation in the Kokand Khanate to the Russian invasion", which has repeatedly been published in the press. This work, being considered a valuable source for the history of Turkestan, shows good ability Sattarkhan in history. Featuring traditional education and sharia courts, as well as comparing them to the imperial period, it reveals their advantages and disadvantages.

Key words: Sattarkhan Abdulgafarov, Turkestan, enlightenment ideas, religious and world knowledge

In the late XIX - early XX century in Turkestan, located in the colonial conditions, there have been confrontational processes in the economic, cultural and social life of a totalitarian government. The colonialist policy has led to a sharp aggravation of the situation in the country. Educational ideas have come to play an important role in solving problems in such conditions. One of the preachers of religious and secular educational ideas in the society, called on the people to acquire religious and secular knowledge became enlightened ULEMs Sattarkhan Abdulgafarov.

Sattarkhan was born in 1843 in the city of Shymkent in formed an Uzbek family. His grandfather Muminhan Hajj Ishan, his father Abdulgafar Hajj Ishan were large ulama of his time. Awakening interest in Sattarkhan to science was a great credit to his grandfather, kaziya Shymkent Muminhana Hacı ishan. [1] Following the completion of primary education from his grandfather, Sattarkhan perfectly masters the Arabic and Persian languages, and a number of other subjects for six years in the madrasa "Shukurhan" in Tashkent. In 1862 he appointed mufti in Shymkent. During muftiy Sattarkhan Shymkent troops of the Russian Empire conquered Shymkent, and the city took the Russian army. One officer of the Russian

army, from nationality Bashkird Enikeev comes to Sattarkhan and expresses a desire to meet with him. Subsequently Sattarkhan agrees, and the officer offers to teach him Russian. [2] Sattarkhan while studying Russian language at the officer, gets acquainted with Russian and other European nations, states, and the development of science and different scientific discoveries in these countries; secular knowledge and horizons Sattarkhan rise. In 1873 Sattarkhan were took on the position of the teacher in the first Russian-native school, opened in Shymkent. There he began to teach local children the Turkish language. Shymkent Sattarkhan encouraged people to come to school to learn how to read, write and be literate. In 1875 Sattarkhan appointed kazi in the city of Kokand. In 1876 Sattarkhan sent to the International Congress of Orientalists in Petersburg as representatives from Turkestan. [3] They had been in Orenburg, St. Petersburg, Samara and Moscow. After visiting the museums and libraries, as well as other noteworthy places they witness the achievements of science and technology. After meeting in the hall with the St. Petersburg University scientists, who came from various countries in Europe and Asia, among the participants of the congress assembled, Sattarkhan understood that the peace and tranquility sought by all the scientists and people around the world - it is a science. In his memoirs Sattarkhan said it in this way: "These scientists know a variety of Asian languages like Chinese, Hebrew, Arabic, Persian, Mongolian, Turkish and others. I saw that the enlightened nations worried about access to education. They seek to extend all that is known and researched all the nations. Share knowledge and experience with other people. The attitude of European scientists and the society in which they lived for science, made me respect for them. "[4] Of course, this trip has contributed to the expansion of world and ideas about science and technology in Sattarkhan. After a trip to 1881 goda Sattarkhan continued judicial activity in Kokand. However, work in this place he has created a number of difficulties. One problem has been associated with its interpreter. His translator, who knows the Russian language, the rules and laws of the official administration, which has always been a kazi and was the liaison between the local population and the official government disliked Sattarkhan, who knew his business, and Russian. There was a conflict between them. In addition, the Sattarkhan the one day administration entered was false information about him, he was accused of bribery. [5] After this Sattarkhan appeals to the government for an exemption from judicial office. Official Government considered the complaint made against Sattarkhan, found him not guilty and

does not find the reason for the suspension Sattarkhan from judicial office. Also, were important competent local staff for the official government, who know the Russian language and the laws and regulations of the official administration. Sattarkhan enjoys it, but now he could not continue to be kazi in Kokand. Because there were here a lot of enemies, who organized false denunciations. Even fairly authoritative, since the rich people to ishans fanatical mullahs were against it. Some Ishans from among such people tried to use the fatwa kazi to ensure the dependence of their wards. They tried to poison the consciousness of the population with their fanatical views. In turn, Sattarkhan was against them. In 1883 Sattarkhan appointed a translator in the newspaper "Turkistan viloyats" in Tashkent. In 1884, he began to teach skills in Turkic and Persian languages in Turkestan Seminary teachers. Since 1884 is he had been an interpreter in the tax committee at the regional administration of the Syr Darya.

In 1893 he returned to Shymkent, elected by the people for the post of Syariah kaziya. In 1899 Sattarkhan returned to Tashkent and spends here the last days of his life. December 22, 1901 Sattarkhan Abdulgafar dies. His buried in the cemetery Bobo Darwesh in Shymkent. [6] During his judging, muftiy activities Sattarkhan, fights fanatic ulamas, ruthlessly blames and criticizes their conservative views. Exposing their true form, aims to open the eyes of the simple, blindly believing people, to call upon society to be vigilant. On this issue, he writes the article "Muslim Ishans". This article is to explore the Russian Ostroumov N.P. with the consent of Sattarkhan, by adding a number of facts and publishing it in its ethnographic collection, entitled "Sart". [7] "The Muslim Ishans" was written in the spirit of criticism against the uneducated ishans Sattarkhan and looked at them as a "force pulled back society in social and religious life." Sattarkhan said that the increasing number of uneducated ishans due to the hobbies ishans to material possessions in severe social conditions of the time, because of the desire for fame and gifts. [8]

Sattarkhan about is the history of Turkestan is a "short essay about the internal situation in the Kokand Khanate to the Russian invasion", which has repeatedly been published in the press. [9] This work, being considered a valuable source for the history of Turkestan, shows good ability Sattarkhan in history. This work examines the history of Turkestan Sattarkhan the example times Khudoyar Khan. After analyzing each event, adding value to these facts, the witness who was himself. Featuring traditional education and sharia courts, as well as

comparing them to the imperial period, it reveals their advantages and disadvantages. In the chapter on sharia courts, arguing for fair kazi, couplings, wise men, and their authority during the Kokand Khanate, Sattarkhan focuses on the shortcomings, the differences between the sharia courts in times of Tsarist Russia. Sattarkhan he led activities as kazi, mufti and therefore could well highlight this area. He criticizes the limitations and some of the actions of the Empire of the sharia courts. Analyzing Sharia courts in times of khanates Sattarkhan considers them above Sharia courts since colonization. [10] He noted the positive position during the khanate, when there was a simplicity, the people's confidence in the rules of that period, the centralization of the courts in the main and most important cities, litigation bek or yasaul who were authorized representatives of the han, the personal involvement of bey Khan or in the process of critical criminal court cases. At the time of the Turkestan general-governorship local people turned to the district head of the local population, the military governor and head of the chief of the country to send to the trial one of the government officials for consideration of their claims in court. Sattarkhan criticizing this situation, it notes that earlier it was faster and easier. That is, while the Cossack captain being a gentleman followed the trial, and this in turn ensures fair conduct of the trial under control and surveillance. In addition to the above Sattarkhan in his article published in one of the official publishers, addresses the subject of the trial. Appointment of incompetent persons in a number of positions authorized by the Empire "voting" causes Sattarkhan discontent. So he sets out his dissatisfaction: "If before the khans, beky appointed to several positions, the Russian government is changing this tradition, was appointed through a vote in the moisture with a Russian officials. But it has not given the expected results for local people. On the contrary, it has led to bad consequences, causing social and economic problems. At the post ellikbashi, elder, and beating kazi was elected unworthy, uneducated and inexperienced people. There have been cases where these positions are held by them in various ways, using a trick with the help of their relatives and friends, even bribing people in elected regions. In these cases we regarded with indifference. Even during the election processes the above cases were commonplace and no one paid attention to this. While from the chosen people were demanded justice solutions, to perform official government orders. " [11] The third part of the labor Sattarkhan "short essay about the internal situation in the Kokand Khanate to the Russian invasion" is dedicated to traditional education. In it, he was able to accurately show

the disadvantages and problems of the traditional education system times of the Kokand Khanate. Unfortunately, this situation has not changed for the better during the Turkestan governor-generalship.

In a number of the biggest problems in the traditional education Sattarkhan gives the following:

1. beyond the control of school activities by the government, that is, non-interference in the government formation process.
2. Uncertainty study period.
3. The absence of a number of secular sciences in the schedule of classes in madrassas as geography, history, art, music, singing, drawing. [12]

The absence of the above subjects in madrasa Sattarkhan evaluated as an obstacle to progress. Lack of public libraries Sattarkhan noted as one of the reasons for the formation, creates problems in obtaining knowledge. Vowels showing problems in education, while Sattarkhan lists the items available in the traditional education system, such as Islamic law, religious knowledge, the initial geometry and arithmetic, Persian and Arabic languages, logic, Sharia. Despite the many problems in the educational system, Bukhara was the leader in training, and the city of Kokand in Turkestan in the production of paper. Some local scholars and ulama found shelter in foreign countries, and they continued their scientific career there. Tutorials on the Arabic language, the book was written by local Central Asian scholars and ulama. They knew literary Arabic even better than arabs themselves. [13]

During its work in Tashkent Seminary teachers, in December 1883 Sattarkhan involved in the city of Turkestan Congress of teachers. He put forward its proposals for the development of education in the school, where children were taught the by local people. His ideas of national interests of local education was a priority. According to him, the reason for the small number of children in the local ethnic Russian-native schools was that teachers were Russian, there is disagreement in religious beliefs with them, and this was due to the policy of Russification. Sattarkhan offered to hire Russian-native school teachers from the local nationality and holding lessons in the local language and emphasized that if these people are

far from religious fanaticism, familiar with European education, it would meet the requirements. But these proposals were contrary to the objectives of Russification and the preparation of dedicated personnel for official government to local control by opening the Russian-native schools. Therefore Sattarkhan's ideas were overlooked and rejected by many delegates. Sattarkhan Abdulgafarov during his scientific career he wrote a number of articles and pamphlets on the Russian and the local language, many of them were periodically published. He wrote his article in the local language under the name "Abdullah", "Mullah Abdullah." His broad outlook, philosophical ideas, forcing people to think by, spreading Enlightenment ideas, he tried to call people to acquire knowledge. [14] Sattarkhan sees the basis of the development of educational ideas disciplines that serve human progress as a knowledge of Sharia along with religious and secular sciences, geometry, mathematics, medicine, astronomy, and others. If the acquisition of knowledge is for the benefit of mankind, only in that case they can help to achieve higher goals, he instructs. [15] Sattarkhan encourages people to do away the ignorance to learn Russian - the official language for education, regularly read newspapers. To spread his educational ideas, to prove that to be enlightened and intelligent was right Sattarkhan by the citing verses of the Koran, in addition, sought to show that this is not prohibited by shariat. [16] Such progressive views Sattarkhan were almost harmonious with views jadids that just were born in Turkestan. Russian researchers, who conducted research in Turkestan in the field of history, culture and religion, likewise, used in-depth knowledge and experience of Sattarkhan, that based on his research. Researcher Ostroumov N.P. in his book "Sart", dedicated to the situation of religion of Islam in the country, the religious life of Muslims that used in Sattarkhan's articles on Islam, even wrote an article about his life and scientific activities [17]. In the translation process of Islamic jurisprudence "Hidoya" into Russian the efforts of Sattarkhan played incomparable roll. Despite the fact that, it was translated by russian scientist Grodekov N.I. from English into Russian, in comparison with the real translation in Arabic? He relied on the knowledge of Sattarkhan, he relied on the who had mastered the Arabic and Russian languages. [18] On the basis of the opinions, research articles that were published, we can conclude that Sattarkhan was far from politics. His ideas were not politicized and did not reflect to the state problems. He preached only educational ideas. He called on the people and

the children to acquire knowledge, learn languages, mastered the religious and secular knowledge,

References

1. Ostroumov N.P. Sarts. Tashkent, 1908y., P.134.
2. Savitsky A.P. Sattarkhan Abdulgafarov educator-democrat. Tashkent, 1956y., P.8.
3. Ostroumov N.P. Sarts. Tashkent, 1908y., P.134.
4. Savitsky A.P. Sattarkhan Abdulgafarov educator-democrat. Tashkent, 1956., Str9.
5. CSARUZ 1008- Fund, 42- list, 93-work, Pp.119-123.
6. Ostroumov N.P. Sarts. Tashkent, 1908y., Pp. 206-228.
7. Ostroumov N.P. Sarts. Tashkent, 1908y., P.162.
8. Ostroumov N.P. Sarts. Tashkent, 1908y., P.162.
9. Abdi Sattar Khan kazy // Turkestan statements. 1894y, №26,29,36;., 1893y, №61.
10. Abdi Sattar Khan kazy // Turkestan statements. 1894y., №29.
11. Abdi Sattar Khan kazy. Notes about the national government and ishans in Turkestan.// Turkestan statements. 1898y., №54.
12. Abdul-Sattarkhan Gafarov. III ducation // Turkestan statements. 1892 y., №36.
13. Abdul-Sattarkhan Gafarov. III Public education // Turkestan statements. 1892y., №36.
14. Mullah Abdullah. Thoughts about the science of a respected Muslim // Newspaper Turkestan. 1885y., №8.
15. Mullah Abdullah. Thoughts about the science of a respected Muslim // Newspaper Turkestan. 1885y., №8.
16. Mullah Abdullah. Thoughts about the science of a respected Muslim // Newspaper Turkestan. 1885y. №8.
17. . Ostroumov N.P. Sarts. Tashkent, 1908 y., Pp..206-228.
18. Grodekov N.I. Xidoya. Comments Islamic law. Tashkent, 1893 y.

The Motives of Technical Competence Formation in Future Radio-Electronic Officers: Modern Trends

Ternopilska V. I.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, PhD in Pedagogics,

Andruschenko I. S.

*Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine)
Humanities Institute*

Abstract

The article studies the essential features of technical competence of future radio-electronic officers as well as traces the motives of students' entering the military school. The paper represents the results of studying the significance of future officer's forming motives of technical competence as well as determines five groups of motives (material incentive, occupational prestige in the society, personal realization within the professional activity, comprehending the function of the profession, the professional activity proper). The attention is paid to the teachers' educational activity aimed for the students to realize the applicability of the military officer profession as well as their occupational self-actualization.

Key words: competence, professional competence, technical competence, a radio-electronic profile.

Formulation of the problem. Modern worldwide globalization and integration processes call for the training of military specialists able to quickly adapt to complicated circumstances of the professional activity as well as make independent and responsible decisions aimed to get success and long-live self-perfection. The abovementioned presents the issue of technical competence formation as a peculiar integrational training of future radio-electronic officers.

Analysis of recent researches and publications. The results of professional, methodological, subject, psychological and pedagogical are represented in the works by V. Adolf, V. Baydenko, O. Bihych, O. Hura, I. Ziaziun, O. Kovalenko, N. Kuzmina, M. Lukianov, A. Markova, I. Mishchenko, O. Ovcharuk, V. Svystun, S. Sysoyeva, V. Strelnikov, Yu. Tatur, L. Tarkhan, V. Ternopilska, A. Khutorsky and others. The theoretical aspects of competence approach in the process of military specialists' training are considered in the papers by V. Yahupov, V. Druzhyn, O. Yevsiukov, P. Korchemny, Ye. Lytvynovsky, Ch. Chystovska and others.

The essential features of personal motivation sphere are analyzed in the works by K. Abulkhanova-Slavskaya, V. Aseyev, D. Atkinson, Ya. Bozhovych, V. Viliunas, V. Davydov, V. Semychenko, V. Klymchuk, V. Kovaliov, H. Kostiuk, O. Leontiev, M. Mahomed-Aminov,

D. McKleland, A. Markova, A. Maslow, Ye. Pavliutenkov, S. Rubinshtein, H. Heckhausen, P. Jacobson and others.

We define the technical competence as integrated formation of future radio-electronic officers, which manifests in technically and practically oriented knowledge and skills (the principles of structure and functioning, maintenance, technical equipment for automatized retrieval, processing, monitoring, and saving information); the motivation to acquire the technical knowledge and skills, data processing technologies; the readiness to quickly change the performed duty assignments; the developed personal qualities (mobility, responsibility, ability to make independent decisions).

Scientific results. Given it, the main competence characteristics of a military specialist include (1) professional independence (ability to plan, perform, and control their own activity); (2) professional mobility, that is the readiness to quickly change the performed duty assignments; (3) ability to quickly learn trades or changes in them, which are results of progress in science and technology; (4) the responsibility for own actions; (5) the readiness and ability to change either methods, means, ways of solving the performance targets, or their own social duty role – “officer in command – subordinate”, “subordinate – officer in command”; (6) the ability for full personal expression in professional activity; (7) the ability for career development in case of standing on a duty ceremony as well as the requirements of military manual and orders [7, p. 115].

For thorough understanding the essence of technical competence of future radio-electronic officers, we have checked the major motives of students' entering the military school as well as those of their studying activity. The motive is considered to be the combination of internal and external agents connected with the satisfaction of a person's need, which predetermine the degree the character and purposefulness of their activity. Therefore, the direction is manifested in the stable motives, which coordinate the activity and behavior of a person regardless of the situation. The purposefulness is determined by the presence of the exigent motives, the correlation between single motives, by the character and the power of the overriding motive, the thingness degree of single stimuli, in particular, of the overriding agent [4, p. 142].

The motives of students' entering the military school is traced with the help of the questionnaire, based on the methodology developed by T. Ilyina. The basic motives of students'

entering the military school include the interest in knowledge, the satisfaction from the cognitive process, inquisitiveness, striving to obtain professional knowledge and skills, to form professionally important qualities and to get the diploma.

23.7 % of the first-year students demonstrate the motive of “the interest in knowledge, the satisfaction from the cognitive process”, 46.9 % of the respondents emphasize the striving to obtain professional high-level knowledge and skills, 19.4 % of the students prefer getting the diploma in case of formal assimilation of the knowledge. The results of the investigation witness the values of the respondents being beyond the profession of a military specialist. Such respondents need more attention during their professional training.

To study the significance of the motives forming the technical competence of future radio-electronic officers, we applied the self-assessment procedure by M. Vilensky and T. Obraztsov. The respondents were suggested to define the most significant motives matching their subjective rank value and goal system. The external motives are the most important for the respondents and reflect the material incentive in the results of their activity (the desire to get a well-paid job – 37.4 %, the need to provide for themselves – 23.7 %). The point to be emphasized is that the abovementioned motives are of great importance in the learning activity of the students. At the same time, they are not crucial as they are connected with a longer time lag while the learning activity is considered to be a way to achieve the goal.

The next stage (35.1 % of the respondents) in the hierarchical arrangement of the technical competence structure is concerned with the occupational prestige, the desire to get a certain social status. In view of this, the military specialists perceive higher education as a universal value, as an absolutely logical stage of their social and professional make-up. The students take their studying as a high social duty, their training to perform future activity of a military specialist.

The third stage (28.1 % of the respondents) in the hierarchical arrangement of the future officers' technical competence structure is associated with the motives the actualization of the personality within the occupation, connected with the future professional activity, the peculiarities of self-comprehension formation in the context of the interaction with the profession (the expectation of professional vocation, personal professional aptitude, personal features compliance with professional requirements, sufficient creative strength for

self-realization). However, the investigation evidence that a part of the students fail to form the image of their future profession and the clear perspectives of their future life.

At the same time, the human's desire fulfil themselves through the professional activity is the one of the basic cultural values. That is why the support of this desire should make up the main tasks of a professional education. The students' involvement in the designing and realization of the professional education can both strengthen professional readiness and provide an example of making up life and professional strategies. According to the modern beliefs, the scheme of forming students' value attitude towards future professional activity consists of four blocks: the acquaintance with the future professional activity; making up its general image; forming a real concept of a keen specialist in this area; developing value beliefs; making generating their own professional image [4, p. 142–143; 2; 3].

The motives of comprehending the profession function take the fourth place in the hierarchical structure of the future officers' technical competence arrangement (26.5 % of the respondents). The motives of comprehending the profession function are defined as the form and degree of professional interest, personality orientation, the desire for constant self-perfection within the chosen professional area. In this context it is important for a radio-electronic engineer to be spurred on the desire for the realization of personal potential in profession and career as well as to be ready to solve professional tasks. What is important to notice is that 17.5 % of the first-year students reflect the indifferent attitude towards the chosen occupation as their parents and other authorities affected their choice. 36.8 % of the first-year students realize the intended purpose of the military profession as well as understand its function in the society. The motives of the professional activity proper are processual (aimed at process and content of the professional activity) take the fifth place (20.7 % of the respondents). The motives of the professional activity proper include those connected with understanding the social and personal significance of a military profession, the desire to become a highly trained specialist, able to perform military service and actualize individual activity strategy.

The undertaken study of technical competence of future radio-electronic officers proves the necessity to enhance the educational impact as for the function of a military profession, its manifestation and profession self-realization.

While giving consideration to the motives of educative activity of a personality, the scholars often turn to the concept of “potential and actual motives”. Most notably, in the process

of cognition, activity and communication, the potential motives of an active person develop into the active ones: a need turns into a drive, an intention – into an action, attitude – into a deed, plans – into activity. Consequently, personal motivation sphere has different structure. The stage of the career choice characterized by fixing the interest in the content of the future profession, understanding the social and individual importance of the profession, comprehending the intended purpose of the profession, the desire to enter the professional fellowship. The stage of professional teaching is determined by the professional adaptation, the elaboration of professional expectations, the reconsideration of the reasons to choose the profession, the transition from the external attributes into the functional content. Sometimes it galvanizes an individual into revising their professional preferences and the change of profession. At the stage of the practical acquisition, it is typical for an individual to get adapted to the profession, to correct professional motives and aims, to fix the motives of learning professional excellence, to form the motives of individual self-realization in the activity and to enjoy the work.

The high noon of the professional activity is characterized by the rising the role of motives aimed at the individual contribution to the profession and creative work. An individual opens up new personal senses within the professional sphere. At this stage there appear more constructive motivation trends aiming individuals at creative work, a person is able to solve more tasks due to professional intuition [1, p. 32–33].

To study the professional interests of the students we applied standardized psychognostic technic “The sphere of professional preferences”. The investigation results evidence that 63.1 % of the students have a penchant for engineering activity that is they have chosen a higher educational establishment according to their interests and abilities. Herewith the education is not at the top point in the students’ system of life values. The students estimated the significance of education at 5.4 grades (arithmetic mean) out of greatest possible 10, preferring entertainment sphere (7.3 grades).

The clarification psychognostic interviews with the students proves that the vast majority of future radio-electronic officers’ avocations belong to the sphere of their professional interests. The inference should be drawn that the students do not correlate the learning activity in the institute with potential self-realization (they do not connect studying material with their future professional activity). Only 31.0 % of the students claim to apply in future the knowledge

and skills that they have obtained during their studying. 37.1 % of the respondents place greater focus on the deficiency of practical activity within the curriculum.

According to the students, the main reasons for the low performance (the questionnaires to define the learning motivation of students as well as to trace the teachers' impact on their formation) comprise: (1) the absence of encouraging the diligence and progress in education – 18.5 %; (2) boring and unanimated studying material and teaching techniques – 30.8 %; (3) bad experience (unfair judgment and assessment) – 15.9 %; (4) failed expectations – 5.3 %; (5) insufficient formedness of self-organization and self-control – 29,5 %. Special focus should be on the widespread reasons of students' academic failure, especially that of insufficient formedness of self-organization and self-control. Such students are not able to map out their time, which results in performance impairment and, as a consequence, in academic failure.

Whereas the teachers define the following reasons of academic failure such as the indifference to the profession chosen, the weak educational background of high school graduates, being unable to map out the intellectual capacity as well as to work on one's own.

Conclusions. Beyond doubt, the current situation predetermines the necessity to seek new approaches to the professional training of military specialists, aimed at developing of accomplishment, technical competence, professional mobility, responsibility, and spirituality. The practical value of the investigation on studying students' motivation lies in the fact that the teacher, being aware of students' entering and learning motives, is able to aim their activity at the comprehension of the future profession importance, making up professional personal qualities, and technical competence.

References

1. Semychenko V.A. *The Problem of Behavior Motivation and Human Activity. The Modular Course on Psychology. Module "Orientation"* (Lectures, practicals for unsupervised activities) / V. Semychenko. – Kyiv: Millenium. – 2004. – 52 c.

2. Pet'ko L.V. *Osobystist'. Socium. Navchal'ne Seredovyshhe* [Personality. Socium. Teaching Environment] / Gumanitarnyj visnyk DVNZ «Perejaslav-Hmel'nyc'kyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet imeni Grygorija Skovorody» : zbirnyk naukovyh prac'. – Vyp. 35. – Perejaslav-Hmel'nyc'kyj, 2014. – S. 102–110.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7918>

3. Pet'ko L.V. *Pedagogichna sutnist' u vyznachenni ponjattja «osvitnje seredovyshhe»* [Pedagogical Point of Learning Environment in the Theoretical Approaches] / Gumanitarnyj visnyk DVNZ «Perejaslav-Hmel'nyc'kyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet imeni

Grygorija Skovorody»: zbirnyk naukovykh prac'. – Vyp. 34. – Perejaslav-Hmel'nyc'kyj, 2014. – S. 109–118.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7452>

4. Ternopil'ska V.I. *The Modern Trends of Motivation of Students' Learning and Professional Activity* / V.I. Ternopil'ska // National Defense University Journal: Collection of Research Papers. – Kyiv: National Defense University, 2012. – Volume 5 (30). – P. 141–144.

5. Ternopil'ska Valentyna. *Theoretical aspects of the phenomenon of "social-communicative culture"* / V. Ternopil'ska // Visnyk Lviv. Univ. Ser. Pedagog., 2007. – Vol. 22. – P. 44 – 50.

6. Ternopil'ska V.I. *The structure of professional competence of future specialist* / V.I. Ternopil'ska // Naukovyi visnyk Melitopol dershavnyi pedagogichnyi universytet. Ser. Pedagog., 2012. – Vol. 9. – P. 208 – 213.

7. Ternopil'ska V.I. *Features of Formation of Future Radio-Electronic Specialists' Technical Competence* / V.I. Ternopil'ska, I.S. Andruschenko // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – No. 6 (November). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 114–119.

Translation of the Title, Name and Abstract to the Author's Language

УДК 37.6

Тернопільська В. І., Андрущенко І. С. Мотиви формування технічної компетентності майбутніх офіцерів радіоелектронного профілю: сучасні тенденції

У статті розглянуто сутнісні характеристики технічної компетентності майбутнього офіцера радіоелектронного профілю. Окреслено провідні мотиви вступу курсантів до військового інституту. Презентовано результати вивчення значущості мотивів формування технічної компетентності майбутніх офіцерів. Визначено п'ять груп мотивів (матеріальна зацікавленість, престижу професії у суспільстві, прояву особистості в професії, розуміння призначення професії, власне професійної діяльності). Акцентовано увагу на активізації викладачами навчально-виховних впливів щодо усвідомлення майбутніми офіцерами призначення професії військового, самореалізації у професії.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, технічна компетентність, радіоелектронний профіль.

Література

1. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «направленность» (Лекции, практические занятия для самостоятельной работы) / В. Семиченко. – К. : Милениум. – 2004. – 52 с.

2. Петько Л.В. Особистість. Соціум. Навчальне Середовище / Л.В. Петько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди». Педагогіка. Психологія. Філософія : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 35. – С. 101–109.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7918>

3. Петько Л.В. Педагогічна сутність у визначенні поняття «освітнє середовище» / Л.В. Петько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 34. – С. 109–118.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7452>

4. Тернопільська В.І. Сучасні тенденції мотивації навчально-професійної діяльності студентів /В.І. Тернопільська. // Вісник Національного університету оборони України: зб. наук. праць. – К. : НУОУ, 2012. – Вип. 5(30). – С. 141-144.

5. Тернопільська Валентина. Теоретичні аспекти феномена «соціально-комунікативна культура» / В.Тернопільська // Вісник Львів. Ун-ту. Серія педагогічна, 2007.- Вип. 22. – С. 44–50.

6. Тернопільська В.І. Структура професійної компетентності майбутнього фахівця /

В.Тернопільська // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. серія Педагогіка, 2012. – № 9. – С. 208–213.

7. Ternopilka V.I. Features of Formation of Future Radio-Electronic Specialists' Technical

Competence / V.I. Ternopilka, I.S.Andruschenko // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – No. 6 (November). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 114–119.

Peculiarities of English Academic Discourse in Oral Communication of Perspective Marketers

Andriana Onufriv

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Abstract

The paper analyses the peculiarities of English academic discourse in oral communication of perspective marketers. The lingual analysis of representative texts, which belong to the academic discourse in the oral communication of perspective marketers, is conducted and the content analysis of the literature on the problem of research allows to identify the features of English academic discourse in the aspect of oral communication of perspective marketers. The academic discourse is considered to be institutional one and embraces a cognitive model and linguistic and social practices inherent to the institutions of higher education. The pragmalinguistic analysis of the structure of academic discourse in oral communication depends on the type of communicative situation. The mentioned discourse operates at the intersection of scientific and pedagogical discourses. The academic discourse is considered as a special form of communicative interaction combining communication in scientific and academic spheres with the aim of sharing scientific knowledge as well as preparing students for professional activity and occurs within the main groups of communicative events such as classes and extracurricular activities. The classroom training includes: lecture, seminar, presentation and class survey. Among the extracurricular activities – consultation and interview for writing academic papers, meeting with the department authority or student council, tours, excursions, group and individual counseling. As to a content aspect the academic discourse in oral communication of perspective marketers operates with the concepts of marketing and takes place in the forementioned communicative events. The status of communicators in the oral academic discourse are not equal, hence a special status belongs to the teacher. The lexical peculiarities of academic discourse in oral communication of perspective marketers is a marketing term system. The syntactic code is characterized by using the following techniques: use of repetition, parallelism, incentive structures, rhetorical questions, expansion of simple sentences by the means of the definitions, which perform the function of evaluation. The scientific style is not dominant one in the academic discourse, but the standards of scientific and educational substyle should be viewed as the stylistic dominants of academic discourse. The stylistic potential of academic discourse in oral communication of the perspective marketers (using lexical repetitions and parallel constructions, definitions which express particular assessment and attitude) allows you to highlight information, as well as facilitate easy memorization of the information by the addressee.

Keywords: academic discourse, perspective marketers, oral communication, communicative purpose, communicative situation.

Сьогодні перед випускниками вищих навчальних закладів нашої країни постають не лише цікаві перспективи розвитку їхньої кар'єри, але й низка вимог та певних проблем, пов'язаних з цим процесом. У сучасних умовах ведення бізнесу, коли успіх на ринку багато в чому залежить від ефективності взаємодії з бізнес-партнерами, застосування традиційного маркетингового інструментарію є обмеженим і не відповідає вимогам часу. Це зумовлює необхідність перегляду базових маркетингових концепцій і розробки нових підходів до маркетингу, що базується на визнанні цінності партнерської

комунікації, коли пріоритетними категоріями стають не економічні категорії (вигода, прибуток), а довіра, взаєморозуміння, комунікація. У зв'язку з цим перед ВНЗ актуалізовано завдання підготовки висококваліфікованих, конкурентно спроможних фахівців маркетингової галузі, які володіють не лише фаховими економічними знаннями, а й здатні орієнтуватися в умовах професійної комунікації та ефективно розв'язувати завдання на рівні академічного спілкування. Насамперед, випускники ВНЗ мають володіти іноземною мовою, бажано, не однією. Це є запорукою того, що людина зможе побудувати успішну кар'єру в своїй сфері. Саме тому в сучасній системі вищої освіти особливої актуальності набуває професійно - орієнтований підхід до навчання іноземної мови, адже він передбачає формування у студентів здатності іншомовного спілкування в конкретних професійних, ділових, наукових сферах, а також у ситуаціях із врахуванням особливостей професійного мислення. Це дає можливість підготувати студента до використання іноземної мови у майбутній професійній діяльності.

У процесі такої підготовки широко використовується компетентнісний підхід, що дозволяє студенту не лише отримати теоретичні знання, але й сформувати здатність виконувати певну діяльність задля вирішення практичних завдань. Оскільки у сучасному суспільстві англійська мова є мовою міжнародного спілкування, мовою обміну інформацією між країнами, формування англомовної комунікативної компетентності у студентів (майбутніх фахівців у своїй галузі) є важливим завданням, що стоїть перед сучасною системою освіти [1] .

Мета статті – здійснити аналіз особливостей англомовного академічного дискурсу в аспекті усного мовлення майбутніх маркетингологів.

Особливості академічного дискурсу висвітлені у дослідженнях таких науковців, як А. Белова [2], Т. ван Дейк [11], О. Ільченко [3], М. Козолуп [5], І. Корольов [4], Н. Микитенко [5], Л. Рябих [6], О. Селіванова [7], Л. Сологуб [8], Т. Яхонтова [10] та ін. У той же час, проблема англомовного академічного дискурсу майбутніх маркетингологів у його усній формі залишається недостатньо вивченою.

Академічне спілкування – особлива форма комунікативної взаємодії, що об'єднує спілкування у науковій і навчальній сферах, та здійснюється з метою вираження і передачі наукових знань, а також підготовки студентів до професійної діяльності. Зупинимось детальніше на аналізі структури усного академічного дискурсу як

комунікативної взаємодії між викладачем та студентами. Т. ван Дейк наголошує, що аналіз дискурсу передбачає аналіз його лінгвістичного, когнітивного, соціального і культурного чинників з урахуванням аспектів писемного і усного мовлення, а також контексту [11, с. 193-197].

Аналізуючи стилістичні особливості академічного дискурсу з позицій комунікативного підходу, всід за Л. Рябих та Л. Сологуб зацентруємо, що він перебуває у зоні перетину наукового і педагогічного дискурсів [6; 8, с. 22]. Більшість університетських жанрів знаходяться на перетині наукової та педагогічної сфер, а їх дискурс, відповідно, можна вважати пограничним [8, с. 22]. Сфера комунікації академічного дискурсу – науково-освітня, мета – конструювання наукового знання, виховання і професійна соціалізація осіб у процесі здобуття вищої освіти, у т. ч. опанування ними стандартами академічного спілкування у процесі формування професійної та ключових компетентностей [6; 8, с. 22].

Усне мовлення трактується лінгвістами як вихідна фундаментальна форма існування дискурсу. Письмовий дискурс вважається похідним від усного [4, с. 293]. Каналом передачі інформації при усному дискурсі є акустичний, в той час як при письмовому – візуальний [7].

Академічний дискурс вважається інституційним і охоплює когнітивні моделі й мовно-соціальні практики, притаманні вищим навчальним закладам [8]. Прагмалінгвістичний аналіз структури академічного дискурсу в усному мовленні залежить від типу комунікативної ситуації, тобто обмеженої у часі і просторі сукупності мовленнєвих дій адресанта і адресата у межах певної комунікативної події, які скеровані на досягнення комунікативної мети [11; 6].

Виділимо дві основні групи комунікативних подій, в рамках яких реалізується академічний дискурс в усному мовленні студентів: аудиторні заняття та позааудиторні заходи. У контексті філологічних досліджень згадані форми організації навчання, що розглядаються нами як комунікативні події, визначаються як жанри усної комунікації [8, с. 27-28]. Аудиторні заняття відбуваються відповідно до навчальної програми університету. До них відносяться: лекція, семінарське заняття, презентація та заняття-опитування. Основною метою лекції є вираження та передача нової для студентів інформації. Заняття-опитування та семінари спрямовані на максимальне залучення

студентів до співпраці та обговорення нового матеріалу з метою його засвоєння. Студентські презентації дещо відрізняються від інших аудиторних занять тим, що на занятті задіяний один або декілька студентів, які виступають перед аудиторією чи ведуть дискусію.

Так, англomовний академічний дискурс майбутніх маркетологів в усному мовленні реалізується у процесі проведення академічних форм організації навчання, спрямованих на інтегроване формування у студентів професійної компетентності, що передбачає застосування сучасного маркетингового інструментарію, та англomовної професійно орієнтованої компетентності в усному мовленні, а саме:

- лекцій з дисциплін фахово орієнтованого циклу англійською мовою;
- семінарських занять з дисциплін фахово орієнтованого циклу англійською мовою;
- семінарських та практичних занять з іноземної мови за професійним спілкуванням;
- міждисциплінарних семінарів англійською мовою, організованих у процесі проходження студентами навчальної і виробничої практик з проблем тенденцій розвитку ринку, ведення бізнесу, спілкування з бізнес партнерами та ін.;
- підсумкові заняття, що передбачають оцінювання рівня сформованості професійної компетентності (у курсі лекцій та семінарських занять з фахово орієнтованих дисциплін англійською мовою) та англomовної професійно орієнтованої компетентності в усному мовленні (у курсі занять з англійської мови за професійним спрямуванням).

Найбільш поширеним методом формування англomовної професійно орієнтованої компетентності є виконання проектів англійською мовою, що передбачають усну презентацію отриманих результатів.

У ході проведення всіх перелічених вище форм організації навчання відбувається сприйняття і обмін студентами інформацією у системах «викладач-студент» та «студент-студент» у процесі конструювання ними нового знання та формування у них професійної компетентності та англomовної професійно орієнтованої компетентності в усному спілкуванні.

До позааудиторних заходів належать: консультація та інтерв'ю щодо написання науково-академічних праць, а саме – проектів, есе, статей та ін.; зустріч з керівництвом факультету або студентською радою; тур-екскурсія бібліотекою, музеєм або студентським містечком та консультація з викладачем або керівником. Консультації передбачають комунікативну взаємодію між студентами та представниками викладацького складу щодо навчальних планів, програм підготовки до екзаменів і т.д. [6].

На особливу увагу у структурному аспекті заслуговує використання фатичної, або світської бесіди (smalltalk). Під фатичною бесідою розуміємо спілкування на контактовстановлюючу тему, яка стосується комунікативної події або самих комунікантів. Таким чином, фатична бесіда – це приємна розмова на загальні теми, яка формально ні до чого не зобов'язує. Основна мета фатичної розмови – приємно провести час із співрозмовником, залишаючись з ним у вербальному контакті. В усному академічному дискурсі фатична бесіда має свої особливості. Головною функцією фатичної бесіди є зав'язування контакту та підготовка співрозмовників до подальшого розгортання комунікації. Як встановлює наше дослідження, до фатичної бесіди належать обговорення різноманітних організаційних питань, наприклад, екзамену чи майбутньої поїздки. [9, с. 3]. Наведемо приклад фатичної бесіди.

- There's just one hand out today on the lecture, and the exam's coming up, on Wednesday, do you have any questions?
- Is the exam in this building?
- Exam will be here in this room at this time, and you'll be handed out the exam papers. That means you write it on your own. You don't need to bring your books or any things, no calculators? You won't be allowed to use any materials or cheat in any other way at the exam, you know.
- Is today's lecture on the exam?
- Pardon, Could you say it again?.
- Is today's lecture on the exam?
- Good question. I'm sorry it is not on the exam.
- Basically I'm going to dwell on some important for your future professional practice issues of holding negotiations. Okay... well... today I'm going to discuss with you...

У поданому уривку з лекції викладач та студенти обговорюють підготовку до екзамену. Викладач розпочинає лекцію не відразу, увага студентів активізується за допомогою фатичної бесіди для того, щоб підготувати їх до подальшої взаємодії та плавно перейти до нового матеріалу. Крім цього, ініціювання комунікації за допомогою фатичної бесіди сприяє створенню позитивної атмосфери спілкування. Наведений приклад свідчить про те, що викладач намагається побудувати товариські відносини зі студентами. Отже, однією з провідних особливостей науково-академічного дискурсу є відкритість викладачів до дискусії та заохочення студентів до її розгортання. Викладачі повинні залучати студентів до більш детальних пояснень та розширених відповідей. Важливою рисою спілкування у науково-академічній сфері є вживання компліменту та похвали з метою схвалення й заохочення, таким чином, викладач стимулює студента до подальшої праці, надихає його на досягнення нових результатів.

Статуси комунікантів (адресанта – викладача і адресатів – студентів) в рамках академічного дискурсу не є рівними, а адресантно-адресатна конфігурація – асиметрична, з особливою статусною роллю адресанта як кваліфікованого фахівця, ментора [8, с. 24].

У змістовому плані академічний дискурс в усному спілкуванні майбутніх маркетологів оперує концептами маркетингу, має місце в рамках зазначених вище комунікативних подій, тяжіє до акцентування викладеної інформації, рекомендацій, оцінки певних явищ та діяльності студентів і т. д. Ключові характеристики та основні функції усіх жанрових презентацій академічного дискурсу в усному спілкуванні майбутніх маркетологів окреслює його комунікативна мета. Як доводять результати контент-аналізу джерел з проблеми дослідження, комунікативна мета академічного дискурсу в усному спілкуванні майбутніх маркетологів полягає у передачі інформації студентам, впливі на їх свідомість, спрямованому на їхню професійну соціалізацію.

Лексичний код академічного дискурсу в усному спілкуванні майбутніх маркетологів – терміносистема маркетингу. Синтаксичний код характеризується використанням наступних прийомів: вживанням повторів, паралелізмів, спонукальних конструкцій, постановкою риторичних запитань, розширенням простих речень за рахунок означень, які виконують функцію оцінювання.

Науковий стиль не є домінантою академічного дискурсу, однак стандарти науково-навчального підстилю слід вважати стильовими домінантами академічного дискурсу [6]. Стилистичний потенціал академічного дискурсу в усному спілкуванні майбутніх маркетологів (вживання лексичних повторів та паралельних конструкцій, означень, що виражають певну оцінку і ставлення) дозволяє увиразнити інформацію, а також сприяє легкому запам'ятовуванню інформації адресатом.

Проведений лінгвальний аналіз репрезентативних текстів, що належать до академічного дискурсу в усному мовленні майбутніх маркетологів, а також контент-аналіз джерел з проблеми дослідження дозволив виявити особливості англomовного академічного дискурсу в аспекті усного мовлення майбутніх маркетологів. Прагмалінгвістичний аналіз структури академічного дискурсу в усному мовленні залежить від типу комунікативної ситуації. Згаданий дискурс функціонує на перетині наукового і педагогічного дискурсів. Комунікативна мета академічного дискурсу в усному спілкуванні майбутніх маркетологів – передача інформації студентам, вплив на їх свідомість, спрямований на професійну соціалізацію реалізується в рамках основних груп комунікативних подій: аудиторних занять та позааудиторних заходів. До аудиторних занять належать: лекція, семінарське заняття, презентація та заняття-опитування. Серед позааудиторних заходів – консультація та інтерв'ю щодо написання науково-академічних праць, зустріч з керівництвом факультету або студентською радою, тури-екскурсії, групові та індивідуальні консультації. У змістовому плані академічний дискурс в усному спілкуванні майбутніх маркетологів оперує концептами маркетингу, має місце в рамках зазначених вище комунікативних подій. Статуси комунікантів в рамках усного академічного дискурсу не є рівними, особлива статусна роль відводиться викладачеві.

Перспективи наших подальших досліджень лежать у площині встановлення взаємозалежності між ефективністю академічного дискурсу в усному мовленні майбутніх маркетологів та застосуванням відповідного комплексу комунікативних стратегій.

References

1. Akicheva M. Sh. *Pedagogichni umovi formuvannia kompetentnosti profesiinogo spilkuvannia maibutnikh marketologiv* [Pedagogical conditions of formation of professional competence of future marketing communication] / M. Sh. Akicheva // *Pedagogichnii al'manakh : zb. nauk. prats'*. – Kherson: RIPO, 2011. – Vip. 11. – 115-121 s.
2. Belova A.D. *Poniattia "stil", "zhanr", "diskurs", "tekst" u suchasni lingvistitsi* [The concept of "style", "genre", "discourse", "text" in modern linguistics] / A. D. Belova // *Visnik KNU im. T. Shevchenka. Serii "Inozemna filologii"*. – 2002. – Vip. 32-33. – S. 11 – 14.
3. *Il'chenko O.M. Etiket anglomovnoho naukovo diskursu: Monografiia* [Etiquette English academic discourse: Monograph] / O. M. Il'chenko. – K.: IVTs Politekhnik, 2002. – 288 s.
4. Korol'ov I. R. *Poniattia diskursu v suchasnomu movoznavstvi: viznachennia, struktura, tipologiia* [Concept of discourse in modern linguistics: definition, structure, typology] / I. R. Korol'ov // *Studia Linguistica*. – 2012. – Vip. 6. – S. 285-305.
5. Mikitenko N.O., Kozolup M. S. *Osnovi anglomovnoi akademichnoi komunikatsii dlia studentiv ta aspirantiv prirodnichikh spetsial'nostei: navch. posibnik* [Fundamentals of academic writing for students of natural specialties teach. manual] / N.O. Mikitenko, M. S. Kozolup. – L'viv : LNU imeni Ivana Franka, 2015. – 224 s.
6. Riabikh L.M. *Lektsiia iak zhanr amerikanskogo akademichnogo diskursu/ avtoref. dis. na zdobuttia naukovo stupenia kand. fil. nauk:* [Lecture as a genre of American academic discourse / Abstract. Dis. for the degree of candidate] spets. 10.02.04 – *germans'ki movi* / L.M. Riabikh//. – Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, 2014. –18 s.
7. Selivanova E. A. *Osnovy lingvisticheskoi teorii teksta i komunikatsii* [Fundamentals of the linguistical theory of text and communication] / E. A. Selivanova. – Kiev: Brama; Izd-vo Vovchok O. Iu., 2004. – 336 s.
8. Sologub L. V. *Komunikativni strategii fakhovoї sotsializatsii adresata u naukovodidaktichnomu diskursi (na materialii suchasnikh anglomovnikh pidruchnikiv z ekologii): Dis. kand. fil. nauk...* [Communication strategies of professional socialization recipient in scientific and didactic discourse (on the material of modern English textbooks on ecology): Dis. candidate. Phil] 10.02.04 / Larisa Viacheslavivna Sologub. – L'viv: L'vivskii natsional'nii universitet imeni Ivana Franka, 2015. – 214 s.
9. Sternin I.A. *Svetskoeobshchenie* [Public communication] / I. A. Sternin. – Voronezh : Kvarta, 1996. – 150 s.

10. Iakhontova T. V. *Osnovi anglovnogo naukovo pis'ma: Navch. Posibnik dlia studentiv, aspirantiv i naikovtsiv* [Essentials English academic writing: Teach. Guide for students and scholars] / T. V. Iakhontova. – L'viv: Païs, 2003. – Vid. 2-ge. – 220 s.
11. Dijk T.A., van. *Ideology: A multi-disciplinary approach* / Teun A. van Dijk. – L.: Sage, 1998. – 374 p.

Translation of the Title, Name and References to the Author's Language

Особливості англомовного академічного дискурсу в усному мовленні майбутніх маркетологів

Андріана Онуфрів

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

Література

1. Акічева М. Ш. Педагогічні умови формування компетентності професійного спілкування майбутніх маркетологів / М. Ш. Акічева // Педагогічний альманах : зб. наук. праць. – Херсон: РПО, 2011. – Вип. 11. – 115-121 с.
2. Белова А.Д. Поняття “ стиль”, “ жанр”, “ дискурс”, “ текст” у сучасній лінгвістиці / А. Д. Белова // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія “ Іноземна філологія”. – 2002. – Вип. 32-33. – С. 11 – 14.
3. Ільченко О.М. Етикет англомовного наукового дискурсу: Монографія / О. М. Ільченко. – К.: ІВЦ Політехніка, 2002. – 288 с.
4. Корольов І. Р. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія / І. Р. Корольов // *Studia Linguistica*. – 2012. – Вип. 6. – С. 285-305.
5. Микитенко Н.О., Козолуп М. С. Основи англомовної академічної комунікації для студентів та аспірантів природничих спеціальностей: навч. посібник / Н.О. Микитенко, М. С. Козолуп. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 224 с.
6. Рябих Л.М. Лекція як жанр американського академічного дискурсу/ автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.04 – германські мови/ Л.М. Рябих//. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. –18 с.

7. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – Киев: Брама; Изд-во Вовчок О. Ю., 2004. – 336 с.
8. Сологуб Л. В. Комунікативні стратегії фахової соціалізації адресата у науково-дидактичному дискурсі (на матеріалі сучасних англomовних підручників з екології): Дис. канд. філ. наук...10.02.04 / Лариса Вячеславівна Сологуб. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. – 214 с.
9. Стернин И.А. Светскоеобщение / И. А. Стернин. – Воронеж : Кварта, 1996. – 150 с.
10. Яхонтова Т. В. Основы англomовного наукового письма: Навч. Посібник для студентів, аспірантів і науковців / Т. В. Яхонтова. – Львів: Паїс, 2003. – Вид. 2-ге. – 220 с.
11. Dijk T.A., van. Ideology: A multi-disciplinary approach / Teun A. van Dijk. – L.: Sage, 1998. – 374 p.

The Competency-Based Approach in the Context of Future Geography Teachers Training to the Regional Natural History and Tourism Work

Rozhi I.

*postgraduate, Pavlo Tychyna Uman state pedagogical university
m. Uman, Ukraine*

Abstract

The article describes the commitment to the competency-based approach in the process of future geography teachers training to the participation in regional natural history and tourist work. The professional competency in the regional natural history and tourism work as a category has been studied. Different structural competencies have been discovered in the essence of regional natural history competency of future geography teachers. The set of competencies that help to characterize functions of the regional natural history competency has been defined. The regional natural history competency as qualitative characteristics of an individual that are formed in the process of teaching, learning and research has been described.

Key words: competency, competency-based approach, regional natural history and tourism work, future teacher of geography, regional natural history competency, educational activity.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. Розробка питання підготовки студентів до краєзнавчо-туристської роботи складна й різноманітна. Сьогодні прослідковується актуалізація цієї проблеми для вищої школи в зв'язку з поставленими перед нею завданнями і необхідністю поглиблення знань про рідний край, здійснення туристських акцій з учнями на високому освітньому рівні. Це підтверджується вимогами до укладання освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів географії спеціалізації 014.8 Середня освіта (географія), де однією з додаткових спеціалізацій є «краєзнавчо-туристська робота», а серед професійних кваліфікацій визначено кваліфікацію «Вчитель географії. Організатор краєзнавчо-туристської роботи». Зокрема, як визначає Л. Булава, профілем освітньої програми передбачається набуття студентами-географами інтегральної компетентності, загальних програмних та спеціальних фахових компетентностей. Автор зазначає, що програмними результатами навчання є знання, уміння, комунікація, автономія й відповідальність: майбутній учитель географії знає «сучасні теоретичні основи

предметної спеціалізації, здатний застосовувати елементи теоретичного та експериментального дослідження в професійній діяльності; здатний реалізовувати державний стандарт і навчальні програми із двох навчальних предметів (або з одного навчального предмету, а також курсу за вибором, виду позакласної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах та виду позашкільної роботи з учнівською молоддю)» [3, с. 29]. Тому курс на компетентнісний підхід до краєзнавчо-туристської роботи студентів-географів стає одним з головних векторів їх професійної підготовки.

У рамках нашого дослідження дані групи компетентностей стали певним орієнтиром для запровадження стандарту для всіх рівнів вищої освіти й складання освітньо-професійних програм спеціалізації 014.8. Середня освіта (Географія) із метою висування єдиних вимог до випускників різних навчальних закладів європейського освітянського простору щодо здійснення краєзнавчо-туристської роботи на високому професійному рівні. Визначені інтегральна, загальна програмна та спеціальна фахова компетентності, на нашу думку, об'єднуються у професійну компетентність, формування якої здійснюється за різних форм навчання й, зокрема, під час краєзнавчо-туристської роботи, в основі якої лежить здатність майбутнього вчителя географії до організації практичної діяльності учасників освітнього процесу на основі відтворення здобутих географічних знань і вмінь, що зумовлено закономірностями та особливостями змісту географії як науки й шкільного навчального предмета. Саме таке положення сприяє висуненню на перший план проблеми вдосконалення підготовки майбутніх учителів географії до краєзнавчо-туристської роботи з учнями, пошуку ефективних шляхів її здійснення саме на засадах компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, виокремлення невирішених її частин. О.Тімець фахову компетентність майбутнього вчителя географії, що на її думку разом із психологічною, дидактичною, методичною, комунікативною й управлінською входить до складу професійної, охарактеризувала так: це «інтегральна характеристика особистісного становлення майбутнього вчителя (наявність мотивації навчання й ціннісних орієнтацій) та опанування ним професійною діяльністю, що пов'язано зі здатністю осмислено засвоювати комплекс знань, умінь і способів діяльності з конкретного предмета (географії) й володіння логічними операціями (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) з фундаментальних і

спеціальних географічних дисциплін; уміння самостійно працювати, вести пошуково-дослідну діяльність у визначеному колі питань та прагнути до постійного професійно-особистісного розвитку» [26, с. 32].

Питаннями географічної освіти шкільного й вищого педагогічного рівня займаються О. Бугрій [2], Н. Шиліна [33], О. Топузов [29], Л. Мельничук [13], В. Яковлева [34] та ін.

Різноманітні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів географії стали об'єктом дослідження сучасних науковців О. Миргородської (формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії у процесі професійної підготовки) [14]; С. Коберніка (дидактична система навчання географії в основній школі) [9], М. Криловця (система методичної підготовки майбутніх учителів географії) [10] та інших.

Щодо підготовки майбутніх учителів географії на засадах компетентнісного підходу то вартими уваги є роботи О. Тімець [28; 26], М. Елькіна [7], В. Саюк [23] та інші.

Питаннями краєзнавчо-туристської роботи майбутніх учителів географії займалися Н. Побидайло (методика реалізації краєзнавчої складової в процесі навчання фізичної географії) [20], Г. Попович (методика формування краєзнавчо-туристських знань у майбутніх учителів географії) [21], Л. Петько (стимулювання соціально-комунікативної активності підлітків у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності) [19], Є. Рут (організаційно-методичні основи туристсько-краєзнавчої діяльності в школі та її вплив на організм школярів) [22], Г. Лисичарова (підготовка майбутніх учителів географії до краєзнавчої діяльності в умовах великого міста) [11], А. Максютів (патріотичне виховання майбутніх учителів географії в процесі пошукової туристсько-краєзнавчої діяльності) [12], О. Тімець (підготовка майбутніх учителів географії та біології до краєзнавчо-туристської роботи з учнями) [27].

С. Тросюк, вирішуючи проблему формування предметної компетентності з географії України як інтегрованого результату навчальної діяльності учнів, вказує на те, що вона формується передусім на основі опанування змісту загальної середньої освіти у широкому сенсі; географічною (у предметному значенні); (географічною з краєзнавчим компонентом) освітою [30, с. 23]. Це засвідчує важливе значення

краєзнавчо-туристської підготовки майбутніх учителів географії не лише для її здійснення з учнями, а й для надання їм глибоких знань з географії.

Нам найбільш імпонує думка А. Хуторського, який виділяючи декілька груп компетенцій, вказує на те, що не існує їх погодженого списку, так як вони є замовленням суспільства й адаптуються до кожного територіального утворення [31].

Формулювання мети статті – охарактеризувати основи здійснення краєзнавчо-туристської роботи на засадах компетентнісного підходу як сукупності компетенцій краєзнавчої компетентності, визначення цілей даного виду роботи, відбір змісту краєзнавчо-туристської підготовки, організації освітнього процесу та оцінки освітніх результатів майбутніх учителів географії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів.

Методологічна, теоретико-практична основа та реальні шляхи технологічного забезпечення компетентнісної освіти у вищій школі позиціонуються в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях. Спільною для всіх науковців є думка про обов'язковість створення умов особистісно орієнтованого педагогічного процесу з суб'єктністю позиції студента у її структурі. З окресленого контексту можна виокремити проблему формування професійної компетентності майбутніх учителів географії, що уможлиблює утвердження його як суб'єкта на етапі професійної підготовки, а також у процесі подальшого власного професійного становлення.

Доцільність опори на компетентнісний підхід у підготовці майбутнього вчителя географії до краєзнавчо-туристської роботи визначена тим, що створюються умови для формування у нього психологічної, теоретичної і практичної готовності якісно виконувати її функції і завдання, моніторингу результатів за виробленими критеріями та зіставлення їх згідно з чинними соціальними, державними й освітніми нормами. За вимогами компетентнісного підходу мають бути створені педагогічні умови для трансформації набутих студентами знань у реальну професійну діяльність, що дозволяє їм адекватно й ефективно діяти в складних умовах туристських походів.

Досліджуючи проблему підготовки майбутнього вчителя-географа, його професійну компетентність у краєзнавчо-туристській роботі розглядатимемо як категорію, що виявляє ступінь володіння професійними знаннями, вміннями і

навичками, передбачає здатність орієнтуватися у нетипових ситуаціях туристських походів, прогнозувати, планувати і виконувати дії щодо успішного досягнення поставлених цілей, коригувати й адаптувати фахові знання та здібності відповідно до динаміки зміни освітнього середовища виконання пізнавальних краєзнавчих завдань.

Професійну компетентність майбутнього вчителя географії вважатимемо його багатфакторною якістю, що є результатом набуття певних компетенцій, а у краєзнавчо-туристській роботі проявляється в загальній здібності й готовності до даного виду діяльності з учнями, що базується на знаннях, уміннях і досвіді вивчення особливостей рідного краю, ціннісних орієнтаціях, інтегративних показниках особистості (стиль спілкування, відношення до себе й своєї діяльності) набутих у процесі навчання й зорієнтованих на самостійну та успішну участь у подальшій педагогічній діяльності. Зважаючи на вищесказане, професійну компетентність майбутнього вчителя географії у краєзнавчо-туристській роботі визначаємо як його *краєзнавчу* компетентність, наявність якої вказує на високу теоретичну, методичну й практичну підготовку до краєзнавчо-туристської роботи з учнями, що укріплює їх інтерес до географії як навчального предмету. Такий вчитель географії є організатором навчальної, пошукової, дослідницької роботи, наставником і консультантом. Отже, краєзнавча компетентність – якісна характеристика особистості, що формується у процесі навчально-пізнавальної й дослідницької діяльності, що в кінцевому результаті сприяє отриманню нею індивідуального практичного досвіду краєзнавчо-туристської роботи.

З огляду на цільові установки різних авторів на визначення класифікацій компетенцій і компетентностей приходимо до висновку про потребу чіткої структуризації (визначення компетенцій) краєзнавчої компетентності майбутніх учителів географії. Тобто здобуття майбутнім учителем географії професійної кваліфікації «Організатор краєзнавчо-туристської роботи» передбачає, перш за все, набуття ним ряду компетенцій.

Дослідження ретроспективи підходів науковців до запровадження та аналіз термінології компетентнісного підходу дозволило систематизувати поняття «компетенції» та «компетентності» та підтвердити потребу у запровадженні вітчизняних стандартів вищої освіти, побудованих на компетентнісній основі та

наукового обґрунтування власного бачення процесу підготовки майбутніх учителів географії до краєзнавчо-туристської роботи на засадах компетентнісного підходу.

За результатами аналізу психолого-педагогічної і фахової літератури, а також базуючись на нашому розумінні сутності краєзнавчої компетентності майбутніх учителів географії виокремлюємо у її структурі такі компетенції: *мотиваційна й емоційно-ціннісна* як наявність мотивації й розуміння цінності краєзнавчо-туристської роботи, виявлення потреби в поповненні знань, що може проявлятися у формі пізнавального інтересу до мети діяльності, стимулює процес розвитку мислення; *активно-пізнавальна й предметно-професійна* – передбачають наявність знань, вмінь, пізнавальних здібностей і навичок, необхідних для здобуття нових знань, володіння методами краєзнавчо-туристської роботи; *компетенція саморозвитку й дослідницька* – уособлюють дії, операції для досягнення поставленої мети й оволодіння досвідом професійної діяльності.

Виконанню практичних краєзнавчих завдань особистості передуює виникнення позитивного емоційного фону, на що звернена особлива увага в науковій теорії пізнання, яка є методологічною основою процесу формування краєзнавчої компетентності. У наукових роботах пізнання розглядається як активний, творчий процес відображення в свідомості суб'єкта зв'язків і закономірностей об'єктивного світу, як процес перетворення навколишньої дійсності відповідно до потреб суспільства. Цікавою є думка колективу авторів, які з пізнанням ототожнюють навчально-пізнавальну діяльність, вказуючи на те, що вона є «спеціально організованим ззовні або самим учнем пізнанням з метою оволодіння багатством культури, накопиченої людством» [18, с. 379]. Це підтверджує положення про те, що краєзнавчо-туристська робота є навчально-пізнавальною діяльністю майбутніх учителів географії, яка сприяє їх вольовій та емоційній налаштованості на пізнання особливостей певної території й прагненню на енергійне оволодіння знаннями й практичними навичками.

У залежності від умов і критеріїв ефективності навчання Е. Гельфман, М. Холодна, Л. Демидова виокремили методичні парадигми пізнавальних процесів, що аргументують, на нашу думку, прагнення особистості до краєзнавчо-туристських досліджень:

- Активізуюча – орієнтована на підвищення рівня пізнавальної активності особистості за рахунок включення в навчальний процес проблемних ситуацій, опори на пізнавальні потреби і пізнавальну мотивацію. Ключовий психологічний елемент в рамках цієї парадигми – «пізнавальний інтерес».

- Формуюча – передбачає формування пізнавальної діяльності через цілеспрямоване управління процесом засвоєння знань і умінь, гарантувати появу знань й умінь з наперед заданими якостями. Ключовий психологічний елемент – «розумова дія».

- Розвиваюча – спрямована на перебудову навчальної діяльності як на рівні змісту, так і на рівні форми її організації з метою забезпечення появи деяких психологічних новоутворень, що перетворюють особистість безпосередньо в суб'єкта навчальної діяльності. В результаті спостерігається ріст самостійності у вирішенні різноманітних пізнавальних і практичних задач. Ключовий психологічний елемент – «способи діяльності».

- Вільна – орієнтована на внутрішню ініціативу особистості, її самостійне визначення інтенсивності й затрат часу на навчальні заняття, вибір засобів навчання. Заохочується імпровізація й екетика як і змісті, так і в формі викладання. Ключовий психологічний елемент в рамках цієї парадигми – «внутрішня ініціатива й свобода індивідуального вибору».

- Збагачувальна – передбачає орієнтацію на актуалізацію й нарощування індивідуальних психологічних ресурсів та врахування реальних психологічних механізмів інтелектуального розвитку особистості. Ключовий психологічний елемент – «індивідуальний пізнавальний досвід» [4, с. 7].

Ми підтримуємо думку авторів й включаємо до складу краєзнавчої компетентності мотиваційну й емоційно-ціннісну компетенції, що передбачають об'єднання активізуючого, формуючого, розвиваючого й вільного спрямування особистості на краєзнавчо-туристську роботу.

Формування краєзнавчої компетентності майбутніх учителів географії до цього часу не була окремим предметом вивчення. Невисвітленими залишилися питання щодо сутності педагогічних технологій й можливості їх інтеграції в процес підготовки майбутніх учителів географії та питання пізнавальної активності набуття професійних

знань й умінь в формуванні їх краєзнавчої компетентності. Тобто постало питання аргументації активно-пізнавальної й предметно-професійної компетенцій.

Ідея технологізації педагогічного процесу як основи компетентнісного підходу в освіті, стала провідною у підвищенні інтересу до питання розробки й упровадження нових педагогічних технологій, що знайшло відображення в працях вітчизняних і зарубіжних учених (В. Безпалько [1], О. Глузман [5], І. Дичківська [6], М. Кларін [8], Е. Полат [15], О. Пехота [16], Г. Селевко [24], А. Семенова [25], Д. Чернілевський [32] та ін.).

З позиції А. Нісімчук, І. Смолюк, О. Шпак педагогічна технологія – це «наука про розвиток, освіту, навчання і виховання особистості школяра на основі позитивних загальнолюдських якостей та досягнень педагогічної думки. Предмет педагогічної технології є стрижнем науки, головною її базою і визначає основні завдання розвитку педагогічної науки» [17, с. 9]. За визначенням Г. Селевко, педагогічна технологія – це «системний метод створення, застосовування й визначення всього процесу викладання й засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти» [24, с. 15]. Д. Чернілевський розуміє під педагогічною технологією «комплексну інтегративну систему, яка містить упорядковану множину операцій і дій, які забезпечують педагогічне цілевизначення, змістовні, інформаційно-предметні й процесуальні аспекти, спрямовані на засвоєння систематизованих знань, здобуття професійних умінь і формування особистісних якостей, заданих цілями навчання» [32, с. 53]. Ми підтримуємо думки провідних науковців й для формування активно-пізнавальної й предметно-професійної компетенцій краєзнавчої компетентності використовуватимемо пізнавальні й управлінські технології (ігрові, кейси, тренінги, брейнштормінг, проблемне навчання, проекти тощо).

З огляду на предмет нашого дослідження, краєзнавча компетентність включає навчально-пізнавальні дії як елемент освітньої діяльності й самостійність як особистісну якість, які в сукупності сприяють сформованості компетенції саморозвитку й дослідницької компетенції. У цьому процесі ключова роль відводиться пізнавальним діям дослідницького характеру з метою надання студенту-

географу індивідуального пізнавального досвіду вивчення особливостей рідного краю під час туристських походів, подорожей, експедицій.

Отже, визначена нами сукупність компетенцій дозволила охарактеризувати функції краєзнавчої компетентності: гносеологічна (систематизація знань, пізнання особистістю себе й оточуючого світу); комунікативна (спілкування, передача інформації про рідний край); адаптивна (адаптація до умов освітнього середовища і діяльності під час краєзнавчо-туристської роботи); інформативна (уміння орієнтуватися в різноманітті інформації з краєзнавства і туризму, виявляти і відбирати відому і нову, оцінювати значущу і другорядну); рефлексивна (саморозвиток особистості у нестандартних умовах туристського походу); розвивальна (пізнавальна активність та творчість у професійній чи навчальній діяльності краєзнавчо-туристського змісту).

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок з напрямку.

Таким чином, компетентнісний підхід у контексті підготовки майбутніх учителів географії характеризується потребою і вміннями студентів у процесі навчальної та практичної діяльності оволодівати краєзнавчо-туристськими знаннями і способами діяльності, готовністю вирішувати краєзнавчі завдання з використанням педагогічних технологій, вміннями визначати мету, коригувати її та використовувати набуті знання і методи краєзнавчо-туристської роботи для саморозвитку та професійної діяльності.

Прослідкувавши розгляд даного питання в наукових колах, ми прийшли до висновку про те, що в останні часи науковці, педагоги, дослідники доводили залежність ефективності навчально-виховного процесу в ЗОШ та підготовки майбутніх учителів від рівня сформованості їх компетентності. Тому подальших розвідок вимагають питання методологічних підходів до формування краєзнавчої компетентності майбутніх учителів географії, яка виступає обов'язковим елементом їх професійної підготовки, характеризує діяльність студента в конкретній навчальній ситуації під час виконання завдань краєзнавчо-туристського спрямування й сприяє формуванню особистісних рис педагога-краєзнавця.

References

1. Bespalko, V.P. (1989), "Components of pedagogical technology", Pedagogy, 190 p. (Russian).
2. Bugrij, O. (2006), "The theory and methods of students intellectual skills formation in the process of geographical education": abstract ["thesis for the degree of Dr. Ped. Science"], Kharkiv, 40 p. (Ukrainian).
3. Bulava, L. (2016), "Education and professional specialization programs preparation. Speciality 014.8. Secondary Education (Geography) "Educational and scientific dimensions of geography: Coll. Mater. of Ukrainian scientific-practical conference dedicated to the 25th anniversary of "Geography" qualification and to the 15th anniversary of the department of geography and regional studies of V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, 25-26 April 2016, LLC "ASMI" Poltava, P. 25-30. (Ukrainian).
4. Helfman, E. G., Holodnaya, M.A, Demidova, L.N. Psychological bases of educational information designing (the problem of knowledge-teaching technologies), URL: http://www.gumer.info/bibliotek_buks/ pedagog/hrist2/ 04.php
5. Gluzman, A.V. Innovative teaching technologies in University teacher education, URL: http://iee.org.ua/files/conf/conf_article39.pdf.
6. Dychkivska, I.M. (2004) Innovative educational technology: teach. guidances. Akademvydav, Kyiv, 352 p. (Ukrainian).
7. Elkin, M. (2005), Formation of professional competence of future teachers of geography by the means of project activity: Thesis for the degree of Candidate. Ped. Science, Kyiv, 20 p. (Ukrainian).
8. Klarin, M.V. (1989), Educational technology in the educational process. Analysis of international experience, Moscow, 80 p. (Russian).
9. Kobernik, S.G. (2013), Educational system of teaching geography at elementary school: Abstract dissertation for the degree of Dr. Ped. Sciences, Kyiv, 40 p. (Ukrainian).
10. Krylovets, M.G. (2009), System of methodical training of future geography teachers: thesis for the degree of Dr. Ped. Sciences, Academy of Education Sciences of Ukraine, Kyiv, 482 p. (Ukrainian).

11. Lysycharova, G. (2008), Training of geography teachers for regional studies in large cities, dis ... candidate ped. Sciences, Dnipropetrovsk National University. 217 p. (Ukrainian).
12. Maksutov A., (2013), Patriotic education of future teachers of geography in the search of tourist and local history: Abstract dissertation for the degree of Candidate. Ped. Science, Uman, 19 p. (Ukrainian).
13. Melnichuk, L. (2004), Formation and development of school geographical education in Ukraine (the first half of the twentieth century): Abstract of dissertation for the degree of Candidate. Ped. Science. Kyiv, 19 p. (Ukrainian).
14. Mirgorodska, O.L. (2008), Formation of research abilities of future geography teachers in the process of professional training, diss. ... Candidate Ped. Sciences, V. Vinnichenko Kirovograd State Pedagogical University, 243 p. (Ukrainian).
15. Polat, E., Buharkyna, M., Moiseyeva, M. and Petrov, A. (2001), New pedagogical and information technologies in the educational system: manual for students of ped. universities, Academy, Moscow, 272 pp. (Russian).
16. Piechota, O., Kiktenko, A. and Liubarskaya, A., (2002) Educational Technology: Teach method. Guidances., Kyiv, 255 p. (Ukrainian).
17. Padalka, O., Nisimchuk, A., Smoliuk, I. and Shpak O., (1995) Teaching Technologies , Textbook, Kyiv, 253 p. (Ukrainian).
18. Pedagogika: Textbook for students of ped. Inst. / Slatsyn, V.A., Isaev, I. F., Mishchenko, A.I. and Shyyanov E.N. - 4th ed. - Moscow: HQ. Press, 2002. - 512 p.
19. Petko, L. (2007), Promoting of teenagers social and communicative activity in the tourist and local history activities: Thesis ... Candidate Ped. Sciences, the Central Institute of Postgraduate Pedagogical Education of Ukraine, Kyiv, 169 p. (Ukrainian).
20. Pobydaylo, N. (2015), Methods of local history implementing in the process of physical geography teaching: Abstract of dissertation for the degree of Candidate Ped. Sciences, Kyiv, 20 p. (Ukrainian).
21. Popovych, G.L. (2015), Methods of future teachers of geography regional studies and tourism knowledge forming: Abstract of dissertation for the degree of Candidate. Ped. Sciences, Kyiv, 20 p. (Ukrainian).

22. Rut E. Z., (2004), Organizational and methodological foundations of tourism and local history at school and its impact on students: Thesis ... of Doctor of Science in Physical Education and Sport, V. Stefanik Carpathian National University, Ivano -Frankivsk, 321 p. (Ukrainian).
23. Sayuk V.I., (2007) Development of professional competency of geography teachers in the system of postgraduate education: Abstract dissertation for the degree of Candidate. Ped. Sciences, Kyiv, 22 p. (Ukrainian).
24. Selevko, G.K. (1998), Modern educational technology: manual / G.K. Selevko. Moscow, 256. (Ukrainian).
25. Semenova, A. (2004), Pedagogical technology of students independent work organization and management as means of improving the process of future professionals training, Science and Education, № 4 - 5, P. 148 - 152. (Ukrainian).
26. Timets, O. (2008), Professional competence of teachers of geography: Textbook for students of pedagogical university, Uman, 320 p. (Ukrainian).
27. Timets, O. (2001), Training of future geography and biology teachers to regional history work with students: Thesis. ... Candidate. Ped. Science: Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 212 p. (Ukrainian).
28. Timets, O. (2011), Theory and practice of future geography teachers professional competence formation in the process of training: Dis. ... Dr. ped. Sciences, Cherkasy National University of Bohdan Khmelnytsky, 487 p. (Ukrainian).
29. Topuzov A., (2008), Methodological basis of geography problem teaching atsecondary schools: Abstract dissertation for the degree of Dr. ped., Kyiv, 39 p. (Ukrainian).
30. Trosyuk S.D., (2014), Formation of Ukrainian geography subject competence at secondary school pupils: Dis. for the degree of Candidate. Ped. Sciences, Institute of Education NAPS of Ukraine, Kyiv, 251 p. (Ukrainian).
31. Hutorskoy, A. (2003), Key competencies. Construction technology, Education, N. 5, pp. 55-61. (Ukrainian).
32. Chernilevsky, D.V. (2002), Didactic technology in higher education. Moscow: UNITY-DANA, 437 p. The manual for high schools. (Ukrainian).

33. Shilina, N.V. (2013), The formation of geographical concepts by means of interactive technology at high school students: Thesis for the degree of Candidate Ped. Sciences, Kyiv, 19 p. (Ukrainian).

34. Yakovleva, V.A. (2011), The formation of cognitive independence of students in the study of social and economic geography of the world: the dissertation ... Candidate Ped. Sciences, Institute of Education, NAPS of Ukraine, Kyiv, 196 p. (Ukrainian).

Рожі І.

аспірант Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ДО КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТСЬКОЇ
РОБОТИ**

У статті описано готовність до компетентісного підходу у підготовці майбутніх учителів географії до краєзнавчо-туристської роботи. Розглянуто професійну компетентність у краєзнавчо-туристській роботі як категорію. Виявлено у сутності краєзнавчої компетентності майбутніх учителів географії різні структурні компетенції. Визначено сукупність компетенцій, за допомогою яких охарактеризували функції краєзнавчої компетентності. Описано краєзнавчу компетентність як якісну характеристику особистості, що формується у процесі навчально-пізнавальної й дослідницької діяльності.

Ключові слова: компетентність, компетентісний підхід, краєзнавчо-туристська робота, майбутній вчитель географії, краєзнавча компетентність, навчально-пізнавальна діяльність.

Список використаних джерел:

1. Беспалько В. П. (1989), “Слагаемые педагогической технологии”, Педагогика, 190 с, (російська).

2. Бугрій О. В. (2006), “Теорія і методика формування інтелектуальних умінь учнів у процесі географічної освіти” : автореферат [“дисертації на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук ”], Харків, 40 с. (українська)
3. Булава Л.М. (2016), «До укладання освітньо-професійних програм спеціалізації 014.8. Середня освіта (Географія)» Освітні й наукові виміри географії : зб. матер. Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю спеціальності «Географія» та 15-річчю кафедри географії та краєзнавства Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, 25-26 квітня 2016 р., ТОВ «АСМІ», Полтава, С. 25-30. (українська)
4. Э. Г. Гельфман, М. А. Холодная, Л.Н. Демидова Психологические основы конструирования учебной информации (проблема интеллектоемких технологий преподавания), http://www.gumer.info/bibliotek_buks/pedagog/hrist2/04.php
5. Глузман А. В. Инновационные технологии обучения в системе университетского педагогического образования, http://iee.org.ua/files/conf/conf_article39.pdf.
6. Дичківська І. М. (2004), Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. [“ ”], Академвидав, Київ, 352 с. (українська)
7. Елькін М. В. (2005) Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії засобами проектної діяльності : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук, Київ, 20 с. (українська).
8. Кларин М. В. (1989), Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта, Знание Москва, 80 с. (російська).
9. Кобернік С. Г. (2013), Дидактична система навчання географії в основній школі : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук, Київ, 40 с. (українська).
10. Криловець М. Г. (2009), Система методичної підготовки майбутніх учителів географії : дисертація на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук, Ін-т педагогіки АПН України, Київ, 482 с. (українська).
11. Лисичарова Г. О. (2008), Підготовка майбутніх учителів географії до краєзнавчої діяльності в умовах великого міста : дис... кандидата пед. наук [“ ”], Дніпропетровський національний університет. 217 с. (українська).

12. Максютов А. О. (2013), Патріотичне виховання майбутніх учителів географії в процесі пошукової туристсько-краєзнавчої діяльності : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед., Умань, 19 с. (українська).
13. Мельничук Л. І.(2004), Становлення і розвиток шкільної географічної освіти в Україні (перша половина ХХ століття) : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук. Київ, 19 с. (українська).
14. Миргородська О. Л. (2008), Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії у процесі професійної підготовки: дис... кандидата пед. наук, Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Винниченка, 243 с. (українська).
15. Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В., Петров А. Е. (2001), Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студентов пед. вузов и системыповыш. квалиф. пед. кадров, Академия, Москва, 272 с. (російська).
16. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М., (2002), Освітні технології: навч.-метод. Посіб., Київ, 255 с. (українська).
17. Падалка О. С., Нісімчук А. М., Смолюк І. О., Шпак О. Г., (1995), Педагогічні технології, Навчальний посібник, Київ, 253 с. (українська).
18. Педагогика : учеб. пособие для студентов пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – 4-е изд. – М. : Шк. пресса, 2002. – 512 с.
19. Петько Л. В. (2007), Стимулювання соціально-комунікативної активності підлітків у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності : дис... кандидата пед. наук, Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, Київ, 169 с. (українська).
20. Побидайло Н. Г. (2015), Методика реалізації краєзнавчої складової в процесі навчання фізичної географії : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук, Київ, 20 с. (українська).
21. Попович Г. Л. (2015), Методика формування краєзнавчо-туристичних знань у майбутніх учителів географії : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук, Київ, 20 с. (українська) .

22. Рут Є. З. (2004), Організаційно-методичні основи туристично-краєзнавчої діяльності в школі та її вплив на організм школярів: дис... доктора наук з фізичного виховання і спорту, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 321 с. (українська).
23. Саюк В. І. (2007) Розвиток професійної компетентності вчителів географії у системі післядипломної педагогічної освіти : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук, Київ, 22 с. (українська)
24. Селевко Г. К. (1998), Современные образовательные технологии : учеб. пособие / Г. К. Селевко. – М. : Нар. образование, 256 с. (українська).
25. Семенова А. В. (2004), Педагогічні технології організації та управління самостійною роботою студентів як засіб підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців, Наука і освіта, № 4 – 5, С. 148 – 152. (українська).
26. Тімець О. В. (2008), Професійна компетентність вчителя географії : Навчальний посібник для студентів-географів педагогічних ВНЗ, СПД Сочінський, Умань, 320 с. (українська).
27. Тімець О. В. (2001), Підготовка майбутніх учителів географії та біології до краєзнавчо-туристської роботи з учнями : дис. ... канд. пед. наук : Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України, Київ, 212 с. (українська).
28. Тімець О. В. (2011), Теорія і практика формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії у процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 487 с. (українська).
29. Топузов О. М. (2008) Методичні основи проблемного навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д-ра. пед., Київ, 39 с. (українська).
30. Тросюк С. Д. (2014), Формування предметної компетентності з географії України в учнів основної школи : дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук, Інститут педагогіки НАПН України, Київ, 251 с. (українська).
31. Хуторской А. В. (2003), Ключевые компетенции. Технология конструирования , Народное образование, № 5, С. 55-61. (українська).

32. Чернилевский Д. В.(2002), Дидактические технологии в высшей школе : учеб. Пособие для вузов – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 437 с. (українська).
33. Шиліна Н. В. (2013), Формування географічних понять засобами інтерактивних технологій в учнів старшої школи : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук, Київ, 19 с. (українська).
34. Яковлева В. А. (2011), Формування пізнавальної самостійності учнів у процесі вивчення соціально-економічної географії світу : дис... кандидата пед. наук, Інститут педагогіки НАПН України, Київ, 196 с. (українська).

Heritage of H. Skovoroda as Means of Personality's Patriotic Consciousness Formation in the Innovative Educational Space of Ukraine

Kuzmich Tetiana

Candidate of Pedagogical Sciences

Communal Higher Educational Establishment

"Kherson Academy of Continuing Education" (Ukraine, Kherson)

Abstract

The author presents the social project "Enlightenment of Heart Philosophy by Hryhorii Skovoroda: Skovoroda 300" and programme analysis of the special elective course for senior students "Ave Skovoroda! Following Skovoroda" has been introduced in the aspect of realization of the Concept of Children and Youth National and Patriotic Education. The author raises the issues of happy personality upbringing based on the ideals of H. Skovoroda's life and creative heritage. The role and place of mediapedagogics in the process of socialization of young people have been grounded.

Keywords: mediapedagogics, ethical and philosophical heritage of H. Skovoroda, national and patriotic education, innovations, socialization of pupils.

Актуальність дослідження. У контексті нашого дослідження ми проаналізуємо сучасні інноваційні форми роботи з національно-патріотичного виховання молоді на матеріалі спадщини Г.Сковороди.

Виклад основного матеріалу. В умовах розбудови Української держави особлива роль належить формуванню національної свідомості, патріотизму та духовно-моральної культури серця юного громадянина [4; 7; 8; 9]. Значну увагу вихованню громадянина приділяли українські мислителі й педагоги Г.Сковорода, Т.Шевченко, П.Куліш, К.Ушинський, Г.Ващенко, А.Макаренко, С.Русова, В.Сухомлинський [10]. Ціннісні підходи до формування нових тенденцій виховання патріотизму розкрито в працях сучасних українських учених: І.Беха, А.Богущ, Г.Біленької, О.Вишневського, В.Котирло, Ю.Руденка, О.Сухомлинської.

У 2022 р. прогресивне людство відзначатиме 300-ліття від дня народження ноосферного генія християнства, філософа-поета, просвітителя-письменника, богослова-педагога Григорія Савича Сковорода (1722–1794). Філософсько-богословська, психолого-педагогічна, етико-естетична мудрість Григорія Сковорода – стратегічний, концептуальний спосіб подолання нинішніх апокаліптичних викликів

XXI ст., що зобов'язує освітян до консолідації державних наукових, освітніх, мистецьких закладів і організацій, широких громадських кіл суспільства до пріоритету духовно-моральних цінностей перед матеріальними, перебільшеними в наш час [11; 12; 14].

Соціальний проект «Просвітництво філософії серця Григорія Сковороди: Сковорода-300» Херсонської філії Всеукраїнського народного університету імені Григорія Сковороди, що присвячений творчості відомого українського філософа (автори – науковці КВНЗ «Херсонської академії неперервної освіти» проф. Г.М.Сагач, доц. Л.М.Назаренко та к.пед.н. Т.О.Кузьміч), розроблено згідно з основними положеннями Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, а саме: «важливою складовою національно-патріотичного виховання має стати поширення інформації про досягнення наших співвітчизників та їх внесок у скарбницю світової цивілізації, зокрема у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, спорту» [3].

Запропонований проект спрямований на практичне відтворення в соціокультурному просторі регіону духовно-моральної сквородинівської спадщини, філософську основу якої складають «філософія серця», «сродна праця», «щастя», «свобода» окремої людини і суспільства, ідеали духовності і людської гідності перед викликами нової епохи.

Проект передбачає проведення Сковородинських читань та Всеукраїнських конференцій (протягом 2017–2022 рр.). Освітні тури представлені блоком «Музейна педагогіка»: організація поїздки педагогів і учнів до музеїв Г.С.Сковороди (Полтавська, Харківська, Черкаська області, м. Київ) та передбачають не тільки екскурсійну програму, але і проведення на базі музейних комплексів круглих столів за участю відомих сквородинців України та світу.

Участь педагогів і учнів у конкурсах відеороликів «Читайте Сковороду!», туристичних маршрутів «Там, де ступав Сковорода... Філософія світосприйняття», прозових і поетичних творів «Філософія серця Сковороди», музичних творів «Народ слухає пісні Сковороди...» розкриє нові грані творчості як самих учасників, так і багатогранної особистості Г.Сковороди.

У свою чергу, інтерактивні заходи для дітей та педагогів, вистави про життя і творчість Г.Сковороди доповнять естетичне сприйняття образу відомого українського

просвітителя, мудреця і праведника. Видавнича продукція проекту відобразить кращі авторські роботи його учасників: збірка «Сковородинська топоніміка», нова редакція книг проф. Г.М.Сагач «Золотослів Сковороди» та «Благословенний Григорій Сковорода», видання колективної монографії «Сковородинівський підхід до життєтворчості людини».

Також у рамках даного проекту планується відкриття на базі загальноосвітніх та культурно-просвітницьких організацій Сковородинських світлиць та щорічний вихід передачі «Сковородинівське коло», де передбачається розвиток міжнародних зв'язків зі Словаччиною, Угорщиною, Польщею, Австрією, Німеччиною, Італією, Республікою Білорусь. Додамо, що учасниками проекту є науковці, педагоги, вихователі, учні, працівники культурно-освітніх установ, представники громадських організацій, національних товариств. Головним підсумком проекту розглядається створення постійно діючого Сковородинського освітнього центру, основною місією якого стане просвітницька робота серед підростаючого покоління, заснована на ідеях Сковороди.

Відтак, спадщина Г.Сковороди не втрачає свого унікального пізнавального, етико-виховного, естетичного значення і тепер, у період бурхливого розвитку новітніх медіатехнологій. Програма елективного спецкурсу для учнів 9–11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів «Ave Skovoroda! Ідемо за Сковородою!» (автори – науковці КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»: проф. Г.М.Сагач і канд. пед. н. Т.О. Кузьміч) спрямована на 1) виховання патріотів рідної землі та держави, 2) усвідомлення учнями історичної величі постаті Г.Сковороди у світовому співтоваристві, 3) сприяння успішній соціалізації учнів на соціокультурному матеріалі, формування медіаосвітньої компетентності учнів [1].

У підсумку учні мають поширювати великі ідеї геніального українського мислителя, використовуючи сучасні медійні засоби. Кожне заняття авторського спецкурсу завершується блоком «Медіаосвітній компонент» практичним завданням із різними видами медіатекстів, що формує в учнів медіа компетентність [2]. На заключних заняттях презентується контентна складова шкільного блогу (сайту) «Сковорода-300», де представлені кращі роботи учнів. Такі інтерактивні ресурси повинні збагатити медіапростір з метою популяризації духовно-моральних, життєствердних ідей Г.Сковороди в сучасному соціумі.

Як приклад, розглянемо завдання, що представлені в *медіаосвітньому компоненті* програм : 1) проаналізувати документальний фільм «Обличчя української історії. Г.Сковорода» (2011), розробити план створення концепції шкільного блогу (сайту) «Сковорода-300», 2) проаналізувати документальний фільм «Таємничий Сковорода» (реж. О. Хмирова, 2012), у виступах сучасних науковців знайти висловлювання про актуальність творчості Г.Сковороди, зробити монтаж, 3) створити фотоколаж для віртуального музею за темою: «Там, де ступав Сковорода», 4) проаналізувати медіатекст телевізійного проекту «Великі українці. Григорій Сковорода» (реж. О. Лябах, 2008), скласти глосарій етико-філософської спадщини Г. Сковороди, 5) проаналізувати художній фільм «Григорій Сковорода» (реж. І.Кавалерідзе, 1959) за запропонованим планом, 6) створити презентацію «Афоризми Сковороди», 7) знайти в Інтернет-джерелах аудіоматеріали (акторське читання творів Г.Сковороди), підготувати виразне читання 2–3 байок для участі в конкурсі ораторів, 8) прослухати музичні твори Г.Сковороди (уривки з документального фільму «У пошуках щастя», 2011 р. та художнього фільму «Григорій Сковорода», реж. І. Кавалерідзе, 1959 р.), написати есе «Музична філософія Сковороди», 9) підготувати сценарій виступу до радіопередачі «Педагогічні істини Сковороди»; 10) на основі листування Г. Сковороди і М. Ковалинського скласти текст віртуального інтерв'ю для розміщення на майбутньому блозі (сайті), 11) проаналізувати художній фільм «Григорій Сковорода» (реж. І.Кавалерідзе, 1959) з точки зору відображення в ньому системи цінностей та уявлень, притаманних сучасному суспільству, 12) підготувати кінорецензію на документальний фільм «У пошуках щастя» (2011) з циклу культурологічних програм «Портрет» телекомпанії ГЛАС, 13) створити відеоролик «Читайте Сковороду!» (1 хв.), 14) підготувати список матеріалів для медіатеки, присвяченої творчості Г.Сковороди, 15) проаналізувати художні фільми «Я-Франциск Скорина» (реж. Ю.Філін, 1969) та «Михайло Ломоносов» (реж. О.Прошкін, 1986) і зробити декодування медіатексту, спорідненого думкам філософа Г.Сковороди, а також монтаж, 16) презентація матеріалів шкільного блогу (сайту) «Сковорода-300».

Висновки. В Педагогічній Конституції Європи зазначається, що сьогодні перед людством існує реальна небезпека моральної та духовної деградації. Тому перед сучасними педагогами постає завдання: «посильно утверджувати в освітньому

просторі Європи авторитет духовності» [6; 10; 13]. У цьому контексті геніальний філософ, мислитель, письменник, мистецтвознавець, музикант, педагог, просвітителі Григорій Сковорода виступає як виразник духовно-моральних ідеалів українського народу, як провідник християнських ідей гуманізму і просвітництва.

References

1. «*Ave Skovoroda! Idemo za Skovorodoiu!*». *Prohrama avtorskoho elektyvnoho spetskursu z mediaosvitnim komponentom dlia uchniv 9–11 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [«*Ave Skovoroda! We go by Skovoroda!*». program copyright elective special course on media-educational component for the 9-11th grades of secondary schools] / ukl. Sahach H.M., Kuzmich T.O. – Kherson : KVNZ «Khersonska akademiia neperervnoi osvity», 2015. – 25 p.

2. *Kontseptsiiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini* [The Concept of the introduction of media education in Ukraine] [Web site]. –Access mode : <http://osvita.mediasapiens.ua/material/koncepciya-vprovadzhennya-mediaosviti-v-ukrayini>

3. *Kontseptsiiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi* [The concept of national-patriotic education of children and youth] [Web site] : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 641 vid 16 chervnia 2015 r. – Access mode : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/

4. *Natsionalna doktryna rozvytku osvity v Ukraini na 2012-2021 roky* [National Doctrine of Education Development in Ukraine for 2012-2021] [Web Site]. –Access mode : http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf

5. *Osvityans'ka spadshchyna V.O.Sukhomlyns'koho* [Educational heritage by V.O.Sukhomlynski]: prohrama elektyvnoho spetskursu z elementamy kinopedahohiky dlya uchniv 10-11 kl. zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv / ukl. Holoborod'ko Ye.P., Kuzmich T.O. – Kherson : KVNZ «Khersons'ka akademiya neperervnoyi osvity», 2015. – 23 p.

6. *Pedahohichna Konstytutsiia Yevropy* [Pedagogical Constitution of Europe] [Web site]. – Access mode : <http://education-ua.org/ua/ekskurs/356-pedagogichna-konstitutsiya-evropi>

7. Pet'ko L.V. *Nacional'nyj komponent u formuvanni profesijno orijentovanogo inshomovnoho navchal'nogo seredovyshha v umovah universytetu* [National component in the way of forming of the professionally oriented educational environment in the conditions of university] / Naukovi zapysky : [zbirnyk naukovykh statej]. – K. : Vyd-vo NPU imeni M.P.Dragomanova, 2014. – Issue CXVII (117). – P. 125–135.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7830>

8. Pet'ko L.V. *Vprovadzhennja ukrai'ns'koi' nacional'noi' idei' v proces inshomovnoi' osvity majbutnih pedagogiv* [The Inculcation of Ukrainian National Idea in the Process of Foreign Language Education] / Vyshha osvita Ukrai'ny : teoretychnyj ta naukovo-metodychnyj chasopys. – Kyi'v : "Pedagogichna presa", 2013. – No. 2. – P. 68–74.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7829>

9. Pe'tko L.V. *Sotsialno-komunikatyvna aktyvnist pidlitkiv: teoriia i praktyka* [Social-Communicative Activity of Teenagers: Theory and Practice] : [Monohrafiia]. – K. : VMURoL «Ukraina». – 2010. – 268 s.; bibliohr. : S. 249–267. (12,3 dr. ark.).

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8143>

10. Petko L.V. *Formuvannya profesiyno orientovanogo inshomovnogo navchalnogo seredovishcha v umovah universitetu shlyahom rozglyadu moralnih orientiriv studentiv* [Formation of professionally oriented foreign language teaching environment in terms of university by considering of students' moral orienting points] / L.V.Petko // *Pedagogichniy almanah: zb. nauk. pr.* – Herson : KVNZ «Hersonska akademiya neperervnoyi osviti, 2016. – Issue 29. – P. 164–172.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10077>

11. Sahach H. *Tsinnisno-smyslovyyi universum H. Skovorody i suchasnist* [Value-semantic universe Skovorody and modernity] / H. Sahach // *Bozhyi svit i my : spivaiuchi sertsia. Knyha 5.* – Kherson: KVNZ «Khersonska akademiia neperervnoi osvity», 2014. – P. 176–178.

12. Golins'ka Tetiana. The development of artistic minds in primary school age children as a psychological and pedagogical problem / Tetiana Golins'ka // *Intellectual Archive.* – 2016. – Volume 5. – No. 4 (July/August). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 88–97.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11082>

13. Koretska Liubov. The Social Educational Constant Notion “Living Self-Determination” of a Personality / Liubov Koretska // *Intellectual Archive.* – 2015. – Volume 4. – No. 4 (July). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 66–76.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10558>

14. Kuzmich T.O. Film pedagogy as an element of the elective course «educational heritage of V.O. Sukhomlynsky» for senior school pupils / T.O. Kuzmich // *Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles.* – Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. – P. 318–321.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10886>

Translation of the Title, Abstract and References to the Author's Language

УДК 37.017:172.15:001.895(477)Сковорода

Кузьміч Тетяна. Спадщина Г.Сковороди як засіб формування патріотичної свідомості особистості в інноваційному освітньому просторі України.

У статті представлено соціальний проект «Просвітництво філософії серця Григорія Сковороди: Сковорода-300» та подано аналіз програми елективного спецкурсу для старшокласників «Ave Skovoroda! Ідемо за Сковородою!» в аспекті реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Автором піднімаються питання виховання щасливої особистості на ідеалах життя й творчої

спадщини Г.Сковороди. Обґрунтовується роль і місце медіапедагогіки у процесі соціалізації підростаючого покоління.

Ключові слова: медіапедагогіка, етико-філософська спадщина Г.Сковороди, національно-патріотичне виховання, інновації, соціалізація учнів.

Кузьмич Татьяна. Наследие Г. Сковороды как средство формирования патриотического сознания личности в инновационном образовательном пространстве Украины.

В статье представлен социальный проект «Просвещение философии сердца Григория Сковороды: Сковорода-300» и дан анализ программы элективного спецкурса для старшеклассников «Ave Skovoroda! Идем за Сковородой» в аспекте реализации Концепции национально-патриотического воспитания детей и молодежи. Автором поднимаются вопросы воспитания счастливой личности на идеалах жизни и творческого наследия Сковороды. Обосновывается роль и место медиапедагогике в процессе социализации подрастающего поколения.

Ключевые слова: медиапедагогика, этико-философское наследие Г. Сковороды, национально-патриотическое воспитание, инновации, социализация учащихся.

Література

1. «Ave Skovoroda! Ідемо за Сковородою!» : Програма авторського елективного спецкурсу з медіаосвітнім компонентом для учнів 9–11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів / укл. Сагач Г.М., Кузьмич Т.О. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – 25 с.

2. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/konceptsiya-vprovadzhennya-mediaosviti-v-ukrayini>

3. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді [Електронний ресурс] / Наказ Міністерства освіти і науки України № 641 від 16 червня 2015 р. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/

4. Національна доктрина розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf

5. Освітня спадщина В.О.Сухомлинського : програма елективного спецкурсу з елементами кінопедагогіки для учнів 10-11 кл/ загальноосвітніх навчальних закладів / укл. Голобородько Є.П., Кузьмич Т.О. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – 23 с.

6. Педагогічна Конституція Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://education-ua.org/ua/ekskurs/356-pedagogichna-konstitutsiya-evropi>

7. Петько Л.В. Національний компонент у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Наукові записки : [зб. наук. ст.] /. – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – Випуск СХVII (117). – С. 125–135. (Серія педагогічні та історичні науки)

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7830>

8. Петько Л.В. Впровадження української національної ідеї в процес іншомовної освіти майбутніх педагогів / Л.В.Петько // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис / засн. Інститут вищої освіти АПН України ; голов. ред. В.П.Андрущенко. – Київ : «Педагогічна преса», 2013. – № 2. – С. 68–74.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7829>

9. Петько Л.В. Соціально-комунікативна активність підлітків: теорія і практика [Монографія]. – К. : ВМУРОЛ «Україна». – 2010. – 268 с.; бібліогр. : С. 249–267.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8143>

10. Петько Л.В. Формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету шляхом розгляду моральних орієнтирів студентів / Л.В.Петько // Педагогічний альманах: зб. наук. пр. ; редкол. В.В.Кузьменко та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – Вип. 29. – С. 164–172.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10077>

11. Сагач Г. Ціннісно-смысловий універсум Г. Сковороди і сучасність / Г.Сагач // Божий світ і ми: співаючі серця. Книга 5. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – С. 176–178.

12. Golins'ka Tetiana. The development of artistic minds in primary school age children as a psychological and pedagogical problem / Tetiana Golins'ka // Intellectual Archive. – 2016. – Volume 5. – No. 4 (July/August). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 88–97.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11082>

13. Koretska Liubov. The Social Educational Constant Notion “Living Self-Determination” of a Personality / Liubov Koretska // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – No. 4 (July). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 66–76.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10558>

14. Kuzmich T.O. Film pedagogy as an element of the elective course «educational heritage of V.O. Sukhomlynsky» for senior school pupils / T.O. Kuzmich // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. – Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. – P. 318–321.

URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/10886>

Types of Health Saving Technologies

Myroniuk T.M.

Chair of the applicant of the Department of Chemistry, Ecology and methods of its teaching of the Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychna

Abstract

The article deals with the types of health saving technologies. It was established that they include: health and fitness, educational and pedagogical technologies, psychological knowledge and psychological techniques, medical and sanitary, recreational activities and recreational infrastructure, environmental health saving technologies, and health saving educational technology. It is proved that health saving technologies are implemented in the following areas of educational activity: the creation of conditions for the strengthening of students' health and their comprehensive development; the organization of educational process with the accent on its psychological and physiological effects on the student body; development and implementation of the health culture formation training programs and health programs aimed at the prevention of bad habits.

Key words: health saving technology, health saving educational technology, technologies, health saving.

Для забезпечення процесу формування у сучасного студента усвідомленої активної позиції на збереження і зміцнення здоров'я необхідно впроваджувати в навчальний процес здоров'язбережувальні технології. Мета здоров'язбережувальних технологій навчання - забезпечити сучасному студенту можливість збереження здоров'я за час навчання у ВНЗ, сформувати у нього необхідні знання, вміння і навички щодо ведення здорового способу життя, активної участі в профілактичних заходах, з використанням отриманих знань у повсякденному житті.

Сутність здоров'язбережувальних технологій проявляються в комплексній оцінці умов виховання і навчання, які дозволяють підтримувати нинішній стан студентів, формувати високий рівень їхнього здоров'я, навичок здорового способу життя, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні, реабілітаційні заходи з метою забезпечення успішності навчальної діяльності, поліпшення якості життя суб'єктів освітнього середовища [3, с. 41].

Аналіз наукових робіт (Г. Івахненко, О. Кокоріна, О. Лук'янова, В. Лобачов, Г. Місіна, Н. Смірнов, Ю. Шапран) показав, що в основному використовуються шість видів здоров'язбережувальних технологій: 1) фізкультурно-оздоровчі; 2) просвітницько-педагогічні; 3) психологічні знання і психологічні методики; 4) медико-

гігієнічні; 5) рекреаційні заходи і рекреаційна інфраструктура; 6) екологічні здоров'язбережувальні; 7) здоров'язбережувальні освітні технології.

1. Фізкультурно-оздоровчі технології. Роль фізичного виховання у всебічному розвитку особистості студентів проявляється за трьома основними напрямками. По-перше, воно забезпечує збереження і зміцнення здоров'я студентів, високий ступінь розвитку рухових якостей, отримання знань, умінь і навичок, необхідних для успіху в майбутній професійній діяльності; по-друге, прилучає студентів до систематичних занять фізичними вправами, активної участі у спортивному житті; по-третє, фізичне виховання сприяє розвитку соціальної активності, впливає на формування духовного світу, моральний та естетичний розвиток особистості студента.

Фізкультурно-оздоровча діяльність сприяє не тільки поповненню дефіциту рухової активності і формування фізичних якостей, але і організовує дозвілля та зайнятість студента, формує такі якості особистості як зібраність, цілеспрямованість, які є основоположними для формування ціннісного ставлення до свого здоров'я [7, с. 236].

Фізкультурно-оздоровчі технології включають постановку мети і завдань оздоровлення, і власне реалізацію фізкультурно-оздоровчої діяльності в тій чи іншій формі. Це та база, на якій будується оздоровча індустрія і фізкультурно-оздоровча робота. Фізкультурно-оздоровчі технології можуть здійснюватися за різними напрямками: шейпінг, аеробіка, фітнес, спортивні і рухливі ігри, бодібілдинг, калланетика, ізотон, стретчинг, а також біг, туризм, плавання як оздоровчі види спорту, що гартують, методики та інші види діяльності, які повинні використовуватись в усіх освітніх закладах.

2. Просвітницько-педагогічні технології. Значну роль у формуванні правильного ставлення до здоров'я у молодій людини відіграють вузівські дисципліни, які теоретично і практично дозволяють освоїти студентам необхідні правила, що стосуються особистої гігієни, дотримання режиму сну і відпочинку, запобігання шкідливих звичок, повноцінного і правильного харчування. До таких дисциплін належать валеологія та ОБЖ.

Курс ОБЖ в цілому відображає державну освітню політику в галузі захисту від надзвичайних ситуацій дозволяє формувати в студентів відповідальне ставлення до питань особистої безпеки та безпеки оточуючих.

Валеологія – «область знання про індивідуальне здоров'я людини, про культуру збереження і зміцнення здоров'я» [6, с. 16]. Предметом вивчення валеології є: здоров'я як медична та соціальна категорія; механізми формування здоров'я; методи оцінки індивідуального здоров'я; способи збереження і зміцнення здоров'я.

Цю технологію реалізують спеціалісти з охорони праці, захисту у надзвичайних ситуаціях, архітектори, будівельники, представники комунальної, інженерно-технічної служб, цивільної оборони, пожежної інспекції тощо.

3. Психологічні знання і психологічні методики. Сучасний соціум вимагає від майбутнього вчителя готовності вступити в активну суспільно корисну діяльність здоровою і повноцінною особистістю, яка має високий резерв здоров'я, стресостійкість. Але сучасна соціально-економічна ситуація, падіння рівня життя і несприятливі екологічні умови позначаються не тільки на фізичному, але і на психічному здоров'ї молоді. У зв'язку з цим бачиться необхідним пошук інноваційних технологій збереження психічного здоров'я сучасних студентів. За даними соціально-психологічних досліджень, як зазначає І. Борщова, близько 90% першокурсників відзначають труднощі у навчальній діяльності (погіршення пам'яті, тривожність, невмотивовані страхи). Особлива проблема – хвороби соціального характеру: алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, тютюнопаління, туберкульоз, суїциди та ін [1, с. 57].

В якості конкретних інноваційних методів для розв'язання завдань з розвитку психічного адаптаційного студентського ресурсу фахівцями пропонуються такі форми роботи: 1) індивідуальне консультування спеціаліста психолога або психотерапевта; 2) навчальні тренінги за такими напрямками: саморегуляція, впевненість перед іспитами, управління почуттями, соціальна активність, стратегія поведінки в конфліктах тощо; 3) організація служби дистанційного психологічного консультування студентів через інтернет; 4) комплексна комп'ютерна психодіагностика індивідуально-психологічних властивостей і особливостей особистості; рівня розвитку когнітивної, мотиваційно-потребнісної, емоційно-вольової, комунікативної, діяльнісної сфер і ступеня

дезадаптації студента; 5) проведення психокорекційних, психопрофілактичних, психореабілітаційних заходів (профілактика емоційних порушень і відхилень); 6) організація кабінетів релаксації (ароматерапія, фітотерапія, музична терапія тощо) [1, с. 59-60].

4. Медико-гігієнічні технології. Всі проблеми, пов'язані зі здоров'ям людини, традиційно відносять до компетенції медиків, до відповідальності системи охорони здоров'я. Насправді ж, хоча поняття «здоров'я» є наріжним у медицині, на практиці медики давно вже займаються не стільки здоров'я, скільки хворобами.

Але саме в освітніх установах використання профілактичних програм є обов'язковим. В першу чергу до медико-гігієнічних технологій належать контроль і допомога в забезпеченні належних гігієнічних умов у відповідності з регламентаціями СанПіНів. Якщо учитель може лише відчувати, що повітря в класі занадто сухе, то лікар-гігієніст зможе визначити інструментально і дати рекомендації з ефективного усунення порушень.

У переліку медико-гігієнічних вузівських технологій має відноситися і медична профілактика. На основі результатів медичних оглядів має відбуватися формування груп здоров'я і розподіл студентів з виявленими відхиленнями в стані фізичного і психічного здоров'я в спеціальні групи для проведення подальших реабілітаційних заходів. Комплексна реабілітація студентів повинна проходити в санаторіях-профілакторіях вищих навчальних закладів та включати в себе кілька напрямків: діагностичне (із залученням фахівців діагностичного центру); лікувальне (із застосуванням дієтичного харчування, фізіотерапевтичних, водних процедур і ін); реабілітаційне (психотерапія, масаж, лікувальна фізкультура, дихальна гімнастика та ін); профілактичне (санація порожнини рота, застосування вітамінів, психологічне консультування і тренінги, використання природних факторів здоров'я та ін); санаторно-просвітницьке (випуски стендів та плакатів, виступи на радіо і телебаченні, публікації у ЗМІ та ін.) [3, с. 20].

Далеко не в кожному вузі проводиться моніторинг стану здоров'я студентів, який полягає у використанні даних медичних оглядів. Н. Новікова вважає моніторинг основою роботи з вивчення та збереження здоров'я студентів. Вона пропонує створити «Електронну карту моніторингу здоров'я студента», яка буде включати необхідний

набір параметрів його фізичного і психічного здоров'я. Ця карта дозволить виявити фактори ризику, визначити адаптаційні можливості організму, сформувати індивідуальні нормативи і необхідний обсяг медичної участі [3, с. 21].

В якості медико-гігієнічних інноваційних технологій вчені і фахівці пропонують ширше використовувати діагностико-навчальні комп'ютерні програми (наприклад, програма «Формула здорового способу життя»), виховні ігри і тренажери. Для збереження здоров'я студентської молоді бажано створити у ВНЗ недорогі столові, поліклініки, сімейні гуртожитки, дошкільні заклади для дітей студентів.

5. Рекреаційні заходи і рекреаційна інфраструктура. Слід зазначити, що проблема психологічного та психічного відновлення (рекреація) студентів до теперішнього часу практично не розроблялася. Не створено науково обгрунтовані рекомендації для студентів щодо профілактики перевтоми і швидкого відновлення. Питання навчання основам рекреації раніше не були передбачені в навчальних планах і програмах диференційованої вузівської підготовки студентів. У багатьох вузах не створена організаційно-інноваційна структура студентської рекреації [2, с. 44-45].

В рекреаційній системі виділяються два рівня. У першому випадку мова йде про рекреаційні системи на державному, профспілковому, вузівському, комерційному рівнях (будинки відпочинку, санаторії, курорти, студентські спортивні табори). Другий випадок – це індивідуальна рекреаційна система, яка орієнтується на пріоритетність оптимального психологічного стану студентського контингенту. Це способи, які потребують сприяння фахівців і застосування спеціальних методик щодо подолання втоми та підтримки студентської енергії (лікувальний сон, аутотренінги, медитація та ін) [2, с. 49].

6. Екологічні здоров'язбережувальні технології. Ресурси цієї галузі здоров'язбереження поки явно недооцінені і слабо задіяні. Спрямованість цих технологій – створення природодоцільних, екологічно оптимальних умов життя і діяльності людей, гармонійних взаємин з природою. У школі – це облаштування пришкольної території, зелені рослини в класах, рекреаціях, живий куточок, участь у природоохоронних заходах.

Велике значення для здоров'я студентів відіграє екологічний простір: провітрювання, озеленення, освітлення кабінету, а також запахи, найкращий джерело яких – рослини.

7. Здоров'язбережувальні освітні технології визнані найбільш значущими з усіх перерахованих за ступенем їх впливу на здоров'я студентів.

Здоров'язбережувальні технології реалізуються за такими напрямками освітньо-виховної діяльності: створення умов для зміцнення здоров'я студентів та їх всебічного розвитку; організацію навчально-виховного процесу з урахуванням його психологічного та фізіологічного впливу на організм студента; розробку і реалізацію навчальних програм з формування культури здоров'я та профілактики шкідливих звичок; корекцію порушень здоров'я з використанням комплексу оздоровчих та медичних заходів; медико-психолого-педагогічний моніторинг стану здоров'я, фізичного і психічного розвитку; функціонування служби психологічної допомоги викладачам і студентам щодо подолання стресів, тривожності; контроль дотримання санітарно-гігієнічних норм організації навчально-виховного процесу; нормування навчального навантаження та профілактики стомлюваності студентів; організацію збалансованого харчування студентської молоді в навчальному закладі [5, с. 98].

Отже, нами виокремлено видів здоров'язбережувальних технологій: 1) фізкультурно-оздоровчі (заняття фізкультури, спортивні гуртки, секції, лікувальна фізкультура); 2) просвітницько-педагогічні (валеологія, ОБЖ, бесіди, консультації з проблем здоров'я); 3) психологічні знання і психологічні методики (консультації психолога, тренінги, кабінети релаксації); 4) медико-гігієнічні (медогляди, диспансеризація, моніторинги); 5) рекреаційні заходи і рекреаційна інфраструктура (бази і будинки відпочинку, пільгові путівки, методики релаксації); 6) екологічні здоров'язбережувальні (створення природодоцільних, екологічно оптимальних умов життя і діяльності людей, гармонійних взаємин з природою), 7) здоров'язбережувальні освітні технології (створення умов для зміцнення здоров'я студентів та їх всебічного розвитку; організація навчально-виховного процесу з урахуванням його психологічного та фізіологічного впливу на організм студента; розробка і реалізація навчальних програм з формування культури здоров'я та профілактики шкідливих звичок тощо).

References

1. Borshev I.V. Psychological problems of health saving of MHU / I.V. Borshev // Health-educational technology: interdis. scientific-prac. conf., October 25. 2007: proceedings. - M.: Modern University for the Humanities, 2007. - P. 55.
2. Grimblant S.O. Health Saving technology in specialists training / Grimblant S. O., Zaitsev V.P., Kramskoy S.I. - Kh.: Kollogium, 2005. - 184 p.
3. Zakopaylo S.A. Formation of a healthy way of life and its values among high school students: methodological recommendations / S.A. Zakopaylo. - Pereyaslav-Khmelnytsky: "Booklet", 2001. - 58 p.
4. Novikova A.V. Health Saving technology in a modern educational system / A.V. Novikov // Higher education: experience, problems, prospects: scientific-practical. conf., 2008. - Gubkin: IP V.M. Uvarov, 2008. - P. 114-117.
5. Omelchenko L.P. Health forming pedagogy / L.P. Omelchenko, O.V.Omelchenko. - Kh.: Basis, 2008. - 205 p.
6. Smirnov N.K. Valeology tasks in the context of society and the educational system problems / N.K. Smirnov // Actual problems of valeology in education: I All-Russia scientific-prac. conf., 1997: proceedings. - M.: Genesis, 1997. - P. 12-15.
7. Fedoskina E.M. Valuable orientations of students of "Adaptive Physical Culture" specialty / E.M. Fedoskina // Physical training and health of students: VI All-Russia scientific-prac. conf., January 29. 2010: proceedings. - SPb. : SPbHUP, 2010. - P. 221-225.

Translation of the Title and Abstract to the Author's Languages

Миронюк Тамара Миколаївна

здобувач кафедри хімії, екології та методик її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ТИПИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розкриті типи здоров'язбережувальних технологій. Встановлено, що до них відносяться: фізкультурно-оздоровчі, просвітницько-педагогічні, психологічні знання і психологічні методики, медико-гігієнічні, рекреаційні заходи і рекреаційна інфраструктура, екологічні здоров'язбережувальні, здоров'язбережувальні освітні

технології. Доведено, що здоров'язберезувальні технології реалізуються за такими напрямками освітньо-виховної діяльності: створення умов для зміцнення здоров'я студентів та їх всебічного розвитку; організацію навчально-виховного процесу з урахуванням його психологічного та фізіологічного впливу на організм студента; розробку і реалізацію навчальних програм з формування культури здоров'я та профілактики шкідливих звичок тощо.

Ключові слова: здоров'язберезувальні технології, здоров'язберезувальні освітні технології, технології, здоров'язбереження.

В статье раскрыты типы здоровьесберегательных технологий. Установлено, что к ним относятся: физкультурно-оздоровительные, образовательно-педагогические, психологические знания и психологические методики, медико-гигиенические, рекреационные мероприятия и рекреационная инфраструктура, экологические здоровьесберегательные, здоровьесберегательный образовательные технологии. Доказано, что здоровьесберегательные технологии реализуются по следующим направлениям образовательно-воспитательной деятельности: создание условий для укрепления здоровья студентов и их всестороннего развития; организации учебно-воспитательного процесса с учетом его психологического и физиологического воздействия на организм студента; разработку и реализацию учебных программ по формированию культуры здоровья и профилактике вредных привычек и тому подобное.

Ключевые слова: здоровьесберегательные технологии, здоровьесберегательный образовательные технологии, технологии, здоровьесбережение.

Future Geography Teachers Preparation to Work with the Information as the Basis of Their Information Competence

Makarevich I.

Postgraduate student of the department of geography and its teaching methodology of the Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna

Abstract

The article deals with the information competence. It provides future geography teacher's ability to generate new information, its productive use and application of information technology, those elements of the training aimed to meet its information needs.

Key words: information competence, information, professional training.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями.

Сьогодення вищої педагогічної освіти сприяє розгляду інформаційної компетентності як узагальненого показника професійної компетентності майбутнього вчителя і способу професійного самовдосконалення, більш високого рівня професіоналізму, спрямованого на засвоєння, передачу та генералізацію географічної інформації й застосування інформаційних технологій. На нашу думку, визначена категорія є важливим фактором успішності навчальної діяльності майбутнього вчителя, сприяє розвитку його світогляду й системи знань та вмінь, що забезпечує цілеспрямовану професійну діяльність з оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, нетрадиційних форм і методів навчання так й інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, виокремлення невирішених її частин.

Г. Селевко стверджує, що «інформаційна компетентність – це ключова суперкомпетентність людини XXI століття, важливий інструмент майбутньої професійної діяльності теперішніх учнів і студентів, а також викладачів» [11, с.68]. О. Кізік, визначаючи інформаційну компетентність як складову професійної компетентності випускника професійного ліцею, вказує на обов'язковість у діяльності кваліфікованого фахівця елементів інформаційної діяльності, що у взаємозв'язку між

собою і з якостями особистості фахівця містять у собі: здатність до самостійного пошуку й обробки інформації, необхідної для якісного виконання професійних задач; здатність до групової діяльності і співробітництва з використанням сучасних комунікаційних технологій для досягнення професійно значимих цілей; готовність до саморозвитку в сфері інформаційних технологій, необхідного для постійного підвищення кваліфікації і реалізації себе в професійній праці [7].

Інформаційну компетентність О. Лебедева виділяє в складі науково-теоретичної компетентності поруч зі спеціальною, методологічною, методичною й психолого-педагогічною [9, с. 4]. Визначаючи інформаційну компетентність як складну інтегративну якість особистості, Я. Карлінська вказує, що це «уміння особистості адекватно використовувати наявні інформаційні ресурси, вміло їх комбінувати, досягаючи нових якісних результатів своєї діяльності, відчуваючи при необхідності потребу в заміні або розширенні їх компонентів», що включає сукупність знань, умінь і навичок виконання різних видів інформаційної діяльності (збір, аналіз, перетворення, зберігання, пошук й поширення інформації) [10, с. 572].

Визначаючи інформаційну компетентність у складі професійної, зарубіжні науковці розуміють її як сукупність компетенцій, пов'язаних з пошуком і аналізом інформації в традиційній друкованій формі, комп'ютерної компетенції, компетенції критичного сприйняття і аналізу, комунікативної компетенції, медіа-компетенції (як уміння працювати з різними формами подання інформації) [13].

Досить ґрунтовним є визначення інформаційної компетентності Т. Бабенко, яка вважає, що вона є «утворенням, що має інтегровану природу, уособлює сформованість знань, умінь, навичок та якостей особистості, містить досвід практичної діяльності, що у сукупності забезпечує якісний рівень готовності до діяльності з пошуку, одержання, засвоєння, інтерпретації, аналізу інформації та використання її у професійній та особистісній сфері» [1, с. 51].

Формулювання мети статті.

Дослідження діяльнісного компоненту інформаційної компетентності майбутніх учителів-географів передбачало детальне вивчення кожного зі складників компетенції роботи з інформацією.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів.

Робота з інформацією це, на думку В. Жилкіна, «уміння індивіда адекватно використовувати наявні інформаційні ресурси, вміло їх комбінувати, досягаючи нових якісних результатів своєї діяльності, відчувачи при необхідності потребу у заміні або розширенні їх компонентів» [5, с. 3]. Т. Бабенко вказує на те, що вчителів необхідний практичний досвід роботи з інформацією для досягнення навчально-пізнавальних, педагогічних та дослідницьких завдань з опорою на реальну та потенційну поведінку в інформаційному полі, а саме на:

- систематичне використання різноманітних джерел інформації, в тому числі й інформаційних технологій, для отримання необхідної інформації;
- досвід фіксації, збереження, обробки інформації та інформаційного обміну;
- досвід практичного використання отриманої інформації у навчальних, наукових та приватних цілях;
- компетенцію у створенні нової інформації та нових знань;
- потребу в постійному оновленні знань про можливості застосування інформаційних технологій в професійному та загальнокультурному середовищі;
- залученість до Інтернет-спільноти;
- професійну мобільність та адаптивність в інформаційному суспільстві;
- дотримання толерантності при взаємодії з людьми в середині інформаційного середовища;

- дотримання правових та етичних норм в своїй інформаційній діяльності» [1, с. 62]. Узагальнюючи погляди науковців на роботу з інформацією, розглядатимемо її як генерацію нової інформації, продуктивне використання інформації та застосування інформаційних технологій.

Генерація нової інформації. Вважаємо, що сформованість вмінь генерації нової інформації майбутніх учителів географії проявляється у володінні вміннями й навичками пошуку, сприйняття, переробки й зберігання інформації. Крім того, «при використанні інформаційно-комп'ютерних технологій у навчальному процесі мова не повинна йти лише про вивчення певного навчального матеріалу, а перш за все про всесторонній і гармонійний розвиток особистості учнів, їх творчих здібностей» [4, с.

5]. Тобто, робота студентів з інформацією, її генерація має здійснюватися у вигляді творчої освітньої продукції, сприяти розвитку професійних якостей і здібностей, умінь використовувати різні форми і способи представлення інформації в усній, графічній та числовій формах. Майбутньому вчителеві необхідні практичні вміння й навички самостійного здобуття й генерації інформації, що з точки зору роботи з інформацією визначені О. Овчарук й колективом авторів. Зокрема, вони вказують на потребу фахівця швидко актуалізувати й відтворювати потрібну інформацію; самостійно шукати нову інформацію з різних джерел; вміння користуватися інформаційно-комунікативними технологіями; користуватися каталогами, складати бібліографію; користуватися різноманітною довідковою літературою; працювати з графіками, схемами, таблицями, картинами; складати план, тези виступів, доповідей, статей; знати й застосовувати прийоми швидкого читання; використовувати прийоми розуміння тексту (структурування, постановка пізнавальних запитань, «діалог» з автором тощо); працювати самостійно з підручником (розуміти будову книги і призначення всіх елементів апарату орієнтування в текстах розділів, тем, параграфів; будувати процес самонавчання за певним завданням); знати й вдаватися до прийомів смислового групування матеріалу; знати як і вміти упорядковувати та відтворювати інформацію (план, алгоритм, таблиця, схема, класифікація, стислий переказ тощо); вміти перетворювати інформацію на спосіб діяльності [18, с. 22].

Не виключаючи роботу за комп'ютером, процес формування інформаційної компетентності майбутніх учителів географії, специфіка фахової діяльності зумовлюють необхідність сформованості сукупності знань, умінь і навичок роботи з паперовими першоджерелами (робота з атласами, каталогами, вміння складати бібліографічний опис, систематизувати літературний фонд), друкованими періодичними виданнями тощо. Враховуючи це, ми вважаємо, що розуміння характеру й особливостей сучасних інформаційних ресурсів, документів, переваг і недоліків традиційних і електронних засобів збору, систематизації, зберігання й пошуку інформації формують вміння генерувати інформацію різноманітними способами, в тому числі й використовуючи сучасні інформаційні технології. Таким, чином, генералізація – це сприйняття, аналіз й систематизація інформації.

Продуктивне використання інформації. Продуктивне використання інформації проявляється у вміннях вчителя презентації, передачі, трансляції та коректного обміну інформацією. Використання різноманітних ресурсів для викладання географії дозволяє вчителям та учням мати доступ до значної кількості інформації, розширюючи можливості інтерпретації різноманітних географічних подій і явищ. Отже, основу продуктивного використання інформації мають становити системні фундаментальні фахові методологічні та практичні знання з географії, які забезпечують здатність до її теоретичного аналізу, є підґрунтям для розуміння сутності й природи одержуваної інформації, оцінки її значущості у контексті подальшого суспільного життя особистості.

Для вдосконалення географічної освіти за аналогами світової практики викладання географії має супроводжуватися більш якісним інформаційним забезпеченням та емоційним сприйняттям студентами й учнями навчального матеріалу, розвитком у них творчих здібностей.

Застосування інформаційних технологій. Разом із вміннями майбутнього вчителя географії здійснювати генерацію та продуктивне використання інформації обов'язковим для формування інформаційної компетентності вважаємо надання йому вмінь застосування інформаційних технологій в організації навчального процесу, які визначені Н. Баловсяк як «сукупність методів та комп'ютерних засобів збору, представлення, організації, зберігання, обробки і передачі інформації» [2, с.139]. Цю думку підтримує І. Смирнова, яка вважає обов'язковою наявність сукупності здатностей вчителя, які «забезпечуються засобами інформаційно-комунікативних технологій разом з уміннями і навичками щодо їх ефективного використання в професійній діяльності» [12, с. 75].

Нагадаємо, що інформаційні технології визначаються як сукупність технологічних інструментів і ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу пошуку, створення, розповсюдження збереження та управління інформацією, де використовуються комп'ютери, мережа Інтернет, мультимедіа, радіо та телебачення, телефонний зв'язок. Для цього студенти мають володіти здатністю опрацювання географічної інформації, перш за все, вміннями робити посилення на

першоджерела, коректно передавати авторську думку, робити припущення й висновки, дискутувати, толерантно ставитись до думки інших авторів.

У дослідженні експертів Товариства з інформаційних технологій і освіти викладачів вказано, що «Студентам педагогічних ВНЗ необхідно оволодівати інформаційними і комунікаційними технологіями, самостійно використовуючи їх потенціал і знаходячи різні способи їх застосування. Якщо ж навчання інформаційно-комунікаційним технологіям буде зведене до одного спецкурсу або обмежене одним аспектом навчального процесу (наприклад, тільки методичним), то такий підхід не дозволить досягти мети. У ході своєї професійної підготовки студентам педагогічних ВНЗ слід одержати уявлення про усю багатоманітність освітніх технологій – як у межах вступних і загальних курсів, так і у процесі свого подальшого професійного розвитку» [6, с. 41]. Визначаючи дидактичні і педагогічні основи технології, М. Бершадський, В. Гузеєв виокремлюють такі властивості цілей її застосування як діагностичність, досяжність, операціональність, тобто, наявність засобів досягнення [3].

Слід відзначити, що ми підтримуємо висловлені думки про потребу поглибленого оволодіння майбутнім учителем інформаційними технологіями організації навчально-виховного процесу у школі та активним використанням сучасних електронних засобів передачі інформації у процесі професійної підготовки та діяльності. У застосуванні нами інформаційних технологій основними результативними засобами стали робота студентів за комп'ютером, вивчення географічної номенклатури, інформаційна діяльність з географічними атласами, картами, довідниками тощо.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок з напрямку.

Таким чином, інформаційна діяльність передбачає наявність у майбутнього вчителя географії сформованої здатності до генерації нової інформації; продуктивного її використання та застосування інформаційних технологій, тобто тих елементів процесу професійної підготовки, що спрямовані на задоволення його інформаційних потреб. Отже, інформаційна компетентність є продуктом використання інформації, що, на нашу думку, дозволяє розглядати її як складну систему, що має форму прояву у

вигляді певних компонентів, які й стануть об'єктом подальших наукових розвідок й досліджень.

References

1. Babenko T.V. Information competence formation of future teachers of history in the process of training: PhD Thesis / Tatiana Babenko; Volodymyr Vynnychenko Kirovograd State Pedagogical University. - K., 2008. - 218 p.
2. Balovsiak N.V. Formation of future economists information competence in the course of training: PhD Thesis / Balovsiak N.V.; Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education of Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. - K., 2006. - 326 p.
3. Bershadsky M.E. Didactic and pedagogical grounds of educational technology / M.E. Bershadsky, V.V. Guzeev. – M.: Center "Pedagogical search", 2003. - 256 p.
4. Zhaldak M.I. Professional activity of teacher and information technology // Education. - №11 (5087). - 2004. - P. 3-10.
5. Zhilkin V.V. Problems of modern information culture // Educational Informatics. - 2003 - №3. - P. 3-8.
6. Information and communication technologies in teacher training. Planning Guide. - UNESCO. - Institute for New Technologies (Russia). - 2005. - 285 p.
7. Kyzyk O.A. Information competence as a component of vocational school graduates professional competence. - [Electronic resource] – El. Data. - E-magazine "Letters to Emissia: Offline: electronic scientific and pedagogical magazine" -URL: <http://www.emissia.50g.com/offline/a866.htm>.
8. Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects : Educational Policy Library / Ed. O.V. Ovcharuk. - K., "K.I.S", 2004. - 112 p.
9. Lebedeva O.V. Development of teacher methodical competence as a way to greater efficiency of scientific process at comprehensive school: the PhD abs. / O.V. Lebedev. - Nizhny Novgorod, 2007. - 24 p.
10. Professional teacher education: competence approach: monograph / ed. O.A. Dubaseniuk. – Zhytomyr: I.Franko ZhSU., 2011. - 412 p.
11. Selevko G.K. Pedagogical technologies based on information and communication tools / G.K. Selevko. - M.: SRI of School Technology, 2005. - 208 p.
12. Smyrnova I.M. Formation of primary school teachers information culture: PhD Thesis. Ismail State Humanities University. - Ishmael, 2004. - 238 p.

Translation of the Title, Author Name and Abstract to the Author's Language

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

ДО РОБОТИ З ІНФОРМАЦІЄЮ ЯК ОСНОВИ ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Макаревич І. М.

Аспірант кафедри географії та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Анотація

У статті розглядається інформаційна компетентність, яка передбачає наявність у майбутнього вчителя географії здатності до генерації нової інформації, продуктивного її використання та застосування інформаційних технологій, тобто тих елементів процесу професійної підготовки, що спрямовані на задоволення його інформаційних потреб.

Ключові слова: інформаційна компетентність, інформація, професійна підготовка.

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ГЕОГРАФИИ К РАБОТЕ С ИНФОРМАЦИЕЙ КАК ОСНОВЫ ИХ ИНФОРМАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Макаревич И. Н.

Аспирант кафедры географии и методики ее обучения Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тычины

Аннотация

В статье рассматривается информационная компетентность, которая предполагает наличие у будущего учителя географии способности к генерации новой информации, продуктивного ее использование и применение информационных технологий, то есть тех элементов процесса профессиональной подготовки, направленной на удовлетворение его информационных потребностей.

Ключевые слова: информационная компетентность, информация, профессиональная подготовка.

Manuscript Guidelines

1. All submitted papers **must** contain the Title, Name of author(s), Affiliation (if any), Abstract and List of References (Literature) **written in English**. The Abstract must count not less than 100 and not more than 300 words and must be the good representation of your article. Optionally paper may also contain this information duplicated in another language.
2. **Font faces.** Arial, Times, Times New Roman, Courier New and Helvetica.
3. **Language.** You may use any language for your paper text, however English is MUCH preferable.
4. **Title.** Font size - 16, bold. Position - central alignment.
5. **The author's name.** Font size - 14, bold. Position - central alignment.
6. **The affiliation** (your University etc). Font size - 14, regular (not bold). Position - left alignment.
7. **The word "Abstract".** Font size - 12, bold-italics. Position - central alignment.
8. **The text of the abstract.** Font size - 10, regular (not bold).
9. **The word "Keywords"** (if any). Font size - 10, bold. Position - left alignment.
10. **The text of keywords** (if any). Font size - 10, regular (not bold). Position - left alignment.
11. **Text of article.** Font size - 14. Position - left alignment or fully justified. Line spacing - 1.5 lines.
12. **The word "References"** (if any). Font size - 12, bold-italics. Position - central alignment.
13. **The text of References** (if any). Font size - 12, regular (not bold).

In all other cases please use your own good judgment or contact our Editorial Board.

Where to find us

The "IntellectualArchive" is distributed to major libraries across Canada and the US, including **Library of Congress, USA** (<http://lccn.loc.gov/cn2013300046>) , **Library and Archives Canada** (http://collectionscanada.gc.ca/our/res.php?url_ver=Z39.88-2004&url_tim=2012-09-05T01%3A46%3A54Z&url_ctx_fmt=info%3Aofi%2Ffmt%3Akev%3Amtx%3Actx&rft_dat=40904933&rft_id=info%3Aid%2Fcollectionscanada.gc.ca%3Aamicus&lang=eng) and others.

The references to articles published in the "IntellectualArchive" are available in the **Google Scholar**, (<http://scholar.google.ca/scholar?q=%22IntellectualArchive%22>) , **Arxiv.org** (<http://search.arxiv.org:8081/?query=%22Intellectual%20Archive%22&in=>) , **WorldCat.org** (<https://www.worldcat.org/search?q=n2%3A1929-4700&qt=advanced&dblist=638>) , **Academia.edu** (http://www.academia.edu/15503799/Light_diffraction_experiments_that_confirm_the_STOE_model_and_reject_all_other_models) , **The National Research Council (Italy)** (<http://data.cnr.it/data/cnr/individuo/rivista/ID658222>) , **Наукoвa бiблiотека** of the University named after Dragomanov, Ukraine (<http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7974?mode=full>) , **Google.com** (<https://www.google.ca/#q=site:IntellectualArchive.com>) thousands of links etc.